

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

***ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154***

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23853-13693ПР від 03.04.2019*

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.**

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 28

Вінниця – 2019

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2019. Вип. 28. 160 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України 16.05.2016 № 515)

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 12 від 19.06.2019).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (головний редактор);

Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (заступник головного редактора);

Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (відповідальний секретар);

Барань Є. Б., кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);

Городенська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України, м. Київ);

Забужанська І. Д., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця);

Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);

Романюк С., доктор габілітат, професор (Варшавський університет, м. Варшава, Польща);

Рамбішевська Д., доктор габілітат, професор (Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща);

Струганець Ю. Б., кандидат філологічних наук (Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль);

Харченко С. В., доктор філологічних наук, доцент (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);

Шабат-Савка С. Т., доктор філологічних наук, доцент (Чернівецький національний університет імені Івана Федьковича, м. Чернівці);

Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);

Ямчинська Т. І., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця).

РЕЦЕНЗЕНТИ

Вінтонів М. О., доктор філологічних наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ);

Костусяк Н. М., доктор філологічних наук, професор (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukzapmovoavnavstvo>.

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

УДК 80/82 (062.522)

© Вінницький державний педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського, 2019
© Автори статей, 2019

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University**

ISSN 2521-1293 (print)

ICV 2017: 53.20

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154

Certificate of state registration printed media

Serie KB № 23853-13693IIP від 03.04.2019

**SCIENTIFIC NOTES
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University.**

**Series: Philology
(Linguistics)**

Nr 28

Vinnytsia – 2019

УДК 80/82 (062.522)

В 48

ISSN 2521-1293 (print)

ICV 2017: 53.20

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154

B 48 Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics) : collection of scientific works / Editor-in-Chief Inna Zavalniuk. Vinnytsia : Company «firm Planer», 2019. Nr. 28. 160 p.

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine
(addition 12 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 16.05.2016 № 515).

Recommended by the Academic Council
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (protocol № 12 from 19.06.2019).

EDITORIAL BOARD

Zavalniuk I., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Editor-in-Chief);

Horofyanyuk I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Coordinating Editor);

Prokopchuk L., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Responsible Secretary);

Baran I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Horodenska K., doctor of philological sciences, professor (Institute of the Ukrainian language of Ukrainian National Academy of Science, Kyiv, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Kharchenko S., doctor of philological sciences, associate professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Romanyk S., doctor habilitat, professor (University of Warsaw, Warsaw, Poland);

Rambishevskaya D., doctor habilitat, professor (Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland);

Shabat-Savka S., doctor of philological sciences, associate professor (Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine);

Shynkaruk V., doctor of philological sciences, professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Struhanets Yu., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine);

Yamchynska T., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Zabuzhanska I., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine).

REVIEWERS

Vintoniv M., doctor of philological sciences, professor (Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine);

Kostusyak N., doctor of philological sciences, professor (Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine).

Address of editorial board:

Ukraine, 21101, Vinnytsia, Ostrozhskogo street 32, Faculty of Philology and Journalism
named after Mykhailo Stelmakh of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University;
tel. +380(0432)275589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukzapmovoznavstvo>.

УДК 80/82 (062.522)

© Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical
University, 2019

© Authors of articles, 2019

**Министерство образования и науки Украины
Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского**

ISSN 2521-1293 (печатная версия)

CV 2017: 53.20

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154

*Свидетельство про государственную
регистрацию печатного средства
массовой информации*

Серия КВ № 23853-13693ПП від 03.04.2019

**НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ
Винницкого государственного
педагогического университета имени
Михаила Коцюбинского.**

**Серия: Филология
(языкознание)**

Выпуск 28

Винница – 2019

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (печатная версия)
ICV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2019-28-13-154

В 48 Научные записки Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского. Серия: Филология (языкознание) : сборник научных трудов / гл. ред. И. Я. Завальнюк. Винница : ТОВ «фирма Планер», 2019. Вып. 28. 160 с.

Утверждено как печатное периодическое издание, которое входит в Перечень научных профессиональных изданий Украины (приложение 12 к приказу Министерства образования и науки Украины 16.05.2016 № 515).

Рекомендовал к печати Ученый совет Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского (протокол № 12 от 19.06.2019).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Завальнюк И. Я., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница) (главный редактор);
Горофянюк И. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница) (заместитель главного редактора);
Прокопчук Л. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница) (ответственный секретарь);
Барань Е. Б., кандидат филологических наук, доцент (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово);
Городенская Е. Г., доктор филологических наук, профессор (Институт украинского языка НАН Украины, г. Киев);
Забужанская И. Д., кандидат филологических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);
Иваницкая Н. Б., доктор филологических наук, профессор (Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница);
Иваницкая Н. Л., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);
Романюк С., доктор хабилитат, профессор (Варшавский университет, г. Варшава, Польша);
Рамбишевская Д., доктор хабилитат, профессор (Институт славистики Польской академии наук, г. Варшава, Польша);
Струганец Ю. Б., кандидат филологических наук (Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка, г. Тернополь);
Харченко С. В., доктор филологических наук, доцент (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев);
Шабат-Савка С. Т., доктор филологических наук, доцент (Черновицкий национальный университет имени Ивана Федьковича, г. Черновцы);
Шинкарук В. Д., доктор филологических наук, профессор (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев);
Ямчинская Т. И., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница).

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Винтонив М. А., доктор филологических наук, профессор (Киевский университет имени Бориса Гринченко, г. Киев);
Костусяк Н. Н., доктор филологических наук, профессор (Восточно-европейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк).

Адрес редакционной коллегии:

Украина, 21101, г. Винница, ул. Острожского, 32, факультет филологии и журналистики имени Михайла Стельмаха Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского;

тел. (0432) 275-589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статьи поданы в авторской редакции.

При использовании материалов сборника ссылки на «Научные записки» являются обязательными.

УДК 80/82 (062.522)

© Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, 2019
© Авторы статей, 2019

ЗМІСТ

I. Актуальні питання теорії мови	13
Боровська Олена, Підпала Вікторія	
Проблема частиномовної класифікації в сучасному мовознавстві.....	13
Богатько Валентина, Кухар Ніна	
До проблеми вивчення мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти.....	24
Крохмальна Галина	
Окремі аспекти ідіостилю в художньому та науковому текстах.....	31
Шмуля Любов	
Мовна картина світу як результат пізнання та концептуалізації об'єктивної дійсності...	39
II. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації	46
Горобець Алла	
Сенсорика часу як репрезентант ідіостилю Михайла Стельмаха (на матеріалі роману «Чотири броди»).....	46
Остратюк Наталя	
Психологічне та лінгвістичне обґрунтування виділення лексико-семантичного поля дієслів відчуття.....	55
Павлушенко Ольга	
Асоціативне поле концепту <i>Різдво</i> в мовомисленні краян Поділля.....	65
III. Лінгвістика тексту. Стилістичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць	72
Вакалюк Іванна	
Функціонально-семантичні особливості префіксальних морфем як засобів вираження мультіплікативності в сучасній українській літературній мові.....	72
Клак Оксана	
Склад і структура мікрополя прикметників зі значенням ставлення людини до праці....	84
Ковкіна Євгенія	
Ретермінологізація як спосіб творення термінів криміналістичної експертизи.....	94
IV. Мова сучасних ЗМІ	102
Горобець Інна	
Повтор заголовка тексту в мові сучасної української газетної періодики.....	102
Гузенко Світлана	
Складне речення як засіб реалізації мовленнєвого впливу в українських рекламних слоганах.....	109
Прокопчук Людмила	
Пунктуаційні анормативи в регіональних медіатекстах.....	116

V. Проблеми діалектології та ономастики	123
Гороф'янюк Інна	
Лінгвістичне портретування центральноподільських говірок української мови.....	123
Мельник Оксана	
Особливості партіонімів Вінниччини.....	130
Павликівська Наталія	
«Позивні» як антропоніми вторинної номінації.....	139
Чорноус Оксана	
Типології українських прізвищ на початку XX століття.....	147
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	155

CONTENTS

I. Current issues of linguistic theory	13
Borovska O., Pidpala V.	
The problem of the part of speech classification in the modern linguistics.....	13
Bohatko V., Kukhar N.	
To the issue of language personality of the student of a teacher-training higher educational institution.....	24
Krokhmalna H.	
Some aspects of idiostyle in fiction and scientific texts.....	31
Shmulia L.	
Language picture of the world as a result of reality cognition and conceptualisation	39
II. Functional semantics of lexical units. The theory of nomination	46
Horobets' A.	
Time sensor as a representative of the Michael Stelmakh's idiostyle (on the linguistic material of the novel «Four fords»).....	46
Ostratiuk N.	
Psychological and linguistic ground of selection of lexico-semantic field of the sense verbs.....	55
Pavlushenko O.	
The associative field of the concept <i>Christmas</i> in the language of the Podillia citizens...	65
III. Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units.....	72
Vakaliuk I.	
Functional-semantic features of prefixal morphemes as means of expression of multiplicativity in the modern Ukrainian literary language.....	72
Klak O.	
The composition and structure of the microfield of adjectives indicating the man's attitude to work.....	84
Kovkina E.	
Re terminologization as a way for creating terms of criminalistic expertise.....	94
IV. The language of modern media.....	102
Horobets I.	
Headline repetition in the language of modern Ukrainian newspapers.....	102
Huzenko S.	
Complex sentence as a means of implementing speech influence in Ukrainian advertising slogans.....	109

Prokopchuk L.	
Punctuating abnormalities in the regional media.....	116
V. Issues of dialectology and onomastics	123
Gorofyanyuk I.	
Linguistic portrate of the Central Podillya dialects of the Ukrainian language.....	123
Melnyk O.	
The peculiarities of partionims in the Vinnytsia region.....	130
Pavlykivska N.	
“Call signs” as anthroponyms of the secondary nomination.....	139
Chornous O.	
Typologies of Ukrainian surnames at the beginning of the XX century.....	147
INFORMATION FOR AUTHORS.....	155

СОДЕРЖАНИЕ

I. Актуальные вопросы теории языка	13
Боровская Елена, Підпала Вікторія	
Проблема классификации частей речи в современном языкознании.....	13
Богатько Валентина, Кухар Нина	
К проблеме изучения языковой личности студента педагогического заведения высшего образования.....	24
Крохмальна Галина	
Отдельные аспекты идиостиля в художественных и научных текстах.....	31
Шмуля Любовь	
Языковая картина мира как результат познания и концептуализации объективной действительности.....	39
II. Функциональная семантика лексических единиц. Теория номинации	46
Горобец Алла	
Сенсорика времени как репрезентант идиостиля Михаила Стельмаха (на материале романа «Четыре брода»).....	46
Остратюк Наталья	
Психологическое и лингвистическое обоснование выделения лексико-семантического поля глаголов ощущения.....	55
Павлушенко Ольга	
Ассоциативное поле концепта <i>Рожество</i> в языковом мышлении жителей Подолья....	65
III. Лингвистика текста. Стилистические и контекстуальные проявления лексических и грамматических единиц	72
Вакалюк Іванна	
Функционально-семантические особенности приставок как средств выражения мультипликативности в современном украинском литературном языке.....	72
Клак Оксана	
Состав и структура микрополя имен прилагательных со значением отношения человека к труду.....	84
Ковкина Евгения	
Ретерминологизация как способ формирования терминов криминалистической экспертизы.....	94
IV. Язык современных СМИ	102
Горобец Інна	
Повтор заголовка текста в языке современной украинской газетной периодики.....	102
Гузенко Светлана	
Сложное предложение как способ реализации речевого воздействия в украинских рекламных слоганах.....	109

Прокопчук Людмила

Пунктуационные аномалии в региональных медиатекстах..... 116

V. Проблемы диалектологии и ономастики..... 123

Горофянюк Инна

Лингвистическое портретирование центральноподольских говоров украинского языка..... 123

Мельник Оксана

Особенности партионимов Винницкой области..... 130

Павликивская Наталия

«Позывные» как антропонимы вторичной номинации..... 139

Черноус Оксана

Типологии украинских фамилий в начале XX века..... 147

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ 155

I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

УДК 811.112.2'367.6

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-13-23

ПРОБЛЕМА ЧАСТИНОМОВНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Олена Боровська

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: olenabor2016@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3688-3621

Вікторія Підпала

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: viktorija.pidpala08@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7026-7518

У статті розглянуто проблему частиномовної класифікації; обґрунтовано цінність поняття «частини мови» для пізнавальної діяльності людини, для створення економних і адекватних описів мов, а також для викладання іноземних мов, що пов'язано з особливостями застосування мовної одиниці в мовленні залежно від її належності до певного лексико-граматичного класу. З'ясовано особливості різних підходів до класифікації слів за частинами мови; визначено основні критерії частиномовної класифікації, розглянуто їхні переваги та недоліки; обґрунтовано ознаки, на основі яких частини мови можна віднести до лінгвістичних універсалій; описано підходи до частиномовної класифікації слів у сучасних граматичних студіях з урахуванням синкретичних та перехідних явищ; окреслено перспективи теорії частин мови.

Ключові слова: частини мови, класифікація частин мови, критерії класифікації, синкретичні явища, лінгвістичні універсалії.

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ ЧАСТЕЙ РЕЧИ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Елена Боровская

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: olenabor2016@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3688-3621

Виктория Пидпала

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: viktorija.pidpala08@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7026-7518

В статье рассматривается проблема частеречной классификации; обосновывается ценность понятия частей речи для познавательной деятельности человека, для создания экономных и адекватных описаний языков, а также для преподавания иностранных языков, поскольку особенности использования языковой единицы в речи связаны с ее принадлежностью к определенному лексико-грамматическому классу. В статье выясняются особенности разных подходов к классификации слов по частям речи; определяются основные критерии частеречной классификации, рассматриваются их достоинства и недостатки; обосновывается отнесенность частей речи к лингвистическим универсалиям; описываются подходы к частеречной классификации слов в современных грамматических студиях, которые разрабатываются с учетом синкретических и переходных явлений; определяются перспективы дальнейшего развития теории частей речи.

Ключевые слова: части речи, частеречная классификация, критерии классификации, синкретические явления, лингвистические универсалии.

**THE PROBLEM OF THE PART OF SPEECH CLASSIFICATION
IN THE MODERN LINGUISTICS**

Olena Borovska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32 Ostozkyi St., Vinnytsia, Ukraine
e-mail: olenabor2016@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3688-3621

Viktoriya Pidpala

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
32 Ostrozkyi St., Vinnytsia, Ukraine
e-mail: viktorija.pidpala08@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7026-7518

Introduction. All words of a language are divided into classes which are called parts of speech. Parts of speech are the main component of the morphological level in the language system and the starting point for any research. The concept of the speech parts as an objective grammatical classification of words is valuable for economical and adequate language descriptions. Moreover, parts of speech are an important source of human cognitive activity and means of categorization. The reference to a certain lexical-grammatical class determines the peculiarities of a language unit in speech, hence it demonstrates the importance of the parts of speech classification in the teaching of foreign languages. In this respect the controversial issues of the part of speech theory are considered to be one of the main tasks of modern linguistics. The

polyfunctional and syncretic character of some words contributes to the complexity of creating a universal part of speech theory.

Purpose. *The aim of this study was to analyze the solving of the speech parts' differentiation and to outline the prospects of this theory.*

Methods. *The issue of the speech parts classification has been examined in detail by means of the inductive and deductive methods for analyzing and synthesizing scientific theories and concepts.*

Results. *The modern linguistics focuses on the description of the speech parts in different languages and on the search for grammatical features and oppositions that characterize speech parts for different language types. The aim of the modern grammatical theory is to reveal the universal component and to explain its existence. The universal character of the speech parts can be outlined as follows: a) the text of any language is segmented into parts which can be correlated with the word; b) these parts differ from each other; and c) all these parts are determined by the affinity of human thinking.*

In the parts of speech theory there is a row of controversial aspects: the number of speech parts; units that are classified as parts of speech; the main property (grammatical, lexical-grammatical or semantic) of a part of speech; the hierarchy of parts of speech; and the reference of some words to a certain part of speech.

Conclusion. *The prospects of the part of speech theory are in the recognition of their universal character, in the consideration and differentiation of syncretic units and words.*

Key words: *parts of speech, parts of speech classification, the criteria of classification, syncretic words, linguistic universals.*

Постановка проблеми. Мова є найважливішим засобом спілкування, передачі знань та соціального досвіду. Усі слова діляться на великі класи, які називають частинами мови. Частини мови є стрижневим складником морфологічного рівня в системі та структурі мови та відправною точкою майже будь-якого граматичного дослідження. Поняття частин мови як об'єктивної граматичної класифікації слів є надзвичайно цінним для створення економних й адекватних описів мов. Частини мови є важливим джерелом пізнавальної діяльності людини, оскільки за їхньою допомогою людина диференціює речі, їхні якості, процеси, дії і стани та ознаки, виявляє відмінності в реальному світі й здійснює його категоризацію. Частини мови є важливим способом розуміння й інтерпретації дійсності [10, с. 295].

Не менш важливим є питання поділу на частини мови і з дидактичною метою, тобто для викладання іноземних мов, оскільки належність до певного лексико-граматичного класу визначає особливості застосування певної мовної одиниці в мовленні [15, с. 43].

Тому в кожній граматиці й у кожному словнику окремо взятої мови повинно бути прийняте рішення стосовно кількості й номенклатури наявних у ній частин мови. З огляду на це, до головних завдань сучасної граматичної науки мовознавці відносять розроблення частиномовної класифікації, її принципів і проблемних питань; усебічний опис граматичної категоризації мови; визначення підґрунтя частиномовної та категорійної диференціації мови; опис граматичної організації тексту тощо [13, с. 432].

Незважаючи на всю важливість і незаперечність поділу на частини мови та велику кількість досліджень у цій галузі, дотепер не існує єдиного визначення частин мови та однозначного погляду на частиномовну класифікацію. Пошуки критеріїв класифікації виявили існування синкретичних одиниць з ознаками кількох частин мови. Наприклад,

категорійна ідентифікація німецьких партиципів ускладнюється наявністю в них дієслівних та ад'єктивних потенцій. Під впливом структурно-семантичної ситуації контексту відбувається або активізація дієслівних властивостей партиципів, що зближує їх із фінітними формами, або ж їхня нейтралізація, і партиципи змикаються із широким колом прикметників та прислівників [5, с. 34]. Через поліфункціональність та синкретичний характер багатьох слів розроблення універсальної класифікації частин мови залишається проблемою, яку намагаються розв'язати лінгвісти всього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що проблема частиномовної диференціації хвилювала ще давніх індійських і грецьких граматистів (IV ст. до н. е.), які виділили чотири частини мови: ім'я, дієслово та дві службових. В Александрійській школі (II ст. до н. е.) список частин мови складався за семантико-граматичним принципом класифікації з восьми: імені, дієслова, дієприкметника, члена, займенника, прислівника, прийменника та сполучника. У граматиках Доната і Варрона кількість частин мови така ж, але артикль замінено вигуком, оскільки артикля не було в латині [13, с. 432]. Антична схема частин мови лягла в основу не тільки європейського мовознавства, але й низки традицій середньовічного Сходу.

Відтоді історія частиномовної проблематики є історією термінологічної непослідовності і змішування пріоритетів, критеріїв, рівнів мовної системи та ін. У терміні **частини мови** ученим доводиться здійснювати спроби поєднати одразу декілька різних за обсягом і виміром понять – логічних, семантичних, психологічних, когнітивних, категорійно-лексичних, синтаксичних, морфологічних тощо.

З огляду на вищезазначене, **метою** нашого дослідження є з'ясувати сучасний стан рівня розв'язання питання частиномовної диференціації слів, а також окреслити подальші перспективи дослідження цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. За спостереженням М. Кочергана, одні мовознавці визначають частини мови як лексичні розряди слів, інші – як граматичні класи слів, а треті – як лексико-граматичні групи слів, тобто змішані: лексичні й граматичні одночасно. Дискусійним залишається питання основних критеріїв наукової класифікації частин мови [10, с. 295].

О. Кубрякова вбачає проблему частин мови як класів слів у тому, що «цю емпіричну даність характеризує нетотожність її одиниць й одночасно – певна їхня впорядкованість» [11, с. 171].

У сучасних граматичних студіях частини мови найчастіше визначаються «як великі за обсягом класи слів, об'єднані спільністю загального граматичного значення і його формальних показників» [10, с. 295]. Це лексико-граматичні класи, у які об'єднуються слова зі спільними лексико-семантичними, морфологічними, синтаксичними та словотвірними особливостями.

Досить часто принципи виокремлення частин мови не завжди усвідомлюються дослідниками і стають зрозумілими з конкретної класифікації [2, с. 37]. В. Алпатов виокремив такі основні підходи до виділення частин мови: 1) семантичний; 2) морфологічний; 3) синтаксичний; 4) підхід, заснований на інтуїції; 4) комплексний.

Семантичний підхід проявляється радше у визначенні частин мови, ніж у реальному членуванні лексики (принаймні стосовно європейських мов). Уявлення про те, що імена позначають предмети, дієслова позначають дії, ідуть ще від античності; пізніше стали говорити про те, що прикметники позначають якості (ознаки). Проте такий погляд неодноразово піддавався обґрунтованій критиці. Розбіжність звичних для нас частин мови і

семантичних класів лексики є особливо очевидною щодо іменників, які за лексичним значенням можуть не відрізнятися від слів інших частин мови: лексичне значення іменників із процесним або якісним значенням у європейських мовах ближче до значення дієслів і / або прикметників, ніж до значення безпосередньо предметних іменників. Відсутність прямої кореляції між частинами мови і типами лексичних значень відзначається також під час розмежування якісних і відносних прикметників (в останніх відсутнє власне якісне визначення); при спробі семантичного визначення прислівника; при розрізненні станів і якостей. Це не означає, що ці частини мови повинні виділятися без усякого зв'язку із семантикою, проте він постає значно складнішим.

Морфологічний підхід також бере свій початок у часи античності: Марк Теренцій Варрон (І ст. до н. е.) у своїй класифікації виділяв слова, що мають відмінкові форми, але позбавлені часових (імена); слова, що мають часові форми, але не мають відмінкових (дієслова); слова, що мають ті й ті форми (дієприкметники), і слова, що не мають ні тих, ні тих форм (прислівники). Конкретні визначення частин мови можуть різнитися, проте за морфологічного підходу частини мови завжди виділяються залежно від особливостей словозміни в широкому розумінні (граматичної афіксації і внутрішньої флексії); до морфологічних критеріїв виокремлення частин мови можуть бути віднесені і словотворчі, які здебільшого виступають у ролі додаткових.

До морфологічного підходу в широкому сенсі можуть бути віднесені і класифікації частин мови залежно від сполучуваності із службовими словами. Такий підхід має очевидні переваги насамперед для флективно-синтетичних мов, зважаючи на очевидність морфологічних особливостей тих чи тих класів слів у цих мовах.

Власне, традиційна класифікація за частинами мови є загалом морфологічною. Усі повнозначні частини мови, виділені античними науковцями, мають у давньогрецькій та латинській мовах ті чи ті морфологічні особливості. Пізніше традиційні системи частин мови дедалі віддалялися від морфологічного підходу почасти через перенесення традиційної схеми на нові європейські мови, почасти у зв'язку із трактуванням явищ, що були відсутні у класичних мовах чи не мали значення для античних граматистів [2, с. 39].

Перевагою морфологічного критерію є те, що така класифікація найбільше з усіх наявних відповідає вимогам строгості і максимальної формалізованості лінгвістичних описів.

Проте морфологічний підхід має й істотні недоліки. По-перше, навіть для європейських мов його послідовне застосування в деяких випадках дає неприйнятні результати. Недостатність морфологічного принципу проявляється під час класифікації незмінюваних слів: їх членування можливе лише за умови доповнення морфологічних критеріїв іншими.

Синтаксичний підхід пов'язаний із функцією слова в реченні. На відміну від семантичного і морфологічного, цей критерій стали застосовувати не раніше XIX ст. Слово може виступати в ролі різних членів речення, серед різних синтаксичних функцій лише деякі визнаються суттєвими і визначальними: якщо для слова істотною є функція присудка, то це – дієслово, функція підмета і присудка – іменник, функція означення – прикметник, функція обставини – прислівник.

Перевагою цього підходу вважають його більшу універсальність порівняно з морфологічним, адже названі класи слів можуть бути виділені на єдиній основі для багатьох мов. Важливість синтаксичної класифікації лексики полягає також у тому, що вона певним чином корелює з лексичною семантикою, тоді як морфологічна класифікація пов'язана лише

із граматичною семантикою слова. Ця кореляція не є прямою, вона здійснюється через функції слова в реченні, структура якого відображує деяку семантичну структуру. Так само можна пояснити, наприклад, існування в багатьох мовах предметних і непередметних іменників, що різняться за семантикою, але об'єднуються за синтаксичною функцією; між дієсловами і непередметними іменниками співвідношення зворотне.

Синтаксичний і морфологічний підходи не заперечують, а взаємодоповнюють один одного [2, с. 41].

В основі *підходу, заснованого на інтуїції*, лежить той факт, що більшість традиційних частин мови не є лише семантичними, чи тільки морфологічними, чи лише синтаксичними. Носії мови відчують неоднорідність слів, що зберігаються в їхній пам'яті, і розпізнають ці одиниці як такі, що належать до тих чи тих словесних груп. Природно, що інтуїтивні уявлення про слово і про частини мови можуть до певної міри не збігатися. За таких умов те саме слово може бути віднесено до декількох класів, а деякі слова залишаються поза класами, що суперечить вимогам наукової класифікації, яка не допускає перетинання класів і наявності залишку. Європейська традиція була, за спостереженнями В. Алпатова, словоцентричною, заснованою на інтуїтивному (психолінгвістичному) уявленні про слово.

Використання будь-якого одного з критеріїв не забезпечило стрункої, послідовної і несуперечливої гомогенної класифікації частин мови. Ідею врахування трьох критеріїв – семантичного, морфологічного й синтаксичного – першим висунув Л. Щерба. Обстоюючи правомірність застосування комплексного підходу, Б. Абрамов зазначає, що формування лексичного запасу мови відбувається не за якимось одним суворо логічним принципом, відповідно, його складники не піддаються класифікації лише за одним критерієм [1, с. 30]. Більшість сучасних частиномовних класифікацій мають гетерогенну природу, тобто ґрунтуються на застосуванні комплексного підходу, який дозволяє залучати семантичні, морфологічні і синтаксичні властивості слів як критерії для виокремлення частин мови.

Проте виявляється, що виділення частин мови за набором різнорідних ознак також не сприяє створенню єдиної і послідовної класифікації: різні дослідники неоднаково визначають набір класифікаційних ознак, по-різному встановлюють ієрархію критеріїв, суб'єктивно надаючи перевагу одній із кількох ознак, що, зі свого боку, призводить до модифікації гетерогенної класифікації і появи відмінних результатів. До того ж, дослідники зіштовхнулися з тим, що в повному наборі різнорідні ознаки властиві лише чотирьом класам слів, тоді як решті слів притаманна якась одна із цих ознак, за якою вони й були виділені в традиційній граматиці в окремий клас слів. Наслідком цієї непослідовності є те, що традиційна система частин мови – це поєднання гетеро- і гомогенної класифікацій частин мови. Чотири частини мови – іменник, прикметник, дієслово і прислівник – виділені за набором трьох основних ознак (семантичної, морфологічної і синтаксичної), тоді як решта, зокрема займенник, числівник, прийменник, сполучник, частка – за якоюсь однією із названих трьох ознак [3, с. 10].

Серед додаткових критеріїв виділення частин мови виокремлюють також *критерій сполучуваності* та *словотвірний критерій*. Критерій сполучуваності ґрунтується на тому, що не всі слова можуть поєднуватися один з одним (наприклад, прислівники сполучаються із дієсловами, з іншими прислівниками, прикметниками, але не поєднуються із займенниками та числівниками; прикметники сполучаються з іменниками, але не з дієсловами тощо). За словотвірним критерієм для кожної частини мови виділяють властивий тільки їй набір словотвірних моделей та інвентар словотвірних засобів [10, с. 298].

У сучасному мовознавстві тривають пошуки нових напрямів у вивченні частин мови.

Функціональний напрям граматичної теорії характеризується двома дослідницькими орієнтирами: з одного боку, спрямуванням від функції до засобів її репрезентації в мові, з іншого – від мовного засобу до його різноманітних функцій [4, с. 17]. Частини мови є засобами, функції яких потрібно описати й на основі найбільш регулярних розмежувати їх з іншими частинами мови. Функцію розглядають як роль засобу в мові або значеннєвий інваріант у мові, що формує функціонально-семантичну категорію.

Пошуки значеннєвих інваріантів у функціональній граматиці, як зазначає О. Селіванова, пов'язувалися з тими ж логічними категоріями, або граматичними ознаками. Однак логічний принцип отримує у функціональній граматиці нове тлумачення: якщо раніше кожній частині мови приписувалася певна логічна категорія, то тепер певній логічній категорії приписуються різні частини мови й різнорівневі засоби, що формують, за концепцією О. Бондарка, функціонально-семантичне поле. Функція є основою категоризації концептуальної системи людської свідомості й, зокрема, внутрішнього лексикону носіїв мови й відповідно мовних явищ, що виявляються в комунікативному акті. Отже, до функціонального напрямку сучасної граматики вбудовується когнітивна наукова парадигма [13, с. 438].

О. Селіванова вважає, що тільки синтез функціонального й когнітивного принципів може розв'язати питання критеріїв виокремлення частин мови. Вона визначає найважливіші положення, на яких повинен ґрунтуватися цей синтез: 1) частини мови та граматичні категорії повинні розглядатися в аспекті моделювання свідомості як вектори внутрішнього лексикона; 2) частини мови не мають однозначної когнітивної відповідності, це насамперед категорії граматики певної мови; 3) частина мови, крім основного значеннєвого інваріанта (функції), можливо, закладеного в ній здавна, охоплює й інші інваріантні значення, «підведені під дах» її регулярних форм; 4) різна кількість частин мови в мовах світу зумовлена як специфікою інваріантів, закладених в етносвідомості, так і специфікою системи регулярності форм мови; 5) складність частиномовної диференціації зумовлена «розхитуванням» регулярності форм й інваріантних змістів, що здійснюється шляхом формотворення, транспозитивної деривації, конверсії частин мови, контекстуальних аномалій [13, с. 439].

Сучасні граматичні теорії розглядають частини мови як класи слів, яскраві частиномовні ознаки яких властиві не всім елементам класу. Частину мови кваліфікують як функціонально-граматичне поле, домінанта (ядро) якого має ознаки найбільшої спеціалізованості у вираженні інваріантного змісту й найбільш формальної регулярності відповідно до цього змісту; периферія характеризується можливою розмитістю цих властивостей класу, виключеннями, синкретизмом. Слова із загальним інваріантним змістом формують домінанту частин мови; слова з невластивими категорії інваріантними змістами або з нерегулярними формами – периферію [13, с. 440–441]. Завдання лінгвіста – визначити склад поля, виявити центральні і периферійні елементи і віднайти ознаки, за якими вони наближуються до інших частин мови.

Гібридні форми дієприкметників і дієприслівників, інфінітива відносять до периферії дієслова. Периферійні зони частиномовних полів перетинаються та взаємодіють. Зони перетину можуть формувати нові граматичні класи слів (дієприкметник, дієприслівник, предикатив). Коли такі зв'язки стають стійкими, вони визначають подальший розвиток граматичної системи мови, тобто в термінах лінгвосинергетики – флуктуації

перетворюються на аттрактори частиномовної системи. На думку О. Селіванової, такий підхід дає змогу розв'язати проблему частиномовного синкретизму й усунути непослідовність поділу частин мови у граматиках різних мов [13, с. 442].

Я. Тестелець визначає частини мови через елементарні синтаксичні функції слів (із наступним співвіднесенням виділених на цій підставі класів із когнітивними характеристиками) [14]. Такими синтаксичними функціями є функція вершинного предиката, функції актанта і означень, серед яких розмежовуються визначення до предикатів і актантів; диференціюються також посесивні й непосесивні означення. Кореляція з традиційними частинами мовами тут є очевидною, а оскільки функціям не надається спеціальних визначень, труднощі розмежування дієслів і прикметників чи прикметників і іменників залишаються. Класифікація слів заснована на тому, які з перерахованих ролей вони можуть виконувати у складі речення, а такі функції повторюються у слів різних класів [11, с. 139].

Для сучасних синтаксичних теорій частин мови характерні пошуки елементарних функцій, які виявляються в складі речень і без яких ця одиниця не може бути організована. У генеративній граматиці – це протиставлення іменних і дієслівних фраз, у відмінкових граматиках – це відмінки, у Дж. Лайонза – суб'єкти, об'єкти, предикати, у С. Кацнельсона – експлікативні функції, в інших авторів – предикати та актанти чи партиципанти тощо. Для представлення дискурсу О. Кубрякова пропонує ввести прототипні пропозиційні функції, зауважуючи, що «небезпека порочного кола» у визначенні частин мови зберігається і тут: просто одне невизначене поняття (частини мови) замінюється на інше, таке як ситуація, подія та його партиципанти [11, с. 140].

Моделі частиномовних класифікацій, поданих у літературі, свідчать про те, що їхні автори спиралися на досвід попередніх дослідників і вносили свої поправки, суб'єктивно надаючи перевагу певному критерію. Услід за Б. Абрамовим погодимось, що більшість традиційних частин мови трапляються в кожній класифікації, хоча згруповані вони по-різному, тому кожна система частин мови має лише відносну цінність. У процесі класифікації частин мови варто виходити з таких об'єктивних даностей: 1) словниковий запас складають елементи, властивості яких мають різний ступінь вираженості, що призводить до виникнення труднощів під час визначення їхнього частиномовного статусу; 2) між елементами словникового запасу існують різноманітні відношення, які подекуди виходять за межі одного класу – виникають зони перетину між певними класами слів. Крім того, у системі частин мови існують угруповання, які охоплюють декілька класів (наприклад, поділ частин мови на відмінювані і невідмінювані, на самостійні і службові слова); 3) застосування семантичного принципу приводить до виокремлення класів семантичних одиниць; при застосуванні синтаксичного принципу утворюються класи з однаковими синтаксичними властивостями, тобто функціональні одиниці; при застосуванні морфологічного принципу виокремлюються класи з ідентичними морфологічними ознаками [1, с. 30–31].

Виокремлення так званих основних частин мови – іменника, дієслова, прикметника, прислівника – стає можливим лише за умови застосування комплексного підходу. Ці частини мови вважаються базовими, оскільки вони своєю семантикою охоплюють дві найбільші мисленнєві категорії – субстанцію та ознаку, відображуючи основні сфери матеріальної, соціальної і психічної діяльності людини.

Розбіжності в частиномовній класифікації спричинені також тим, що лексичний склад мови перебуває в процесі постійної зміни, розвитку і вдосконалення [6, с. 25]. Стійкість, нерухомість системи мови завжди відносна, і сама частиномовна класифікація слів мінлива.

Ідея універсальності (хоча б часткової) граматичних категорій частин мов іде від універсальних граматик. Спроби створити систему частин мови, універсальну для всіх мов світу, залишилися безуспішними, оскільки в кожній мові є багато своєрідного в членуванні слів на частини мови. Не всі мови світу мають однаковий інвентар частин мови; у різних мовах є істотні відмінності в характерних ознаках тієї самої частини мови [10, с. 301]. Очевидним є те, що для кожного типу мов спрацьовує той чи той принцип частиномовного поділу.

Водночас метою сучасної граматичної теорії є вияв універсального компонента і пояснення причин його існування [8, с. 12]. З огляду на це, універсальність частин мови можна виразити в таких положеннях: а) текст будь-якої мови членується на певні частини, співвіднесені із словом; б) ці частини за низкою ознак несхожі одна на одну; в) усі ці частини зумовлені спільністю людського мислення. У кожній мові треба очікувати схожий набір груп слів, що називаються частинами мови, і в цьому розумінні частини мови є універсальними. Частини мови є лінгвістичними універсаліями, проте їхні універсальні властивості виводяться не з окремих мов, а з особливостей відображення людиною навколишнього світу в категоріях, що приписуються мисленню людини взагалі. Мови мають різні структури, а світ є матеріально єдиним для всіх людей незалежно від мови. Залежно від структури мови об'єктивний світ постає перед носієм кожної з них у дещо іншому відображенні [12, с. 178].

Висновки дослідження. Отже, незважаючи на більш ніж двохтисячорічну традицію лінгвістичного опису, ключ до розв'язання очевидної, здається, проблеми частиномовної диференціації ще не знайдено. Питання про природу і сутність частин мови відносять до «вічних» питань мовознавства [2, с. 37]. У центрі уваги сучасної лінгвістичної науки перебуває опис частин мови в різних мовах, пошук граматичних властивостей, граматичних опозицій, якими характеризуються частини мови в мовах різних типів, оскільки шляхи створення об'єктивних динамічних характеристик частин мови вбачаються у вивченні конкретних, іноді окремих граматичних властивостей слів, уявлення про всю складність яких і дозволить відтворити картину частин мови. Справедливим є твердження про існування великої кількості поглядів, жоден з яких не є загальноприйнятим. Спроби відмовитися від поняття частин мови в низці сучасних досліджень фактично зводяться лише до заміни терміна на будь-який інший, що не сприяє остаточному розв'язанню проблеми.

У теорії частин мови є низка дискусійних питань: кількість частин мови (у різних мовах і в різних класифікаціях виокремлюють неоднакову кількість частин мови); одиниці, що розподіляються між частинами мови (слова, лексеми чи словоформи); ознака класу слів, що є частиною мови, – граматична, лексико-граматична чи семантична група слів; ієрархічна система частин мови (послідовність за значущістю); віднесеність слів до певної частини мови (єдність дієслова, місце порядкових числівників, єдність займенників, повнозначний чи службовий статус займенників, числівників, прийменників, модальних слів, вигуків; систематизацію прислівників; частиномовний статус предикативів (слів категорії стану), модальних слів, звуконаслідувань, етикетних і спонукальних слів і т. ін.) [6, с. 25; 13, с. 442].

Перспективи подальших наукових розвідок. Для сучасного мовознавства характерними є намагання обстояти традиційну класифікацію і знайти обґрунтування граматичної та логічної її непослідовності, що виявляється в множинності принципів поділу;

обґрунтувати традиційну класифікацію як ієрархічну систему виокремлених нею частин мови; збільшити кількість частин мови за рахунок семантико-граматичних груп лексики, які розглядалися в межах традиційної класифікації як підгрупи; виокремити нові частини мови за рахунок специфічних слів, які не належать до традиційних частин мови [6, с. 27]. Традиційна класифікація виявляється не гіршою (хоча, можливо, і не кращою) за все те, чим її намагалися замінити, її перевага в тому, що вона широко відома [9, с. 19].

Створення загальної теорії частин мови не може бути здійснено лише на основі детального дослідження кожної частини мови, проте абсолютно необхідним є точний облік граматичних спостережень і висновків, що містяться в граматичних дослідженнях різних шкіл. Перспективи теорії частиномовної класифікації полягають у правильному трактуванні універсальності частин мови; а також у врахуванні та диференціації синкретичних та перехідних явищ. Адже намагання провести чіткі неперехідні лінії між різними частинами мови суперечить розумінню мови як організму, у якому всі частини перебувають у нерозривному зв'язку [7, с. 75].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б. А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков / под. ред. Н. Н. Семенюк, О. А. Радченко, Л. И. Гришаевой. Москва : ВЛАДОС, 2004. 286 с.
2. Алпатов В. М. О разных подходах к выделению частей речи. *Вопросы языкознания*. Москва, 1986. № 4. С. 37–46.
3. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
4. Бондарко А. В. К вопросу о функциях в грамматике. *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* 1992. Т. 51. № 4. С. 14–26.
5. Боровська О. О. Методологічні засади дослідження німецьких партиципів у рамках генеративної граматики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 33–36.
6. Горпинич В. О. Морфологія української мови. Київ : Академія, 2004. 336 с.
7. Данилюк І. Проблема класифікації частин мови: досягнення і перспективи. *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту. Наук. Вісник Херсонського держ. ун-ту: Лінгвістика : зб. наук. праць*. 2005. Вип. 1. С. 70–77.
8. Долгополова Л. А. Неличные формы глагола в современных германских и славянских языках. *Сер. «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. Том 24 (63). №4. Часть 2. С. 12–16.
9. И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник. Москва : Высшая школа, 1981. 285 с.
10. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. Ленинград : Наука, 1972. 217 с.
11. Кочерган М. П. Вступ до загального мовознавства. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
12. Кубрякова Е. С. Язык и знание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
13. Лукин О. В. Теория частей речи в контексте философских и логических учений. *Ярославский педагогический вестник*. 2010. Том I (Гуманитарные науки). №4. С. 174–179.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
15. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис. Москва : Издательство РГГУ, 2001. 798 с.
16. Thielmann W. Wortarten im Kontrast. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache: Wortarten im Kontrast*. 2011. Band 37. S. 43–70.

REFERENCES

1. Abramov B. A. Teoreticheskaya grammatika nemetskogo yazyka. Sopostavitelnaya tipologiya nemetskogo i russkogo yazykov; pod. red. N. N. Semenyuk, O. A. Radchenko, L. I. Grishaevoy. Moskva : VLADOS, 2004. 286 s.
2. Alpatov V. M. O raznykh podkhodakh k vydeleniyu chastey rechi. *Voprosy yazykoznaniiya*. Moskva :1986. №4. S. 37–46.
3. Bezpoiasko O. K., Horodenska K. H., Rusanivskiy V. M. Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia : pidruchnyk. Kyiv : Lybid, 1993. 336 s.
4. Bondarko A. V. K voprosu o funktsiyakh v grammatike. *Izv. AN SSSR. Ser. lit. i yaz.* 1992. T. 51. № 4. S. 14–26.
5. Borovska O. O. Metodolohichni zasady doslidzhennia nimetskykh partytsypiv u ramkakh heneratyvnoi hramatyky. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna»*. 2015. Vyp. 59. S. 33–36.
6. Horpynych V. O. Morfolohiia ukrainskoi movy. Kyiv : Akademiia, 2004. 336 s.
7. Danyliuk I. Problema klasyfikatsii chastyn movy: dosiahnennia i perspektyvy. *Funktsionalno-komunikatyvni aspekty hramatyky i tekstu. Nauk. Visnyk Khersonskoho derzh. un-tu: Linhvistyka: [zb. nauk. pr.]*. 2005. Vyp. 1. 2005. S. 70–77.
8. Dolgoplova L. A. Nelichnye formy glagola v sovremennykh germanskikh i slavyanskikh yazykakh. *Ser. «Filologiya. Sotsialnye kommunikatsii»*. 2011. Tom 24 (63). №4. Chast 2. S. 12–16.
9. Ivanova I. P. Teoreticheskaya grammatika sovremennogo angliyskogo yazyka: uchebnik. Moskva : Vysshaya shkola, 1981. 285 s.
10. Kocherhan M. P. Vstup do zahalnoho movoznavstva. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001. 368 s.
11. Kubryakova Ye. S. Yazyk i znanie. Moskva : Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. 560 s.
12. Lukin O. V. Teoriya chastey rechi v kontekste filosofskikh i logicheskikh ucheniy *Yaroslavskiy pedagogicheskii vestnik*. 2010. Tom I (Gumanitarnye nauki). № 4. S. 174–179.
13. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy. Poltava : Dovkillia-K, 2008. 712 s.
14. Testeleys Ya.G. Vvedenie v obshchiiy sintaksis. Moskva : Izdatelstvo RGGU, 2001. 798 s.
15. Thielmann W. Wortarten im Kontrast. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache: Wortarten im Kontrast*. 2011. Band 37. S. 43–70.

Боровська Олена Олексіївна, асистент кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Боровская Елена Алексеевна, ассистент кафедры германской и славянской филологии и зарубежной литературы Винницкого государственного педагогического университета.

Borovska Olena, Assistant of the Department of German and Slavic Philology and Foreign Literature, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University

Підпала Вікторія Вікторівна, асистент кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Пидпала Виктория Викторовна, ассистент кафедры германской и славянской филологии Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского.

Pidpala Viktoriya, Assistant of the Department of German and Slavic Philology and Foreign Literature, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University.

Стаття надійшла: 26.03.2019

Статтю прийнято до друку: 02.04.2019

УДК 811.161.2'27

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-24-31

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Валентина Богатько

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: bogatkovv@i.ua
ORCID: 0000-0002-3634-9488

Ніна Кухар

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-6804

У статті розглянуто специфіку мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти нефілологічного профілю; окреслено комунікативну компетенцію як невід'ємний і визначальний складник студентської комунікативної поведінки; запропоновано структуру анкети для визначення мовної самоідентифікації студента.

Ключові слова: мовна особистість студента педагогічного закладу вищої освіти, вербально-семантичний рівень мовної особистості, комунікативна компетентність, комунікативна поведінка, мовна самоідентифікація, тезаурус.

К ПРОБЛЕМЕ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЗАВЕДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Валентина Богатько

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: bogatkovv@i.ua
ORCID: 0000-0002-3634-9488

Нина Кухар

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: gulevich.nina68@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9293-6804

В статье рассмотрена специфика языковой личности студента педагогического заведения высшего образования нефилологического профиля; проанализирована коммуникативная компетенция как неотъемлемая и определяющая составляющая

студенческого коммуникативного поведения; предложена структура анкеты для определения языковой самоидентификации студента.

Ключевые слова: *языковая личность студента педагогического заведения высшего образования, вербально-семантический уровень языковой личности, коммуникативная компетентность, коммуникативное поведение, языковая самоидентификация, тезаурус.*

TO THE ISSUE OF LANGUAGE PERSONALITY OF THE STUDENT OF A TEACHER-TRAINING HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Valentyna Bohatko

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia

32 Ostozkyi St., Vinnytsia, Ukraine

e-mail: bogatkovv@i.ua

ORCID: 0000-0002-3634-9488

Nina Kukhar

Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia

32 Ostozkyi St., Vinnytsia, Ukraine

e-mail: gulevich.nina68@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9293-6804

Modern linguistic explorations outline the sociolinguistic, communicative and ethnolinguistic aspects of the notion of language personality. The analysis of the components of language personality in terms of its formation and manifestation in speech is viewed as a promising prospect of research.

The relevance of this study is seen in the necessity of enhancing communicative training of a student of a teacher-training higher educational institution with regard to the requirements set for a modern teacher in the new Ukrainian school. The formation of a new educational paradigm with the goal to create proper conditions for free self-developmen is also quite topical.

The purpose of this paper is to analyze the peculiarities of language personality of students in a teacher-training higher educational institution of non-philological specialties in terms of their self-identification in speech.

The initial stage of studying the language personality of the student in a teacher-training higher educational institution involved the research into the self-identification in speech among the undergraduate students of non-philological specialties at Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University of Vinnytsia. The empirical material collected through the survey of 450 students doing degrees in Secondary Education (Biology and Human Health), Secondary Education (Chemistry), Secondary Education (Geography) and Secondary Education (History) in 2017–2019.

The students of this higher educational institution involved in the survey exposed basically two positions concerning the role of Ukrainian in the educational process. The respondents are convinced that Ukrainian is a means of communication and a cultural environment in the pedagogical university. On the other hand, the undergraduate students exercise a pragmatic approach to mastering the means of the Ukrainian language. In particular, they admit the necessity of knowing the appropriate professional terminological systems, spelling or punctuation norms, but view the stylistic differentiation of Ukrainian and composing business papers as a means of written communication as those of minor significance.

Conclusion. *The strategy chosen for the study of the language personality of the student of a teacher-training higher educational institution was aimed to reveal the peculiarities of language self-identification with the view of the specificity of the language situation complicated by the interaction of languages, influence of surzhuk (the mix of Russian and Ukrainian) and teenage slang in the student environment.*

The prospect of further study is seen in the continuation of the analysis of language personality of the student of a teacher-training higher educational institution, i.e. through conducting a free associative experiment for defining the verbal-semantic level (thesaurus) of the student.

Key words: *language personality of the student of a teacher-training higher educational institution, verbal-semantic level of language personality, communicative competence, communicative behavior, language self-identification, thesaurus.*

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід до витлумачення мовних явищ передбачає вивчення носія мови як центрального суб'єкта лінгвістичної системи і визначає його як мовну особистість. Сучасні мовознавчі пошуки окреслюють соціолінгвістичні, комунікативні, етнолінгвістичні аспекти аналізу поняття мовної особистості. Аналіз компонентів мовної особистості в аспекті їх формування та вираження в мовленні є перспективним напрямом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиції європейської лінгвістики у витлумаченні поняття *мовна особистість* пов'язують із теорією індивідуальної мови Вільгельма фон Гумбольдта [5, с. 84] та його послідовників Г. Штейнталя, О. Потебні, В. Вундта. Параметрична модель мовної особистості, створена Г. Богіним [2, с. 1], потрактована як центральне поняття лінгводидактики. Трикомпонентна рівнева структура мовної особистості (вербально-семантичний, лінгвокогнітивний, мотиваційний рівні), зініційована Ю. Карауловим, співвіднесена дослідником із лексиконом, тезаурусом і прагматиконом мовця.

В. Красних вважає за потрібне диференціювати поняття «мовна особистість» і виділяє «мовленнєву особистість», «людину, що говорить», «комунікативну особистість». Дослідники підкреслюють поліфункціональність мовної особистості і розглядають її як «багатовимірну, багаторівневу функціональну систему, яка дає уявлення про рівень володіння мовою і мовленням на рівні активного і творчого осмислення дійсності» [1, с. 5].

Актуальність дослідження полягає в потребі посилити комунікативну підготовку студента педагогічного закладу вищої освіти з огляду на вимоги до сучасного вчителя в новій українській школі і формування нової парадигми освіти, де пріоритетною метою навчання є створення умов для вільного саморозвитку особистості.

Метою статті є аналіз особливостей мовної особистості студентів педагогічного закладу вищої освіти нефілологічних спеціальностей в аспекті їхньої мовленнєвої самоідентифікації.

Завданням вищої школи визначено підготовку здобувачів вищої освіти до професійної діяльності, розширення їхньої когнітивної сфери, формування загальних і фахових компетенцій, розвиток професійного мовлення майбутнього педагога, який відбувається, зокрема, у процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Вона має на меті підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, практичне оволодіння основами наукового, офіційно-ділового, розмовного стилів української мови. Робота із формування комунікативної компетентності

першокурсників нефілологічних спеціальностей педагогічного закладу вищої освіти передбачає два етапи: 1) перший – опрацювання комунікативних ознак професійного мовлення, стилістичних норм мови, ознайомлення з термінологічними словниками фаху на заняттях першого змістового модуля «Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного спілкування»; 2) другий – удосконалення вмінь і навичок використання мовних засобів з урахуванням умов і завдань комунікації, створення наукових текстів професійного спрямування, редагування і перекладу фахових висловлень на заняттях другого змістового модуля «Професійна комунікація».

Принагідно зауважимо, що поняття *мовна особистість* уведено в навчальну програму дисципліни «Культура мови» для філологічних факультетів закладів вищої освіти України з 1997 року [9, с. 131].

Структуру мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти традиційно аналізуємо за рівневою будовою: **1 рівень: Лексикон і граматикон здобувача вищої освіти** (вербально-граматичний) уміщує мовні засоби, якими мовець вибудовує текст; **2 рівень: Семантикон** (лінгвокогнітивний) – тезаурус студента педагогічного закладу вищої освіти; **3 рівень: Прагматикон** об'єднує діяльнісно-комунікативні проблеми особистості, систему її цінностей і регулює соціально-групову поведінку [8, с. 49; 6, с. 34].

Етапи формування мовної особистості, залежно від ступеня розвитку мислення й мовлення, схарактеризував Г. Богін: 1) рівень правильності – 6–7 років; 2) рівень швидкості або інтеріоризації – 10–11 років; 3) рівень насиченості – 15–16 років. Наступні два рівні, на думку автора, визначаються не віком, а культурою спілкування: 4) адекватний вибір; 5) адекватний синтез [2, с. 3].

Студенти педагогічного закладу вищої освіти утворюють специфічну групу молоді: фахові знання, відповідна термінологія впливають на їхнє професійне й повсякденне мовлення. Четвертий та п'ятий етапи формування особистості студента закладу вищої освіти реалізуються в комунікативному просторі університету, зокрема в процесі вивчення «Української мови (за професійним спрямуванням)», де є актуальним використання фахової метамови, а також упорядкування та збагачення професійного лексикону студента-педагога. Вербалізований світ професійних знань, набуття практичного досвіду, загалом інформації, що засвідчує інтелектуальний ріст, визначає рівень комунікативної компетенції. Уплив на формування мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти мають, крім освітнього процесу, позааудиторна робота та дозвіллова діяльність.

Якщо термін *мовна особистість*, на думку К. Глуховцевої, у шкільній лінгводидактиці характеризує мовця, «який має високий ступінь комунікативної компетенції й володіє правилами мовної поведінки» [4, с. 111], то щодо закладу вищої освіти автор пропонує послуговуватися поняттям *елітарна мовна особистість*.

Початковий етап вивчення мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти передбачав дослідження мовленнєвої самоідентифікації здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського нефілологічних спеціальностей. Емпіричний матеріал зібраний методом анкетування 450 студентів спеціальностей Середня освіта (біологія та здоров'я людини); Середня освіта (хімія); Середня освіта (географія); Середня освіта (історія) впродовж 2017–2019 рр.

Анкета «*Мовна особистість студента педагогічного закладу вищої освіти*» містила 10 питань щодо мовленнєвої самоідентифікації першокурсників нефілологічного профілю:

1. Укажіть рідну Вам мову.
2. Визначте рівень володіння українською мовою (вільно; читаю/пишу; розмовляю суржиком; не користуюся).
3. Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися з однокурсниками, друзями, у родині?
4. Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися з однокурсниками в освітньому середовищі?
5. Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися в соціальних мережах?
6. Чи використовуєте Ви студентський жаргон?
7. Чи спостерігаєте Ви в мовленні Ваших одногрупників діалектизми?
8. Чи використовуєте Ви англіцизми і за яких мовленнєвих ситуацій?
9. Чи доречним є використання в освітньому середовищі просторічної та зниженої лексики?
10. Яка роль української мови в навчанні сучасного студента, на Вашу думку? Поясніть на власному прикладі.

Унаслідок опрацювання анкет студентів ми виявили, що 424 (94,2 %) першокурсники рідною мовою вважають українську; 17 (3,8 %) студентів – російську; 9 (2 %) студентів – польську, румунську, іврит.

Напівзакрите питання № 2 передбачало самооцінку студента щодо рівня володіння українською мовою. Результати виявились наступними: вільно користуються українською мовою 306 (68 %) реципієнтів; читають/пишуть – 19,5% (88 реципієнтів); розмовляють суржиком – 48 (10,7 %) реципієнтів; не користуються українською мовою – 8 (1,8 %) реципієнтів. Ми врахували бажання окремих студентів свідомо чи несвідомо показати себе кращим знавцем мовної системи. Наголосимо, що першокурсники занижували або підвищували рівень знань мови насамперед із причини соціальної відповідальності, престижу тощо.

Наступні прямі питання анкети (№ 4, 5) дозволили уточнити, конкретизувати та проконтролювати відповіді на напівзакрите питання № 2. Результати анкетування подаємо в таблиці 1:

Таблиця 1

<i>Відповіді</i> <i>Питання анкети</i>	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Суржиком</i>	<i>Інше</i>
<i>Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися з однокурсниками в освітньому середовищі?</i>	368 (81,7 %)	34 (7,6 %)	28 (6,3 %)	20 (4,4 %)
<i>Якою мовою Вам комфортніше спілкуватися в соціальних мережах?</i>	323 (71,8 %)	46 (10,2 %)	37 (8,2 %)	44 (9,8 %)

З урахуванням матеріалів таблиці 1 ймовірність отримання об'єктивних результатів мовної самоідентифікації першокурсників педагогічного закладу вищої освіти суттєво зростає.

На питання *Чи використовуєте Ви студентський жаргон?* ствердно відповіли 387 (86 %) студентів. Надалі вбачаємо перспективним розгляд і упорядкування реєстру

студентських сленгізмів та роботу з ними на практичних заняттях (тема «*Комунікативні ознаки культури української мови*»).

Питання анкети № 7, 8, 9 передбачали поглиблене дослідження мовної особистості студента через витлумачення значення лінгвістичних понять *діалектизм, англіцизм, просторічна та знижена лексика*. Ці термінолексми становлять загальний словниковий запас студента, що також засвідчує рівень підготовки здобувачів ступеня вищої освіти нефілологічних спеціальностей зі шкільного курсу української мови.

Результати анкетування:

– 393 (87,1%) реципієнти спостерігають у мовленні одногрупників *діалектизми*, решта опитаних студентів відповіли негативно;

– використовують *англіцизми* в комунікативній поведінці 433 (96,2 %) студентів; з них – в Інтернет-спілкуванні 427 (94,9 %), у побутовому спілкуванні 374 (83,1 %), у професійному спілкуванні 345 (76,7 %).

За нашими спостереженнями, відповідаючи на питання № 9, реципієнти намагалися підвищити рівень з огляду на те, що просторічна й знижена лексика потрактована ними як результат незнання мовних норм сучасної української літературної мови. 428 (95,1 %) студентів визнали недоречним використання в освітньому процесі елементів просторіччя. Насправді першокурсники активно використовують такі розряди лексики в усному, подекуди писемному мовленні (маємо на увазі росіянізми, кальковану лексику, вульгаризми тощо).

Відповідь респондентів на відкрите питання *Яка роль української мови в навчанні сучасного студента, на Вашу думку? Поясніть на власному прикладі* підлягала не тільки кількісному, а й якісному лінгвістичному аналізу, як письмовий текст. Опитані студенти педагогічного закладу вищої освіти загалом виявили дві позиції стосовно ролі української мови в освітньому процесі. Респонденти переконані, що українська мова є засобом спілкування і культурним середовищем у педагогічному університеті. З іншого боку, здобувачі ступеня вищої освіти виявляють прагматичний підхід до оволодіння засобами української мови, зокрема визнають необхідність знання відповідних фахових терміносистем, орфографічних та пунктуаційних норм, проте вважають менш важливими питання стилістичної диференціації української мови, укладання ділових паперів як засобу писемної комунікації.

Висновок. Обрана стратегія дослідження мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти мала на меті виявити особливості мовної самоідентифікації з урахуванням специфіки мовної ситуації, що ускладнена взаємодією мов, впливом суржику, молодіжного сленгу в межах студентського колективу.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в продовженні аналізу мовної особистості студента педагогічного закладу вищої освіти, зокрема в проведенні вільного асоціативного експерименту для окреслення вербально-семантичного рівня (тезаурусу) здобувача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барсукова Е. В. Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале «Архива князя Воронцова») : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата культурол. наук : спец. 24.00.01 «Теория и история культурологии». Москва, 2007. 22 с.

2. Богин Г. И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Ленинград, 1984. 31 с.
3. Глуховцева К. Мовна особистість сучасного студента та її історико-культурний тезаурус. *Культура слова*. № 81. 2014. С. 111-114.
4. Гнатюк Л. П. Мовна особистість як об'єкт лінгвістичних досліджень: історія дефініції та проблема структури. *Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки»*. Вип. 46. Черкаси, 2003. С. 38-43.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 400 с.
6. Дика Н. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. *Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка)*. № 2 (53), 2016. С. 32-35.
7. Єрмоленко С.Я. Національна свідомість і виховання української мовної особистості. *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*. Київ, 1999. С. 343-352.
8. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 262 с.
9. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. № 77. 2012. С. 127-133.

REFERENCES

1. Barsukova E. V. Yazykovaia lychnost kak katehoriya ystorycheskoi kulturolohyy (na materyale «Arkhyva kniazia Vorontsova») : avtoref. na soyskanyia uchenoi stepeny kandydata kulturool. nauk : spets. 24.00.01 «Teoriya y ystoriya kulturolohyy». Moskva, 2007. 22 s.
2. Bohyn H. Y. Model yazykovoi lychnosty v ee otnoshenyy k raznovydnostiam tekstov: avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk. Lenynhrad, 1984. 31 s.
3. Hlukhovtseva K. Movna osobystist suchasnoho studenta ta yii istoryko-kulturnyi tezaurus. *Kultura slova*. № 81. 2014. S. 111-114.
4. Hnatiuk L. P. Movna osobystist yak ob'iekt lnhvistychnykh doslidzhen: istoriia definitsii ta problema struktury. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «Filolohichni nauky»*. Vyp. 46. Cherkasy, 2003. С. 38-43.
5. Humboldt V. fon. Yzbrannye trudy po yazykoznanyiu. Moskva : Prohress, 1984. 400 s.
6. Dyka N. Realizatsiia kontseptu movnoi osobystosti u suchasni lnhvodydakttytsi. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka (seriia: pedahohika)*. № 2 (53), 2016. S. 32-35.
7. Iermolenko S.Ia. Natsionalna svidomist i vykhovannia ukrainskoi movnoi osobystosti Narysy z ukrainskoi slovesnosti (stylistyka ta kultura movy). Kyiv, 1999. S. 343-352.
8. Karaulov Yu. N. Russkyi yazyk y yazykovaia lychnost. Moskva : Nauka, 1987. 262 s.
9. Struhanets L. Poniattia «movna osobystist» v ukrainistytsi. *Kultura slova*. № 77. 2012. S. 127-133.

Богатько Валентина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики філологічних наук і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Богатько Валентина Васильевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры методики филологических дисциплин и стилистики украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Bohatko Valentyna, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of Methodology of Philology and Stylistics of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine).

Кухар Ніна Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Кухар Ніна Івановна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Kuhar Nina, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 18.04.2019

Статтю прийнято до друку: 25.04.2019

УДК 811.161.2'38'373.46:82.09

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-31-38

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІДІОСТИЛЮ В ХУДОЖНЬОМУ ТА НАУКОВОМУ ТЕКСТАХ

Галина Крохмальна

Львівський національний університет імені Івана Франка

Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1, 79000

e-mail: halynakro@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9348-8572

У статті проаналізовано поняття ідіостиль як репрезентацію індивідуально-авторської картини світу. Здійснено аналіз ідіостилів художнього та наукового текстів. Узагальнено розуміння індивідуального авторського стилю в науковому тексті. Неповторність творчої манери письменника визначається домінантою його ідіостилу. Нормативні вимоги наукового стилю до авторського тексту унеможливають індивідуальну манеру викладу своєї думки. Під час аналізу ідіостилу на матеріалі художнього та наукового текстів потрібно надати перевагу домінантам у текстах письменника / вченого, які є визначальними для ідіостилу.

Ключові слова: мовна особистість, ідіостиль, ідіостильові домінанти, художній стиль, науковий стиль, терміни.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИДИОСТИЛЯ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ И НАУЧНЫХ ТЕКСТАХ

Галина Крохмальна

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

Украина, г. Львов, ул. Университетская, 1, 79000

e-mail: halynakro@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9348-8572

В статье проанализированы понятия идиостиля как репрезентацию индивидуально-авторской картины мира. Осуществлен анализ идиостиля в художественных и научных текстах. Обобщено понимание индивидуального авторского стиля в научном тексте. Неповторимость творческой манеры писателя определяется доминантой его идиостиля. Нормативные требования научного стиля к авторскому тексту делают невозможным индивидуальную манеру изложения своего мнения. При анализе идиостиля художественного и научного текста нужно отдать предпочтение доминантам в текстах писателя / ученого, которые являются определяющими для идиостиля.

Ключевые слова: языковая личность, идиостиль, идиостильовые доминанты, художественный стиль, научный стиль, термины.

SOME ASPECTS OF IDIOSTYLE IN FICTION AND SCIENTIFIC TEXTS

Halyna Krokmalna

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine

e-mail: halynakro@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9348-8572

In modern linguostylistics in order to designate particular characteristic features of the writer's individual speech such terms as "style", "the style of an author", "idiostyle", "individual style" and "author's style" are used. The concept of "individual style" first of all refers to the style of a writer, a poet and a master of the word. The peculiarities of the individual style of many writers, such as T. Shevchenko, V. Stefanyk, L. Kostenko, M. Kotsiubynskyi, V. Shevchuk and others, have become the subject matter of a number of different linguistic and literary criticism studies.

The objective of the given work is to study the idiostyle phenomena of fiction and scientific texts. In order to accomplish the objective, it was necessary to fulfil the following tasks: to analyze the approaches to defining the concepts of "language personality" and "idiostyle"; to study the main dominants of the idiostyles of fiction and scientific texts.

To describe the author's individual style is to withdraw the typical style carriers from his/her texts, to find out the factors that caused the use of those carriers in the texts and to bring these factors and carriers together into one aesthetic system.

The uniqueness of a writer's creative manner is determined by the dominant of his/her idiostyle – a complex of cognitive, emotive and aesthetic standards – and the characteristic of a personality that serve as a psychic basis for the metaphorization and verbalization of the picture of the world in a literary work.

Scientists choose the author's idiostyle as the subject matter of their studies much rarer than the idiostyle in a fiction text, since a scientific text has different principles of construction. These norms do not provide for an expressed individuality, an advertising author's writing style or special vividness. Ultimately, scientists and writers have different tasks and versatile means to express their thoughts.

The scientific style of the humanities differs from the scientific style of the exact, natural, agricultural and other sciences greatly, since besides the professional vocabulary (that beyond

doubt has its specifics in this area of knowledge) there is the combination of specific syntax and particular phraseology that forms the idiosyle of a scientist.

The idiosyle in a scientific text is influenced by normativity and stereotypes in contrast to a fiction text (where the author's creativity in the sphere of stylistics is the sign of complete mastery). If we take into account the normativity of the scientific language, it is obvious that deviating from the stylistic norms of a scientific text is rather an exception than a natural phenomenon. In our opinion, this explains why scientists study the reasons for deviating from the norms and regulations while working on the idiosyle of a scientific text.

The peculiarity of scientific speech consists in using terms. Although, it turns out that terms are correlated not only with a particular scientific sphere, but also with a concrete author. Some scientists like to use particular concepts, others prefer their variants and substitutes. That happens because every scientist has his/her own audience to write for. The scientist-researcher of a scientific idiosyle should certainly take into account the special "purpose" of the author's message.

In conditions of analyzing the idiosyle of a scientific text that belongs to the literary criticism sphere the researcher's task becomes twice as difficult – it is necessary to orient oneself to the world of artistic images and, at the same time, to take into account the logic of a scientist's thinking.

The normative requirements of the scientific style for the author's text make it impossible to express one's thoughts in an individual manner. At the same time, one's personal thoughts, the author's "self", find themselves in the same opposition to the scientific style. In the case of the text's literary criticism the author is "on the boundary" between the scientific and belles-lettres styles, and that models his/her language personality, forms his/her idiosyle.

Key words: language personality, individual style, idiosyle, idiosyle dominants, belles-lettres style, scientific style, terms.

Постановка проблеми Досліджуючи авторські тексти, науковець неминуче натрапляє на проблему розуміння авторського стилю. Стиль як модель мовлення слугує базою для формування чи існування особливостей стилю кожного індивіда. У сучасній лінгвостилістиці для позначення характерних рис індивідуального мовлення письменника паралельно використовують терміни «стиль», «стиль автора», «ідіостиль», «ідіолект», «індивідуальний стиль», «авторський стиль», «авторський ідіолект», що не мають чіткої і прозорої дефініції та критеріїв розмежування [4, с. 196–199]. Різні способи називання явища – свідчення різних підходів до його розуміння. Із поняттям «мовна особистість» можна співвіднести поняття «ідіостиль».

Акцент на винятковості й системності авторського лінгвістичного самовираження робить В. Волошук: «Ідіостиль – це система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам окремого автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного висловлення» [2, с. 6]. Поняття «індивідуальний стиль» насамперед застосовують до стилю письменника. Саме талановитий майстер художнього слова виробляє свою мову, уживає свої характерні вислови, звороти, по-своєму оригінально будує фрази, використовує улюблені слова. Останнім часом активно розвивається когнітивна теорія, у рамках якої ідіостиль розглядають як засіб репрезентації індивідуально-авторської картини світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Предметом сучасних різнопланових мовознавчих і літературознавчих досліджень стали особливості індивідуального стилю багатьох письменників: «Кольорономінація як особливість ідіостилу В. Стефаніка» (І. Бабій), «Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко» (Г. Губарева), «Міфопоетика творчості М. М. Коцюбинського» (Т. Саяпіна), «Ідіостиль Валерія Шевчука» (О. Переломова), «Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми» (С. Січкара), «Ідіостиль поетичних творів Святослава Гординського» (В. Півень) та ін.

Вагомі положення щодо дослідження ідіолекту знаходимо в працях Л. Гаспарова, В. Григор'єва, Ю. Щеглова, М. Караваєва, Ю. Караулова та інших вчених. В українському мовознавстві – це праці В. Дроздовського, О. Кухар-Онишко, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, Л. Ставицької, С. Бирик, Н. Дужик та ін.

Мета і завдання статті. Науковий стиль гуманітарних наук істотно відрізняється від наукового стилю точних, природничих, сільськогосподарських та інших наук. Передусім тим, що, крім фахової лексики (яка, безперечно, має свою специфіку в цій галузі знань), тут наявні специфічний синтаксис, своя фразеологія, які й утворюють ідіостиль ученого.

Мета статті – окреслити ідіостильові явища художнього та наукового текстів. Розкриття теми передбачало виконання таких **завдань** – проаналізувати підходи до трактування понять «мовна особистість» та «ідіостиль»; визначити основні домінанти ідіостилів у художньому та науковому текстах.

Виклад основного матеріалу. Учені переважно звертають увагу на ідіостиль у художній літературі. О. Дойчик визначає ідіостиль автора художнього твору як «опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей» [3, с. 7]. Отже, бачимо спробу встановити залежність ідіостилу від системи особистісних цінностей.

Виділяє оригінальність і неповторність авторського стилю І. Вечоркін. «Індивідуальний авторський стиль – явище неповторне, як відбиток пальця людини. Це мистецький генетичний код письменника, його «особова справа». І цю неповторність забезпечує певна оригінальна комбінація ідіостильових носіїв, кожен із яких може бути носієм й іншого ідіостилу, однак саме їх сукупність, набір зажди неповторні» [1, с. 138]. Учений намагається встановити риси індивідуального, виходячи із широкої повторюваності «ідіостильових носіїв», які мають загальнодоступний характер і набувають оригінальності лише в певному способі поєднання й застосування. Перед дослідником постає непросте завдання – знайти й описати системні зв'язки між явищами естетичного характеру. До того ж ця галузь людської діяльності має ознаки суб'єктивного підходу не лише автора, але й рецепції читача, ураховуючи об'єктивні чинники впливу, на які вказує В. Волошук: «Мовна особистість майстрів слова, їх ідіостиль охоплюється: 1) мовою їх творів; 2) ставленням до мови як до суспільного історико-культурного явища; 3) використанням мовних різновидів у комунікативних ситуаціях. При цьому важливо враховувати загальні процеси художньої мови, їх зв'язок із мовою доби» [2, с. 6]. Отже, поєднання різних аспектів впливу, різних ознак вимагають особливо виваженого системного підходу до вивчення ідіостильового явища. Індивідуальний стиль є фільтром, що слугує для добору відповідної лексики, фразеології, комунікативних прийомів [7, с. 33–39].

Описати індивідуальний стиль письменника – значить вилучити з текстів його доробку якнайбільше типових носіїв стилю, з'ясувати чинники, що зумовили наявність саме цих носіїв у текстах, та звести ці чинники і носії в одну естетичну систему; після цього

визначити носії домінантні, що лідирують за періодичністю вживання, і другорядні – уживані рідше, але теж сталі, також визначити найвпливовіші для текстів письменника чинники» [1, с. 129]. Учені знаходять мотивацію для аналізу ідіостилу у виокремленні найбільш характерних, найбільш виразних ознак.

Неповторність творчої манери письменника визначається, як стверджує О. Дойчик, домінантою його ідіостилу – комплексом когнітивних, емотивних та естетичних еталонів, характерних для особистості, які слугують психічною основою метафоризації і вербалізації картини світу в художньому творі (В. Белянін, Я. Мукаржовський, Р. Якобсон) і детермінуються системою особистісних цінностей» [3, с. 8]. Отже, учений вбачає в «домінанті» не просто окрему рису чи ознаку, а надає їй перспективної ваги – дати можливість досягнути естетичні принципи побудови індивідуального авторського стилю. Домінантний аналіз ідіостилу має, на нашу думку, великі перспективи з огляду на можливості презентації авторського індивідууму крізь призму певного виокремленого елемента. Такий підхід є ефективним, адже здійснити аналіз усього творчого доробку письменника крізь призму всіх можливих варіантів рецепції лінгвістичних засобів і з урахуванням образного ряду можливих асоціативних зв'язків при цьому навряд чи реалістично. Наприклад, Б. Стельмах визначає такі домінанти ідіолекту автора: «особливості вживання певного шару лексики, звукові, зорові та запахові образи, конденсованість чи неконденсованість лексем, пунктуація, стилістичне варіювання синтаксичних конструкцій, ритмомелодика й композиція оповіді тощо» [10, с. 228–233]. Домінанта дає можливість скерувати думку реципієнта в конкретно визначеному напрямі, що об'єктивізує такий аналіз ідіолекту з погляду і вченого, і сприймача, а значить – дослідник продемонструє індивідуальне, відмінне від стилю інших авторів.

На важливість вияву домінанти в текстах указує М. Котюрова: «Отримати більш-менш повне наукове уявлення про ідіостиль можна лише внаслідок синтезу кількісно-якісних даних про формування певних якостей тексту цілого твору, а також в результаті вияву домінантної якості і домінантних у вживанні мовних одиниць» [5, с. 95–99]. Аналізуючи ідіостиль певного тексту, важливо визначити – надати перевагу тим чи тим засобам у текстах письменника. Унаслідок такої диференціації і буде сформовано домінанти, які визначають ідіостиль автора. На сьогодні нема вмотивованої і цілісної класифікації цих домінант, але навряд чи це й реально здійснити з огляду на велику кількість варіантів і комбінацій таких мовних засобів, специфіку авторського й читацького різночитання, поєднання різних підходів і поглядів.

Ідіостиль автора в науковому тексті вчені обирають як предмет своїх досліджень значно рідше, ніж ідіостиль у художньому тексті, можливо тому, що науковий текст має дещо інші принципи побудови. Ці норми не передбачають вираженої індивідуальності, рекламного авторського почерку, особливої яскравості. Зрештою, учений і письменник ідіостилістично мають відмінні завдання, інші засоби відображення своєї думки тощо.

Вивчення ідіостилу в науковому тексті стало об'єктом досліджень Р. Будагова, О. Семеног, Л. Ольшка, Є. Голованової, М. Сенкевич та ін. Дослідники часто звертають увагу на причини творення індивідуальних мовних рис ученого, вивчають особливості впливу відомих дослідників на формування зразків наукового стилю, ведуть дискусії з приводу ознак майстерності, системи індивідуальних рис стилю відомих науковців. Ідіостиль у науковому тексті зазнає впливу нормативності, шаблонності, на відміну від художнього тексту (де авторська творчість у сфері стилістики є ознакою високої майстерності).

Очевидно, якщо виходити з позицій нормативності наукової мови – відхід від стильових норм наукового тексту є швидше винятком, аніж закономірним явищем. Саме в цьому, на нашу думку, пояснення того, що вчені у працях про ідіостиль наукового тексту досліджують причини відхилення від норм, від закономірностей.

Серед аргументів на «користь авторів» – орієнтація на слухацько-читацьку аудиторію, стан мовлення автора (діалектизми тощо), вплив мовного середовища, оточення на авторський текст і т.ін. Зокрема, І. Кочан зазначає, що особливість наукового мовлення полягає в тому, що воно послуговується спеціальними словами або термінами. Але виявляється, що терміни співвідносяться не лише з певною науковою галуззю, але й з конкретним автором. Одні науковці полюбляють оперувати такими назвами, інші – їхніми варіантами, заміниками. Адже кожен науковець має свою читацьку аудиторію, для якої, власне, і пише текст, ураховуючи її компетенцію у конкретному науковому напрямі, глибину проникнення в наукові таємниці [6, с. 7]. Тому вчений-дослідник наукового ідіостилу повинен обов'язково враховувати «цільову» скерованість авторського послання.

І. Кочан відзначає, що кожен науковець, як і будь-яка особа творчого спрямування, має улюблену тематику, що пов'язано з науковим зацікавленням дослідника, систему мовно-виражальних засобів, які відрізняють його науковий виклад від викладу тієї самої проблеми устами чи пером іншого науковця. Індивідуальне сприйняття, ступінь обізнаності, освітній рівень, психологія мовотворчості зумовлюють витворення мовного світу науки [6, с. 7]. В умовах аналізу ідіостилу наукового тексту, який належить до літературознавчої галузі, завдання для дослідника стає удвічі складнішим – треба інтуїтивно орієнтуватися у світі художніх образів і водночас враховувати логіку наукового мислення вченого.

Є. Регушевський досліджував мовознавчу та літературознавчу термінологію в текстах Івана Франка, учений здійснив класифікацію літературознавчих термінів Каменяра [8] і відзначив, що «мова наукових та публіцистичних творів І. Франка розвивалася й удосконалювалася ним протягом усього життя. В той час, коли перші його науково-популярні та публіцистичні статті ще рясніють діалектизмами, характеризуються не зовсім наукових стилем викладу й неусталеною термінологією, твори зрілого Франка є яскравим прикладом публіцистичних виступів і наукових досліджень, їх мова – зразком наукового і публіцистичного стилю української літературної мови кінця XIX – початку XX ст.» [9, с. 40]. Є. Регушевський вивчав граматичну термінологію в наукових і публіцистичних працях І. Франка, зокрема мовознавчу та літературознавчу. Учений проаналізував твори І. Франка, і хоч не назвав, але, по суті, практично визначив одну із домінант ідіостилу – особливості вживання та функціонування термінологічних одиниць у Франкових наукових та публіцистичних працях.

У рамках стилістики наукового тексту ідіостиль опирається на єдність двох чинників функціонування мови – лінгвістичного й екстралінгвістичного. Саме зв'язок з екстралінгвістичною основою письмового стилю мови науковця, до того ж з акцентом на суб'єктивній стороні науково-пізнавальної діяльності і її продукту, є базою для формування індивідуального стилю мови наукового тексту. Щодо аргументації цього основного принципу мають значення наукові факти прояву мовної індивідуальності не лише письменника, але і вченого. Екстралінгвістичними передумовами появи ідіостилу науковця є сама особистість, когнітивний стиль, творчий характер діяльності, активність у пошуку засобів для точнішого висловлення думки, тобто весь комплекс психологічних і мовних чинників [5, с. 95–99]. Причини складності дослідження такого типу – різні. М. Котюрова вказує на окремі з них: «Індивідуальний стиль мови і мислення автора, зокрема науковця,

відчуває вплив таких позалінгвістичних факторів, як емпіричний чи теоретичний рівень розвитку наукової галузі знань, і відповідні цьому рівню методи дослідження (спостереження, експеримент, класифікація, типологія, теорія і ін.), рафіновано об'єктний або суб'єктний способи викладу, мовленнєвий жанр і т.п.» [5, с. 95–99]. Комплексне вивчення ідіостилу в науковому тексті – можливий і ефективний підхід до аналізу непростого явища. Очевидно, що система комплексного методу повинна базуватися на певних принципах, які забезпечать об'єктивний і адекватний щодо об'єкта дослідження результат. Треба відзначити важливу проблему – нормативні вимоги наукового стилю до авторського тексту унеможливають індивідуальну манеру викладу своєї думки, водночас і власна думка, авторське «я» вступає в ту саму опозицію до наукового стилю. Щодо літературознавчого тексту, то автор перебуває «на межі» наукового й художнього стилів, що саме і моделює його мовну особистість, формує ідіостиль.

Висновки дослідження та перспективи. Непросто створити класифікацію ідіостильових домінант у науковому тексті. Бачимо кілька причин щодо цього: вчені часто використовують послідовно ті чи ті підходи до вивчення ідіостилу, розглядають ідіостилістичні явища з різних поглядів і рівнів водночас, намагаються не лише зафіксувати ідіостильові характеристики, але й пояснити причини їх появи в тексті, установити джерела впливу на автора (родинне виховання, суспільне оточення, світоглядна позиція тощо).

Отже, аналізуючи ідіостиль у художньому чи науковому тексті, потрібно надати перевагу певним яскравим засобам (домінантам) у текстах письменника / вченого, які є визначальними. Ідіостиль у науковому тексті потребує вивчення із залученням матеріалу з різних галузей. Такі дослідження відкривають перспективи для розроблення й апробації інструментарію, розширення методології, що дасть змогу створити новий комплексний, можливо, універсальний підхід для аналізу ідіостилістичних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вечоркін І. Проза Івана Франка: Ідіостильові проявники. *Українське літературознавство*. 2014. Вип. 78. С. 126–140.
2. Волошук В. І. Лінгвостильові особливості ідіолекту З. Ленца в малих епічних жанрах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мова». Львів, 2004. 20 с.
3. Дойчик О. Я. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мова» Харків, 2012. 20 с.
4. Костецька О. П. Індивідуальне мовлення автора як об'єкт лінгвістики та підходи до його дослідження. *Наукові записки [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філологічна*. 2014. Вип. 49. С. 196–199.
5. Котюрова М.П. Идиостиль (индивидуальный стиль, идиолект). *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М. Н. Кожинной. Москва : Флинта ; Наука, 2003. С. 95–99.
6. Кочан І. Ідіостиль науковця – ідентифікаційна ознака вченого. *Ритми сучасної філології* : зб. наук. статей до 50-річчя проф. Т. А. Космеди. Львів : Паіс, 2007. С. 7–15.
7. Пихтовникова Л. С. Языковые фильтры: неравновесные состояния и развитие языка. *Нова філологія*. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. №1 (12). С. 33–39.
8. Пінчук С. П., Регушевський Є. С. Словник літературознавчих термінів Івана Франка. Київ : Наук. думка. 1966. 272 с.
9. Регушевський Є. Нариси про мову наукових праць І.Я. Франка. Сімферополь : Таврія, 2006. 194 с.

10. Стельмах Б. Індивідуальний стиль як об'єкт лінгвостилістичних досліджень. *Вісник Уман. педун-ту. Серія: «Філологія (мовознавство)»* : зб. наук. праць. / гол. ред. В. Г. Кузь. Київ : Знання України, 2004. С. 228–233.

REFERENCES

1. Vechorkin I. Proza Ivana Franka: Idiostylovi proiavnyky. *Ukrainske literaturoznavstvo*. 2014. Vyp. 78. S. 126–140.
2. Voloshuk V. I. Linhvostylovi osoblyvosti idiolektu Z. Lentsa v malykh epichnykh zhanrakh : dys. kand. filol. nauk : 10.02.04. Lviv, 2004. 20 s.
3. Doichyk O. Ya. Idiostyl Dzhuliana Barnsa u linhvokontseptualnomu vymiri : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermanski mova». Kharkiv, 2012. 20 s.
4. Kostetska O. P. Indyvidualne movlennia avtora yak ob'iekt linhvistyky ta pidkhody do yoho doslidzhennia. *Naukovi zapysky [Nats. un-tu «Ostrozka akademiia»]. Seriia: Filolohichna*. 2014. Vyp. 49. S. 196–199.
5. Kotiurova M. P. Ydyostyl (yndyvdydualnyi styl, ydyolekt)/ *Stylstycheskyi entsyklopedycheskyi slovar russkoho yazyka* / pod red. M. N. Kozhynoi. Moskva : Flynta ; Nauka, 2003. S. 95–99.
6. Kochan I. Idiostyl naukovtsia – identyfikatsiina oznaka vchenoho. *Rytmy suchasnoi filolohii* : zb. nauk. statei do 50-richchia prof. T.A. Kosmedy. Lviv : Pais, 2007. S. 7–15.
7. Pykhtovnykova L. S. Yazykovye fyltry: neravnovesnye sostoianyia y razvytye yazyka. *Nova filolohiia*. Zaporizhzhia : ZDU, 2002. №1 (12). S. 33–39.
8. Pinchuk S. P., Rehushevskiy Ye. S. Slovyk literaturoznavchykh terminiv Ivana Franka. Kyiv : Nauk. dumka. 1966. 272 s.
9. Rehushevskiy Ye. Narysy pro movu naukovykh prats I.Ya. Franka. Simferopol : Tavriia, 2006. 194 s.
10. Stelmakh B. Indyvidualnyi styl yak ob'iekt linhvostylistychnykh doslidzhen. *Visnyk Uman. pedun-tu Seriia: «Filolohiia (movoznavstvo)»* : zb. nauk. pr. / hol. red. V.H. Kuz. Kyiv : Znannia Ukrainy, 2004. S. 228–233.

Крохмальна Галина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Крохмальная Галина Ивановна, кандидат филологических наук, доцент кафедры начального и дошкольного образования факультета педагогического образования Львовского национального университета имени Ивана Франко.

Halyna Krokmalna, Ph.D. in Philology, docent preschool and primary education Department Faculty of Pedagogical Education, Ivan Franko National University of Lviv.

Стаття надійшла: 14.05.2019

Статтю прийнято до друку: 21.05.2019

УДК 81:1=111

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-39-45

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПІЗНАННЯ ТА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ ДІЙСНОСТІ

Любов Шмуля

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Україна, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

e-mail: shmulialiubov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8480-2171

У статті досліджено поняття мовної картини світу, яка виступає результатом пізнання та концептуалізації дійсності. Автор подає визначення картини світу, а саме: картина світу – це упорядкована сукупність знань про дійсність, що сформувалась у суспільній (груповій, індивідуальній) свідомості. Розглянуто основні різновиди картини світу. Зазначено, що мові належить активна роль у культурі й пізнанні. Вона є унікальною здатністю людини, що відрізняє її від будь-яких інших живих істот і решти світу. Мова є найважливішим засобом формування та існування знань людини про світ. Відображаючи в процесі діяльності об'єктивний світ, людина фіксує результати пізнання в слові. Саме в мові закріплюється суспільно-історичний досвід людини – як загальнолюдський, так і національний. Сукупність цих знань, закарбованих у мовній формі, становить мовну картину світу. Визначено, що мовна картина світу становить сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі свого розвитку, уявлення про дійсність, яка відображена в значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ. Проаналізовано та виявлено, що мовна картина світу не перебуває поряд зі спеціальними картинами світу (хімічною, фізичною), вона їм передує та формує їх, тому що людина здатна розуміти світ та саму себе завдяки мові, у якій закріплюється суспільно-історичний досвід – як загальнолюдський, так і національний. Через специфіку мови у свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина бачить світ. Відтак установлено, що мовна картина світу – це сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, що відображена в значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів і явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, наукова картина світу, релігійна картина світу, культурна картина світу, мова

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА КАК РЕЗУЛЬТАТ ПОЗНАНИЯ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ ОБЪЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Любовь Шмуля

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

Украина, г. Николаев, ул. 68 Десантников, 10

e-mail: shmulialiubov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8480-2171

В статье исследовано понятие языковой картины мира, которая выступает результатом познания и концептуализации действительности. Автором приведены определения картины мира. Рассмотрены основные разновидности картины мира. Определено, что языковая картина мира представляет собой совокупность зафиксированных в языковых единицах представлений народа о действительности на определенном этапе его развития. Проанализировано и выявлено, что языковая картина мира не находится рядом со специальными картинами мира, она им предшествует и формирует их, потому что человек способен понимать мир и самого себя благодаря языку, в котором закрепляется общественно-исторический опыт – как общечеловеческий, так и национальный. Последний и определяет специфические особенности языка на всех его уровнях. В силу специфики языка в сознании его носителей возникает определенная языковая картина мира, сквозь призму которой человек видит мир.

Ключевые слова: картина мира, языковая картина мира, научная картина мира, религиозная картина мира, культурная картина мира, язык.

LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD AS A RESULT OF REALITY COGNITION AND CONCEPTUALISATION

Shmulia Liubov

Petro Mohyla Black Sea National University

68 Desantnykiv St., 10, Mykolaiv, Ukraine

e-mail: shmulialiubov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8480-2171

Introduction. *The article deals with the term “language picture of the world”, its origin, development and modern status. Different approaches to its definition are highlighted in this work. Language picture of the world is defined as a set of knowledge of the world reflected in language and speech material (vocabulary, phraseology, grammar). Therefore, the picture of the world could be called as knowledge of the world. It is the basis for individual and social consciousness. It is not a simple set of “images”, processes and properties, because it includes not only reflected objects, but also the position of the subjects reflecting them and their attitude to these objects.*

Purpose. *The research is aimed at studying and analyzing the concept of language picture of the world in the modern linguistic science. This is achieved by means of performing the following tasks: to study the concept “picture of the world” and describe its types; to analyze the term “language picture of the world” and define its specific features.*

Methods. *In the article the following methods are used: the method of scientific and theoretical sources analysis, and descriptive method.*

Results. *The picture of the world is the ordered set of knowledge about the reality that has been established in social (group, individual) consciousness. It is the basis of our thinking and, therefore, our life functioning in natural and social conditions. Picture of the world could be called the knowledge of the world. It is the basis for individual and social consciousness. Moreover, the position of the subject is also reality as the objects themselves. Since people’s reflection of the world is not passive, but active, attitude to the objects is not only generated by these objects, but it also can change them. Hence, the system of social-typical positions, relations and assessments is reflected in national language and involved in creating language picture of the world. Language plays an active role in culture and cognition. It is a unique ability that distinguish people from all*

other beings and the rest of the world. Language is an essential tool for the formation and existence of human knowledge and experience about the world: people record the results of cognition in words reflecting the objective world. Thus, the knowledge imprinted in a language form is a language picture of the world.

Originality. *Scientific originality lies in the fact that information concerning language picture of the world is described and systematized.*

Conclusion. *The language picture of the world is a set of fixed linguistic units that indicate people's ideas of the reality at a peculiar stage of development. The reality representation is reflected in language signs and their meanings – linguistic division of the world, language ordering of phenomena and the information about the world. Each national community, acquiring knowledge about the world, reflects it through the prism of the native language, that is, creates its own picture of the world.*

Key words: *world picture, language picture of the world, scientific picture of the world, religious picture of the world, cultural picture of the world, language.*

Statement of the problem. By virtue of interaction between people and the world, a peculiar conception of the world and a certain model of the world are formed. It is known as world picture in philosophical and linguistic literature. The world picture is one of fundamental concepts describing human being.

The world picture is a certain system of ideas representing the reality. This term was firstly used by a famous Austrian philosopher Ludwig Wittgenstein in his famous «Tractatus Logico-Philosophicus» (1921). In his opinion, the world around us is a set of facts, not things, and it is determined solely by facts. Human consciousness creates images of the facts, which represent a certain model of reality. This model or pattern of facts reflects the structure of reality in its totality or the structure of its individual components [1].

The analysis of latest research and publications. T. Tsyvian notes that the concept of world picture is based on studying humans' conceptions of the world. World is a person and environment in their interaction, and world picture – «the result of processing information about the environment and people» [8].

V. Maslova considers world picture to be a holistic, global image of the world which is the result of all spiritual human activities [5, p. 65].

Scientific literature explicates picture of the world as a single global image of the world, which is the result of all spiritual activities of a human that is the basis of human world view. It represents essential properties of the world in the sense of its speakers; it is the subjective image of objective reality.

V. Postovalova believes that the picture of the world as a holistic view of reality affects human perception of the world; it is a certain core of integrating people, a mode of harmonising various spheres of human activity, their interrelation.

Purpose of the article. The research is aimed at studying and analyzing the concept of language picture of the world in the modern linguistic science. This is achieved by means of performing the following tasks: to study the concept «picture of the world» and describe its types; to analyze the term «language picture of the world» and define its specific features.

Exposition of basic facts. Picture of the world is the ordered set of knowledge about the reality that has been established in social (group, individual) consciousness. It is the basis of our thinking and, therefore, our life, functioning in natural and social conditions.

We can identify, describe and reconstruct the picture of the world into any sociomental unit – from a nation or ethnic group to a particular social or professional group, or an individual. At the same time there is a universal picture of the world that is inherent in all people, though it is too abstract.

Z. Popova distinguishes two types of picture of the world: direct and indirect. Direct picture of the world is direct human cognition of reality. It includes both semantic, conceptual knowledge of reality and mental stereotypes that determine understanding and interpretation of the reality. It is also called cognitive picture of the world. Indirect picture of the world is the result of perceiving concepts by secondary sign systems that materialise existing direct cognitive picture of the world. These systems are language and artistic pictures of the world [6, p. 51–53].

Ye. Shcherban describes the following types of the picture of the world as naive, scientific, cultural, religious, real, illusory and language ones.

Naive picture of the world is the result of practical cognition of reality, which has an ethnic specificity and is reflected in language material, traditions and culture. Naive picture of the world performs such functions as systematisation of reality, creating conditions for adaptation and socialisation. They ensure the inclusion of perception products in culture and their transfer by means of language and traditions to future generations [8].

Scientific picture of the world is understood as a system of people's ideas about the properties and laws of reality (actually existing world) built as a result of synthesis of scientific concepts and principles.

Religious picture of the world is considered to be a type of scientific picture of the world. It performs the worldview function, elucidates the world not on the basis of scientific knowledge, but on the recognition of another reality beyond sensory perception.

Cultural picture of the world is a set of rational knowledge and ideas about the values, norms, mentality of their own and other communities; insight into the outside world.

Quite another aspect reveal the pictures of the world distinguished based on the principle of relation to the real world. Thus, real (adaptive) picture of the world is objective reality, the world that surrounds a person. Illusory (adaptive) picture of world is the accumulation of distorted, unstructured information.

Language picture of the world is defined as a set of knowledge of the world reflected in language and speech material (vocabulary, phraseology, grammar) [8].

Therefore, the picture of the world could be called as knowledge of the world. It is the basis for individual and social consciousness. It is not a simple set of «images» of objects, processes, properties because it includes not only reflected objects, but also the position of the subjects who reflect them, their attitude to these objects. Moreover, the position of the subject is also reality as the objects themselves. Since people's reflection of the world is not passive but active, attitude to the objects is not only generated by these objects, but also can change them. Hence, the system of social-typical positions, relations, and assessments is reflected in national language and involved in creating language picture of the world.

Language is an essential tool for the formation and existence of human knowledge about the world. People record the results of cognition in words reflecting the objective world. Particularly in the language social and historical human experience is fixed, both common to all mankind and national one. The knowledge imprinted in a language form is a language picture of the world.

W. Humboldt was the first scientist who paid attention to the issue of language picture of the world. He claimed that «every natural language has its peculiar world view» [4]. «Every language marking different items actually creates: it creates the picture of the world for native speakers» [4].

Neo-humboldtians (L. Weisgerber, E. Sapir, B. Whorf) comprehended and developed W. Humboldt's ideas. L. Weisgerber introduced the concept of «language picture of the world» into scientific terminology system. According to L. Weisgerber the main characteristics of the language picture of the world are:

- Language picture of the world is a system of any content: spiritual that defines the uniqueness of culture and mindset of a language community, and linguistic that determines the existence and functioning of the language;
- Language picture of the world, on the one hand, is the result of the historical development of an ethnicity and language, on the other, causes peculiar way of their further development;
- Language picture of the world creates a homogeneity of a language community contributing to the consolidation of linguistic and cultural peculiarities of world view and its denotation by linguistic signs;
- Language picture of the world exists in homogeneous consciousness of a language community and is transmitted to future generations through the worldview, rules of behaviour, the way of life fixed by linguistic signs [8].

Another source of ideas concerning «language picture of the world» is an American ethno linguistics and Sapir-Whorf hypothesis of linguistic relativity. In accordance with it not only the type of language depends on the type of culture, but the type of culture depends on the type of language in which it is developed and operated.

In recent years, language picture of the world has become one of the most topical issues in domestic linguistics.

Thus, language picture of the world is defined as follows: representation of reality reflected in language signs and their meanings – linguistic division of the world, language ordering of objects and phenomena; the result of reflecting the objective world by means of everyday (linguistic) consciousness of a peculiar linguistic community [3, p. 112].

It is alleged that a set of ideas about the world contained in the meaning of different words and phrases of a language forms a single system of beliefs or attitudes (e.g., it is good when other people know what a person feels). It is imposed as a mandatory to all native speakers because the concepts that form picture of the world belong to meanings of words in a hidden form. Using the words that contain hidden meanings, a person unwittingly accepts view of the world that they contain.

O. Korniylov distinguishes two approaches to language picture of the world: «objective» and «subjective». The first one suggests that while forming the picture of the world language does not act as a «demiurge» of this picture but only expresses conceptual content obtained by a person during their activities. Thus, the language picture of the world «is tied» to the objective world through the efforts to reflect objective reality accurately.

According to the second «subjective» approach, language picture of the world is the secondary world reflected in language which is the result of reflection of the objective world in the human mind. Everyday language creates language picture of the world which displays and record not only the knowledge of the world, but false views, evaluation, fantasies and dreams [3, p. 97–99].

According to V. Teliia, language picture of the world is an inevitable consciousness product for mental and speech activities emerging as the result of interaction between thinking, reality and language as a means of expressing thoughts concerning the world in acts of communication [1]. The researcher notes that the language picture of the world reflects the state of reality perception that

was formed in a society during previous periods of language development. However, the language picture of the world changes and its change is a reflection of a new world, new reality.

V. Maslova points out that the language picture of the world is a common cultural heritage of the nation, it is structured and multi-layered. The language picture of the world determines communicative behaviour, understanding the outside world and the inner world of a person. It reflects the way of speech and mental activities peculiar to an era with its spiritual, cultural and national values [5, p. 65].

Language picture of the world precedes and forms special pictures of the world (chemical, physical) because people are able to understand the world and themselves through language which establishes social and historical experience, both universal and national. The latter determines specific features of the language at its all levels. Due to the specificity of the language a certain language picture of the world emerges in people's minds through the prism of which a person sees the world.

Language picture of the world is an image of the world created by linguistic means, namely:

- Nominative means of language (lexemes, phraseological word combinations);
- Grammatical means of language;
- Functional means of language;
- Stylistic devices (figurative meaning, national figurativeness);
- Phonosemantics;
- Discourse means of language [4].

Conclusions and prospects of further research. Thus, the language picture of the world is a set of fixed in linguistic units people's ideas of the reality at a peculiar stage of development, representation of reality reflected in language signs and their meanings - linguistic division of the world, language ordering of objects and phenomena; information about the world inherent in system meaning of words. Each national community, acquiring knowledge about the world, reflects it through the prism of the native language, that is, creates its own picture of the world.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатырева И. И. Языковая картина мира. URL : <http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php> (дата звернення: 20.03.2019).
2. Вайсгербер Й. Родной язык и формирование Духа. Москва, 2004. 232с.
3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва : ЧеРо, 2003. 349с.
4. Лукаш Г. П. Картина світу як об'єкт вивчення лінгвокультурології. URL : http://ntsa-efonpu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja_lingvokulturologiji/2010-11-15-186 (дата звернення: 18.03.2019).
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 208с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
8. Щербань Є. А. Огляд теоретичних досліджень структури та типології картин світу людини. *Вісник психології і соціальної педагогіки* : зб. наук. праць. Вип. 2. Київ ; Москва, 2010. URL : <http://www.psych.kiev.ua> (дата звернення: 10.04.2019).

REFERENCES

1. Bogatyreva I. I. Yazykovaya kartina mira. URL : <http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php> (data zvernennia: 20.03.2019).

2. Kornilov O. A. Yazykovye kartiny mira kak proizvodnye natsionalnykh mentalitetov. Moskva : CheRo, 2003. 349s.
3. Lukash H. P. Kartyna svitu yak ob'ekt vyvchennia lnhvokulturolohii. URL : http://ntsa-efonpu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja_lingvokulturologiji/2010-11-15-186 (data zvernennia: 18.03.2019).
4. Maslova V. A. Kognitivnaya lingvistika: uchebnoe posobie. Minsk : TetraSistems, 2008. 272 s.
5. Maslova V. A. Lingvokulturologiya: uchebnoe posobie dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy. Moskva : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2001. 208 s.
6. Popova Z. D. Kognitivnaya lingvistika. Moskva : AST: Vostok – Zapad, 2007. 314 s.
7. Shcherban Ye. A. Ohliad teoretychnykh doslidzhen struktury ta typolohii kartyn svitu liudyny. *Visnyk psykholohii i sotsialnoi pedahohiky* : zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 2. Kyiv, 2010. URL : <http://www.psych.kiev.ua> (data zvernennia: 10.04.2019).
8. Vaysgerber Y. Rodnoy yazyk i formirovanie Dukha. Moskva, 2004. 232 s.

Шмуля Любов Володимирівна, викладач кафедри англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Шмуля Любовь Владимировна, преподаватель кафедры английского языка Черноморского национального университета имени Петра Могила.

Shmulia Liubov, lecturer of the English language department, Petro Mohyla Black Sea National University.

Стаття надійшла: 03.05.2019

Статтю прийнято до друку: 10.05.2019

II. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ

УДК 811.161.2' 373

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-46-55

СЕНСОРИКА ЧАСУ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ІДІОСТИЛЮ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ЧОТИРИ БРОДИ»)

Алла Горобець

Вінницький національний аграрний університет

Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

Статтю присвячено визначенню асоціативних зв'язків часономенів із сенсорними відчуттями: слухом, зором, смаком, дотиком та запахом. Визначено стилістичну роль використаних сенсорних асоціацій для сприймання тексту читачем, а також для вираження авторської індивідуальності. Проаналізовано особливості дії слів-подразників на рецептори читача через авторську мову. Схарактеризовано основні типи сенсорних характеристик часових понять на мовному матеріалі роману «Чотири броди»: орієнтування в просторі, смакові, одоративні (нюхові), okazіональні (зорові), тактильні (дотикові), слухові (власне слухові та аудіальні).

Ключові слова: сенсорні характеристики часу, темпоральність, асоціативне поле, асоціативні зв'язки, слово-подразник.

СЕНСОРИКА ВРЕМЕНИ КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ ИДИОСТИЛИЯ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА (НА МАТЕРИАЛЕ РОМАНА «ЧЕТЫРЕ БРОДА»)

Алла Горобець

Винницкий национальный аграрный университет

Украина, Винница, ул. Солнечная, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

Статья посвящена определению ассоциативных связей часономенів с сенсорными ощущениями: слухом, зрением, вкусом, осязанием и запахом. Определены стилистическую роль использованных сенсорных ассоциаций для восприятия текста читателем, а также для выражения авторской индивидуальности. Проанализированы особенности действия слов-раздражителей на рецепторы читателя через авторскую речь. Охарактеризованы основные типы сенсорных характеристик временных понятий на языковом материале романа «Четыре брода»: ориентирование в пространстве, вкусовые, одоративные (обонятельные), okazіональные (зрительные), тактильные (осязательные), слуховые.

Ключевые слова: сенсорные характеристики времени, темпоральность, ассоциативное поле, ассоциативные связи, слово-раздражитель.

TIME SENSOR AS A REPRESENTATIVE OF THE MICHAEL STELMAKH'S IDIOSTYLE (ON THE LINGUISTIC MATERIAL OF THE NOVEL «FOUR FORDS»)

Alla Horobets'

Vinnytsia National Agrarian University

Soniachna St., 3, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

Associative field is a set of certain ideas about the phenomena which exist only in the thoughts of the recipient, and which are associated with his personal and individual peculiarities of perception. Consequently the word itself does not matter, if it does not cause any associations; it exists in our personal value system and has the following semantic shades that arise from our previous experiences or ideas.

In order to improve the perception of the text, the author uses certain associative images which increase the understanding of time concepts through the emergence of associations and sensations. In the novel by Mykhailo Stelmakh "Four Fords" sensory characteristics are a fairly common indicator that presents time and society. Therefore, nominations of time, processes and states associated with the philosophical category of temporality impose a certain stylistic perception of the content of the text and have the shades of taste, aroma, visual and auditory effects.

Sometimes sensory characteristics include orientation in space. In this case time concepts are actors of the action, and they are displayed as certain spiritualized objects that can overcome the distance and denote kinetic or static attitudes.

When the time senses do not perform any active action, there is something similar in appearance, smell, taste or sound to a certain individual image that appears in memory or imagination and promotes the emergence of sensations in the mind of the reader.

Among the indicated sensory characteristics the most researched are odorous features, because they have a significant impact on the perception of a particular condition or concept, and these properties remain in memory for a long time. Odoriferous characteristics are associated with most of the aromas that prevail in a particular season or part of the day.

Taste characteristics are divided into motivated and unmotivated. They occupy the smallest group in the researched novel "Four Fords".

On the pages of the novel significantly widespread are the auditory sensory characteristics of time concepts. They are divided into two types: subjective (express the process of listening) and objective (serve as an important indicator of time concepts). The word-stimulus helps to imagine the recipient, and the sounds often remind readers of certain moments and events that took place at a particular time.

Occasional characteristics of time concepts are the product of the activity of the visual analyzer of the cerebral cortex. Since most information is perceived by a person, the most common associations are related to visual activity. A huge layer of visual characteristics of time concepts takes coloring. The most used colored associations of time are blue-grey and the shades of yellow,

in particular gold. In addition, the author often resorts to anthropomorphic visual characteristics of temporality.

The tactical characteristics of temporality have their semantic field prompting the reader to deep comprehension and empathy of the fate of the literary character, since through the skillfully selected tangent characteristics the reader carries the same feeling as the hero.

Frequently there are common sensory characteristics that form double or triple intermediate types combining several kinds of sensory characteristics in one phrase.

Key words: *sensory characteristics of time, temporality, associative field, associative connections, word-stimulus.*

Постановка проблеми. Сенсорика як поняття є здебільшого об'єктом досліджень психологів, біологів із погляду фізіологічної дії подразників на різноманітні рецептори в організмі людини, що пов'язано з виникненням чи виявленням умовних чи безумовних рефлексів. Проте, як засвідчують наші спостереження, слово діє на свідомість реципієнта зі значно більшою силою, ніж, скажімо, смакові чи слухові подразники, викликаючи ті самі відчуття спочатку в його уяві, а потім і в реальності. Сенсорні характеристики категорії темпоральності ми відносимо до асоціативного поля «час», оскільки вони викликають зорові, слухові, нюхові, тактильні та смакові асоціації із часовими поняттями в уяві реципієнта і діють лише внутрішньо, індивідуально. Мовний матеріал роману «Чотири броди» Михайла Стельмаха досить різноманітний і насичений асоціативними образами часосприйняття, пов'язаними із сенсорними відчуттями, тому потребує детального вивчення.

Мета і завдання статті. Метою пропонованої розвідки є аналіз основних зв'язків у ланцюгу «СЛОВО – РЕЦЕПТОР – ВІДЧУТТЯ», що дає підстави окреслити роль слова-подразника у специфіці сприймання читачем часових категорій. Для досягнення цієї мети потрібно розв'язати такі завдання: з'ясувати особливості сприймання читачем слова-подразника, простежити можливі емоції й асоціативні зв'язки, які виникнуть у його уяві за наявності тих чи тих описових характеристик, визначити важливість застосування слів-подразників для сприймання темпоральності в художньому тексті на підставі аналізу мови роману «Чотири броди» Михайла Стельмаха.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сенсорні характеристики темпоральності досить активно виявляють себе в асоціативному полі «час». Асоціативне поле як психолінгвістичне явище досліджувала І. Ходарева [11], а часові номінації на матеріалі поетичної мови – О. Петрушенко [7]. Опис сенсорних характеристик в українській та іноземних мовах знаходимо в статтях О. Паршак [6], О. Турчак [10], у підручнику А. Мойсієнка [9]. Одоративні сенсорні характеристики слугували об'єктом дослідження В. Дятчук, І. Іншакової, Н. Ключко та Ю. Поздрань, Л. Ставицької [2; 4; 5; 8]. Аналіз тактильної поведінки мовця на матеріалі англійської художньої мови здійснено в дисертаційній праці А. Жуковської [3]. Етимологію, семантику й особливості функціонування смакових номінацій вивчала І. Гайдаєнко [1].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Асоціативне поле – це сукупність певних уявлень про явище, які існують лише у свідомості реципієнта і пов'язані з його особистими, індивідуальними особливостями сприймання. Як наголошують дослідники, «асоціативні групи не входять в ієрархічну організацію (*тематична група – лексико-семантичне поле – лексико-семантична група – синонімічний ряд*), а пронизують у різних напрямках усю лексичну систему мови» [9, с. 22]. Не будучи семантично навантаженим, слово не викликає жодних асоціацій, а існує в нашій

особистій системі значень і має такі семантичні відтінки, які виникають на основі нашого попереднього досвіду чи уявлень. Щоб покращити сприймання художнього тексту, автор удається до нашарування певних асоціативних образів, що посилює розуміння часових понять через виникнення асоціацій, відчуттів: «текст може викликати різноманітні слухові, зорові, смакові та тактильні образи, які часто не усвідомлюються як такі, що несуть додаткову інформацію» [6, с. 197].

Сенсорні характеристики в романі Михайла Стельмаха «Чотири броди» є досить поширеним індикатором уявлення суспільства про час. Саме тому часові назви, процеси та стани, пов'язані з філософською категорією темпоральності, накладають певне стилістичне нашарування на сприйняття змісту художнього тексту і мають відтінки смаку, аромату, дотику, зорового чи слухового сприймання. Іноді до сенсорних характеристик відносять також орієнтування в просторі. У цьому разі часові поняття відображаються як певні одухотворені предмети, які можуть долати відстань і позначають кінетичні відношення: *...то від нього відходило літо, відходила дрімота колоса, відходила доля* (1, с. 210). У реченнях: *Це вже моя непевна година за деревами стоїть* (1, с. 200); *Такою посмішкою окинула його, ніби весна стала поруч із нею* (1, с. 199) аналізовані конструкції позначають статичні відношення (збереження постійного положення). Конструкція *непевна година стоїть* уміщує негативне емоційне навантаження й викликає асоціації зі смутком, тугою, острахом перед невідомим, а фрагмент *весна стала поруч із нею* вказує на асоціативний символ 'радість', 'світло', пов'язаний зі щирою посмішкою, яка випромінює доброзичливість, довірливість, та здійснює позитивний вплив на емоційний стан реципієнта.

Проте належність орієнтування в просторі до сенсорних характеристик – питання дискусійне, оскільки через виникнення певних відчуттів чи асоціацій реципієнт не завжди сприймає це явище. У цьому разі час слугує суб'єктом дії: *весна стала, відходило літо*. Виразну суб'єктність часу спостерігаємо також у реченні: *Ранок почав розгортати туман* (1, с. 124), де певний проміжок часу, виражений центральною лексемою 'ранок', є активним виконавцем дії 'почав розгортати туман', а дія не пов'язана з подоланням відстані чи збереженням статичного положення, проте має на увазі певну рухову активність. Яскравим репрезентантом суб'єктності часу є також речення: *А час ішов: то скапував з рибальського весла, то поскрипував у крилах вітряка, то відлітав у далечінь пташиним граєм* (1, с. 15), де ядерна лексема 'час' сполучається з назвами тривалих процесів 'ішов', 'скапував', 'поскрипував', 'відлітав', що вказує на закономірність зміни пір року й періодів життя на планеті через поєднання асоціацій абстрактного поняття темпоральності з конкретними різносторонніми діями, які, відповідно, указують на можливість поєднання характеристики просторового орієнтування *ішов, відлітав* із характеристикою слуху *скапував, поскрипував*.

Натомість при об'єктності часових понять час не виконує ніякої активної дії – він лише чимось подібний на вигляд, запах, смак, дотик, звук до певного індивідуального образу, що постає в пам'яті чи уяві й сприяє виникненню відчуттів у свідомості читача. Серед зазначених сенсорних характеристик найбільш дослідженими є одоративні (запах) особливості, оскільки нюхові властивості здійснюють вагомий вплив на сприймання певного стану чи поняття і найдовше зберігаються в пам'яті. В аналізованому тексті асоціативні зв'язки аромату і часу мають важливе значення, оскільки «слова на позначення запахів у результаті взаємодії з іншими елементами художнього тексту реалізують свій багатий експресивний потенціал і набувають більшої стилістичної значущості» [5].

О. Турчак зазначає, що на виявлення відчуття запаху значний вплив здійснює контекст, лексико-семантична сполучуваність, у якій вживаються ті чи ті номінації [10, с. 279], напр.: *З подвір'я різко віяло матіолою – оцим непримітним зіллям, що має в собі чи то вдовину, чи то передосінню сумовитість* (1, с. 115); *Тихо зайшла в оселю, де густо ворухиться живлющий настій літнього поля і луку...* (1, с. 237); *...торкається рукою її обличчя, її кіс, що пахнуть літом і сном* (1, с. 213). Зазвичай, темпоральність у таких реченнях виражена периферійними елементами, що вказує більше на сенсорну ознаку, ніж на власне часові поняття, хоч і не розриває їх, а утворює ефект цілісності запаху й часу. Іноді одоративна характеристика темпоральності не викликає прямих асоціацій, однак опосередковано діє на нюховий рецептор: *Пізній жнив'яний вечір, коли навіть дороги пахнуть житом* (1, с. 233), що можна відобразити зв'язком: темпоральність *пізній жнив'яний вечір* – уточнювальна частина *коли навіть дороги* – слово-подразник *пахнуть житом*. Уточнювальну частину умовно вважатимемо додатковою, оскільки це речення все ж має значення *пізній жнив'яний вечір пахне житом*. Основна функція уточнювальної частини – підсилити ефект запаху, що визначено крайньою мірою частки *навіть*.

Зазвичай, в основі одоративних характеристик темпоральності перебуває слово-подразник (або слово-стимул), яке викликає асоціації з відчуттям запаху конкретного аромату, що виникає в певний період часу і корелюється лише з ним. Подекуди спостерігаємо використання поширених сенсорних характеристик, які утворюють подвійні асоціативні зв'язки: одоративно-зорові: *Синя чаша вечірнього степу облягла їх пахоцями літа* (1, с. 192); одоративно-смакові: *Захлинався настоєм літа і туги* (1, с. 241). Отже, автор сприяє виникненню більш детальних асоціацій і сильніших асоціативних образів, адже слова-подразники умовно діють відразу на кілька рецепторів.

До основних сенсорних характеристик належать також смакові. Їх зазвичай поділяють на мотивовані й немотивовані. І. Гайдаєнко зазначає, що мотивовані позначають якість або ознаку за матеріалом: солодке, напр.: *Та солодкий час швидко минається, а приходить реальність, від якої навіть на коні не втечеш* (1, с. 240); *Я, звісно, знаю, що кожна людина має солодкий час любові...* (1, с. 240); кисле, напр.: *Покинь, брате, свою лементажію, бо від неї і день скисне* (1, с. 218); гірке, напр.: *...вербичкою стало, шумить собі листом, цвіте, а росу має гірку. Життя!* (1, с. 232)

Немотивовані становлять ядро серед номінацій смакових відчуттів української мови, які позначають назви смакових особливостей страв, продуктів харчування, рослин [1]: полинна гіркість, напр.: *І знову ніч тривоги, і полинної гіркості, і невідомості* (1, с. 215). Як наголошує І. Гайдаєнко, немотивовані смакові характеристики переважають в українській мові, проте на матеріалі художньої мови аналізованого тексту в складі темпоральних ознак вони трапляються вкрай рідко.

Набагато активнішими на сторінках роману є слухові сенсорні характеристики часових понять. Умовно поділимо їх на власне слухові (суб'єктні) та аудіальні (об'єктні). Власне слухові виражають процес *слухати* і похідні від нього характеристики, напр.: *Як славно було раніше зустрітися з вершинами у полі, погомоніти про се, про те, прислухатись до ночі, по якій никають сонні тумани* (1, с. 228); *Правицею піднімає чарку, а вухом прислухається до тиші вечора...* (1, с. 289).

Аудіальні особливості кількісно переважають над власне слуховими і слугують важливим індикатором часових понять. Звуки, які сприймає людина, часто нагадують їй певні моменти, події, які відбувалися в конкретний час, а слово-подразник викликає в уяві реципієнта асоціації з відлунням, журчанням води тощо, напр.: *І чи то далекі роки, чи хата,*

чи колос *обізвалися* йому (1, с. 198); *Так це ж озвалася досвітня журавлина сурма!* (1, с. 211); *Це характерне хурчання озвалося в серці чоловіка далеким дитинством.* (1, с. 113).

Слухові характеристики також можуть поєднуватися з іншими, утворюючи поширені асоціативні зв'язки: okazіонально-слухові, напр.: *На пригнутих плечах її зашелестіла хвиля осіннього волосся* (1, с. 179); *Згадавши той вечір із вечорів і ті коси, що назбирували раннє місячне проміння, і вологі з довірою, з тривогою й очікуванням очі, і того джмеля, що забринів їм на довгі роки* (1, с. 190); *Оце б і собі прилягти біля колоса і під шерех стебла заснути до того світанкового багаття, чи до того вінця, яким сонце розтинає ніч* (1, с. 228).

На особливу увагу з погляду дослідження асоціативних полів заслуговує речення: *Тут саме білою хвилею цвіли гречки, підворушуючи над собою чи в собі теплу музику літа* (1, с. 286), де автор описує літо через аудіально-слухові характеристики – музику (звук), тактильні – теплу та частково торкається okazіональних особливостей білою хвилею цвіли гречки. Отже, бачимо потрійну сенсорну характеристику темпоральності: аудіально-тактильно-okazіональну.

До аудіальних характеристик відносимо не лише певні звуки, але і їхню відсутність: *серпневий мовчазний степ*, напр.: *Над серпневим мовчазним степом з густого призахідного різнобарв'я ткалась і курилась ота рожева задумана година, яку добрі люди називають – ще не вечір, але вже й не день* (1, с. 70). Аналізоване речення поєднує в собі також кілька поширених характеристик, серед яких okazіонально-тактильні: *густого призахідного різнобарв'я* та okazіонально-кінетичні: *курилась рожева година*.

Okazіональні характеристики часових понять є продуктом діяльності зорового аналізатора кори головного мозку. Оскільки найбільше інформації людина сприймає зором, то й найпоширеніші асоціації пов'язані із зоровою активністю. Величезний пласт зорових характеристик часових понять посідають колоративи. Найбільш уживаними колоративними асоціаціями часу є синьо-сірі, що містять змістове навантаження холодного спокою, напр.: *На синіх долонях вечора темним смутком горбатився старий вітряк* (1, с. 190); *І все одно треба йти до крил, які стільки напрацювалися за свій вік, що стали сизими від часу та негоди* (1, с. 186); *От і наближається він із синьої ночі, з місячної дрімоти, чи з метелиці, чи з років, наближається його подив, його сум, його радість* (1, с. 110); *Ступач отетерів, і навіть у сутінках було видно, як осінньою водою гусли його очі* (1, с. 191); *Катря пішла в сріблясто-зеленаву синь вечора* (1, с. 195); *...і проходили недавні видіння і сива давнина ще від ординських часів, про які читала та не раз чула від старих людей і Ярослава* (1, с. 35).

З-поміж колористичних okazіональних характеристик часових понять автор мимоволі згадує національну символіку українського народу – синьо-жовту, хоч і не пов'язує ці кольори з українською нацією, а лише на інтуїтивному рівні, ненав'язливо подає їх в описі природи: *На золоті неводи ланів вечір опускає синій сон* (1, с. 278); *Обабіч нього синів жовтий сон, він востаннє висипався під колосом, бо завтра-позавтра вже ляже на стерні* (1, с. 228).

Дещо специфічно в романі відбито семантику блакитного кольору, який постає світлим, мрійливим, дещо наївним, романтичним, напр.: *Він бачив далеке Килиїмське поле, і козака Голоту в бою, і ту годину, коли з блакитного вечора виїжджав червоний козак Терентій* (1, с. 214). Подібне семантичне навантаження має okazіональна колоративна характеристика, виражена авторським дієсловом «заблакитнавився»: *Уже надвечір'ям заблакитнавився день, уже й сизі тіні шугнули в клуню...* (1, с. 214); *Уже вечір міняв синю*

кирею на темну (1, с. 299). Письменник описує період доби, коли плавно день переходить у вечір, пов'язуючи його із сутінками. Зміну частин доби спостерігаємо також у реченні: *Він глянув у вікно, похитав головою зорям, що вже мінили нічну барву на досвітню* (1, с. 244). Тут не вказано, яка саме колоративна семантика властива зорям, але з контексту читач розуміє, що вночі вони яскраві, а на світанку людське око їх не може сприймати. Про наявність певних відтінків, кольорів свідчить застосування лексеми 'барву': *мінили нічну барву на досвітню* (тобто 'до світанку').

Особливе захоплення Михайло Стельмах висловлює вечірній і нічній порі, коли після важкої сільської праці персонажі роману віддаються роздумам, мріям, почуттям. Прикметним є використання часономенів *ніч* та *вечір* з епітетами зі значенням освітлення *сяйлива, місячний*: *А тепер в цю сяйливу ніч він прощався із ним, бо інакше не міг, і мав смуток, і мав радість од того прощання* (1, с. 114); *Відтепер, здається, усе його життя стало очікуванням оцих зимових місячних вечорів, з яких, наче саме кохання, виходила і приходила Мирослава* (1, с. 245). Дотичними до освітлювальної семантики є зорові характеристики часу *удень стікатиме сонце, а вночі – місяць* у реченні: *...от тільки він не жнивуватиме з ними, не пройдеться з косою, не зв'яже тугий, ошатний сніп, не поставить полукипка, з якого удень стікатиме сонце, а вночі – місяць* (1, с. 229);

На противагу задумливості, сумовитості й холодності синьо-сірих кольорів автор уводить у художню палітру новий колоративний образ – золотистого волосся, золотого літа (перед приходом осені), золотого колосся: *Данило почав цілувати отой сніп, що тримав у собі ранок, оті очі, що тримали в собі вечорину* (1, с. 243); *Дядько Лаврін теж побачив Мирославу і журавлино пішов до неї, несучи на виду золотавість літа і передосінній смуток...* (1, с. 225); *Чи тоді сонце щедріше обмиває колоски ранньої і призахідної години, чи щось інше тут є?* (1, с. 230).

Подекуди помітний безпосередній зв'язок оказіональних колоративних характеристик із антропоморфними рисами, напр.: *Це був високий літній чолов'яга, який, здається, підвів розпатлану голову не з подушки, а з самої зими* (1, с. 231); *А тепер уже й він посивів, як довгий вік* (1, с. 199), де про похилий вік свідчить фразеологізована епітетна характеристика *літній чолов'яга*, а також асоціативний символ зимового волосся, тобто сивого, адже білий колір переважає взимку: *підняв розпатлану голову з самої зими*. Використання порівняльної конструкції *посивів, як довгий вік* конкретизує зв'язок сивого кольору з віковою ознакою людини і вказує на період життя 'старість'. Оказіональні характеристики темпоральності, які пов'язані з антропоморфністю, спостерігаємо також у реченні: *Минули роки, як весняна повінь, і знову ніби юність тобі дивиться у вічі очима молодих побратимів* (1, с. 292), де юність є суб'єктом дії: *юність дивиться*, а головною її ознакою слугують *очі молодих побратимів*, асоціації із якими виникають у пам'яті.

Тактильні характеристики темпоральності мають власне семантичне навантаження, спонукають читача до глибокого розуміння й співпереживання долі літературного героя, адже через майстерно дібрані дотикові характеристики читач виношує ті самі відчуття, що й герой. А. Жуковська зауважує, що через тактильний канал за допомогою дотиків, що є «семіотичними ємностями значень», автор передає тактильні дії читачеві, який сенсорно їх сприймає та інтерпретує [3, с. 23]. За нашими спостереженнями, однією з основних ознак тактильних характеристик темпоральності у досліджуваному творі є корелятивні відчуття 'важкість – легкість': *І досі в негоду стогнуть оці береги, бо тяжкий час ходив по них і втиснув свої сліди у пам'ять землі* (1, с. 198); *Кожний час має свої ваги* (1, с. 185); *Од партизанської кринички до нього, похитуючись од ваги років, підійшов дід Корній* (1,

с. 107); *Чоловікові на якусь мить приємно стало під цією шершавою вагою літа* (1, с. 209). У такий спосіб автор досягає ефекту співчуття, переживання, важкості у свідомості читача, використовуючи описи часових відрізків історії як важких, наповнених смутком, горем, нестатками, боротьбою: *тяжкий час ходив і втиснув свої сліди у пам'ять землі, час має свої ваги, похитуючись од ваги років, шершавою вагою літа*.

Через тактильні відчуття Михайло Стельмах стимулює виникнення відчуттів дотику до певних предметів, асоціації із якими з'являються від лексеми *волохатий*. Епітет *волохатий* зазвичай асоціюється з легкістю, м'якістю і поєднується у творі з номінативами *дитинство*, *сон*: *А до нього ніяк не дотягне своє снування отой волохатий, що так дитинство нагадає, сон* (1, с. 114); *І напрацювались, і надзвонились ви на віку, – поглянув на свої роками підсушені долоні* (1, с. 197). Як бачимо, лексема *підсушені* слугує словом-подразником, яке породжує асоціації із сухістю, зморшкуватістю і викликає негативні відчуття й емоції.

Важливо, що ту саму фразу кожен сприймає по-своєму. Цілковиту свободу вибору асоціативних символів і робочих аналізаторів автор дає читачеві в реченні: *Оце ж собі надивляюсь на колос, бо завтра-післязавтра тут буде тільки стерня, а вона вже осінь нагадає* (1, с. 230), де до зорового сприймання спонукає лексема *надивляюсь*, а конструкція *стерня нагадає осінь* торкається широкого спектру відчуттів: за дотиковою подібністю – колюча, суха; за okazіональною – колоративні характеристики (зелена або жовта), низька; за одоративною – духмяна, запашна.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Важливу роль у вивченні ідіостилію письменника посідають сенсорні характеристики, які мають прямий зв'язок із позамовною дійсністю, адже впливають на сприймання твору читачем через його власні відчуття й асоціації, які виникають у межах відповідних аналізаторів у корі головного мозку. Інакше кажучи, сприймання інформації відбувається не ззовні, а зсередини. Причому кожен по-своєму сприймає ту чи ту інформацію, вибудовує особисті асоціації, які пов'язані з попереднім досвідом чи уявою. Сенсорні характеристики часових понять у мові роману Михайла Стельмаха «Чотири броди» охоплюють просторове орієнтування, okazіональні (зорові), слухові, одоративні (нюхові), тактильні (дотикові) та смакові ознаки. Просторове орієнтування поділяється на два типи: статичний (незмінне положення) та кінетичний (переміщення в просторі). Серед okazіональних сенсорних характеристик велике місце за обсягом і значенням посідають колоративи. У художній мові роману переважають синьо-сірі кольори, наявні також відтінки жовтого, зокрема золотий. Зорові ознаки – найчисленніші серед сенсорних характеристик темпоральності роману «Чотири броди». Слухові ознаки в статті поділено на власне слухові (суб'єктні), які виражають процес слухання та аудіальні (об'єктні), які називають певні звуки, що викликають асоціації у свідомості реципієнта. Одоративні характеристики пов'язані здебільшого з ароматами, які переважають у певну пору року чи частину доби. Як відомо, запахи зберігаються в пам'яті досить тривалий час і викликають сильні асоціації. Найменш уживаними в аналізованому творі є смакові й тактильні характеристики часу. Нерідко трапляються поширені сенсорні характеристики, які утворюють подвійні чи потрійні проміжні типи, поєднуючи в одній фразі кілька видів сенсорних характеристик.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в детальному вивченні сенсорних характеристик часових понять на матеріалі художньої мови письменників

Вінниччини ХХ століття для утворення цілісної мовно-ментальної картини світобачення як значної частини асоціативного поля «час».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдаєнко І. В. Назви на позначення смаку: етимологія, семантика, функціонування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2002. 16 с.
2. Дятчук В. В. Як передається в мові відчуття запаху. *Культура слова*. Київ, 1978. Вип. 15. С. 35–42.
3. Жуковська А. В. Тактильна поведінка мовця в англomовному художньому дискурсі: номінативний та комунікативно-прагматичний аспекти : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 230 с.
4. Іншакова І. Є. Специфіка функціонування одоративної лексики у творах М. Коцюбинського. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2011. Вип. 6. С. 579–585.
5. Ключко Н. Л., Поздрань Ю. В. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у поетичній творчості Івана Драча. URL : <http://pozdran.vk.vntu.edu.ua/file/78e590dc0b2e7b096176d43eb4fab5d6.pdf> (дата звернення: 01.05.2019).
6. Паршак К. Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 196–199.
7. Петрушенко О. О. Лексико-семантичне поле «час» в українській поезії другої половини ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 20 с.
8. Ставицька Л. Стаття крізь призму запаху. *Вісник Львівського ун-ту : Серія філологічна*. 2006. Вип. 38, ч. II. С. 72–78.
9. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко та ін. Київ : Знання, 2010. 270 с.
10. Турчак О. М. Частиномовна та функціонально-стилістична характеристика одоративної лексики у творах Григора Тютюнника. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2011. № 10. С. 275–282.
11. Ходарєва І. М. Лексико-семантичне й асоціативне поле «любов» у мові творів Павла Загребельного : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2009. 19 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Стельмах М. П. Чотири броди : роман. Київ : Рад. письменник, 1979. 527 с.

REFERENCES

1. Haydayenko I.V. Nazvy na poznachennya smaku: etymolohiya, semantyka, funktsionuvannya: avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01. Zaporizhzhya, 2002. 16 s.
2. Dyatchuk V. V. Yak peredayet'sya v movi vidchuttya zapakhu. *Kul'tura slova*. Kyiv, 1978. Vyp. 15. S. 35–42.
3. Zhukovs'ka A. V. Taktyl'na povedinka movtsya v anhlomovnomu khudozhn'omu dyskursi: nominatyvnyy ta komunikatyvno-prahmatychnyy aspekty. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.04 «Hermans'ki movy». Kyiv, 2018. 230 s.
4. Inshakova I. Ye. Spetsyfika funktsionuvannya odoratyvnoyi leksyky u tvorakh M. Kotsyubyns'koho. *Filolohichni studiyi: Naukovyy visnyk Kryvoriz'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Vyp. 6. 2011. S. 579–585.

5. Klochko N. L., Pozdran' Yu. V. Chastynomovna ta funktsional'no-stylistychna kharakterystyka odoratyvnoyi leksyky u poetychniy tvorchosti Ivana Dracha. URL : <http://pozdran.vk.vntu.edu.ua/file/78e590dc0b2e7b096176d43eb4fab5d6.pdf>.
6. Parshak K. D. Tekst yak ob'ekt linhvistychnoho doslidzhennya. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 10: Problemy hramatyky i leksykolohiyi ukrayins'koyi movy*. 2014. Vyp. 11. S. 196–199.
7. Petrushenko O. O. Leksyko-semantychne pole «chas» v ukrainskii poezii druhoi polovyny KhKh st. : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 2010. 20 s.
8. Stavys'tka L. Stat' kriz' pryzmu zapakhu. *Visnyk L'vivs'koho un-tu : Seriya filolohichna*. 2006. Vyp. 38, ch. 2. S. 72–78.
9. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova: Leksykolohiya. Fonetyka: pidruchnyk / A. K. Moysiienko, O. V. Bas-Kononenko, V. V. Bondarenko ta in. Kyiv : Znannya, 2010. 270 s.
10. Turchak O. M. Chastynomovna ta funktsional'no-stylistychna kharakterystyka odoratyvnoyi leksyky u tvorakh Hryhora Tyutyunnyka. *Doslidzhennya z leksykolohiyi i hramatyky ukrayins'koyi movy*. 2011. № 10. S. 275–282.
11. Khodarieva I. M. Leksyko-semantychne y asotsiatyvne pole «liubov» u movi tvoriv Pavla Zahrebelnoho : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : 10.02.01 «Ukrainska mova». Kharkiv, 2009. 19 s.

Горобець Алла Володимирівна, асистент кафедри української та іноземних мов, Вінницький національний аграрний університет; аспірант кафедри української мови, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Горобець Алла Владимировна, ассистент кафедры украинского и иностранных языков, Винницкий национальный аграрный университет; аспирант кафедры украинского языка, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского.

Alla Horobets, assistant of the department of Ukrainian and foreign languages, Vinnytsia National Agrarian University; post-graduate student of Ukrainian language department, Vinnytsia State Pedagogical University named by Michael Kotsyubinsky.

Стаття надійшла: 13.05.2019

Статтю прийнято до друку: 20.05.2019

УДК 811.161.2'23'373

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-55-64

ПСИХОЛОГІЧНЕ ТА ЛІНГВІСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИДІЛЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ДІСЛІВ ВІДЧУТТЯ

Наталя Остратюк

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

e-mail: natalia_ostratiuk@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4010-2952

У статті з'ясовано психологічні та лінгвістичні критерії виділення лексико-семантичного поля дієслів відчуття, притаманних людині. Зазначено, що із семантико-граматичного погляду ці дієслова важливі для вербальної інтерпретації біологічно обумовлених сигналів про внутрішній стан організму людини або живої істоти, що викликано емоціогенними чуттєвими впливами.

Логіка нашого дослідження вимагає звернення до психологічної науки для подолання суперечності в семантичних класифікаціях дієслів за допомогою обґрунтування понять «відчуття» та «сприйняття» як психологічних категорій, тісно пов'язаних із пізнавальною діяльністю людини.

Ключові слова: дієслова, відчуття, сприйняття, чуття, семантика, лексика.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ И ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ ВЫДЕЛЕНИЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ГЛАГОЛОВ ОЩУЩЕНИЯ

Наталья Остратиук

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

Украина, г. Киев, ул. Пирогова, 9

e-mail: natalia_ostratiuk@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4010-2952

В статье определены психологические и лингвистические критерии выделения лексико-семантического поля глаголов ощущение, присущих человеку. Отмечено, что в семантико-грамматическом отношении эти глаголы важные для вербальной интерпретации биологически обусловленных сигналов о внутреннем состоянии организма человека или живого существа, вызвано эмоциогенными чувственными воздействиями.

Логика нашего исследования требует обращения к психологической науке для снятия противоречия в семантических классификациях глаголов с помощью обоснования понятий «чувство» и «восприятие» как психологических категорий, тесно связанных с познавательной деятельностью человека.

Ключевые слова: глаголы, ощущение, восприятие, чувства, семантика, лексика.

PSYCHOLOGICAL AND LINGUISTIC GROUND OF SELECTION OF LEXICO-SEMANTIC FIELD OF THE SENSE VERBS

Natalia Ostratiuk

National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov

Pirogov St., 9, Kyiv, Ukraine

e-mail: natalia_ostratiuk@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4010-2952

The article analyzes the psychological and linguistic criteria for the allocation of the lexical-semantic field of the sense verbs inherent in people. It is noted that in the semantic-grammatical sense these verbs are important for the verbal interpretation of biologically determined signals about the internal state of an organism of a person or a living being. Detection and description of the basic indicators of the sense verbs, their functional and semantic features, and the creation of their lexical-semantic classification is an actual linguistic problem.

To outline the structure of the lexical-semantic field of the sense verbs, the explanatory dictionary defines the basic concepts: "feeling" and "perception".

The logic of our study comprises psychological science to eliminate the contradiction in the semantic classifications of verbs indicating the concepts "feeling" and "perception", since these psychological categories are closely connected with cognitive activity of a person.

From the point of view of psychology, feeling is a mental process, the primary form of orientation of a living organism in the environment. Thus, cognitive activity of a man begins with the senses.

Perception is the second link in the process of sensory knowledge, the mental process of reflection in the human brain of objects and phenomena in general, the synthesis of sensations which let the world perceive objective reality.

In contrast to the feeling, perception is the visual, auditory and tactile capacity; it is the subject of awareness and understanding of life. Perception is inherently constant and integral; it performs the function of predicting the properties of the object that is being displayed.

Feeling is the initial elementary source of all human knowledge of the world, the part of the informative perception.

Psychologists claim that the process of perception occurs simultaneously with other mental processes of the individual, such as thinking, feeling and will.

According to the psychological nature of the process, the sense verbs can be classified in compliance with the parameters that reflect the features of sensory organs and sensitivity of the organism to the parameters coming to the analyzers from the outside world.

Each type of sensation has a certain body, patterns of occurrence and a course, so the sense verbs imply the features of manifestation.

The study of psychological literature allowed us to define the concept of "sensation" and "perception" more clearly, and it indicated the scientific basis in the semantic classification of the sense verbs.

Perception is understood as a form of sensual reflection of reality in consciousness, the ability to find, perceive, distinguish and master the phenomena of the external world, that is, perception is a feeling.

The process of awareness of the senses involves its designation and the naming of the corresponding verbal signs of the psychic constants.

Consequently, the sense verbs of the Ukrainian language which are semantically expressed are independent units with a peculiar semiotic system capable of forming, expressing and transmitting various feelings by means of linguistic signs.

Key words: *sense verbs, perceptions, sensations, semantics, vocabulary.*

Дієслова відчуття формують фрагмент вербального світу відчуттів, які притаманні людині. У семантико-граматичному відношенні ці дієслова важливі для вербальної інтерпретації біологічно обумовлених сигналів про внутрішній стан організму людини або живої істоти, що визивається емоціогенними чуттєвими впливами (запах, дотик, біль, спека, холод, страх, радість, печаль тощо), «здатними відбиватися в свідомості й експліціювати коди, які важко вербалізувати, але вони є адекватними біологічному відчуттю», це «омовленнєві» коди, «ускладнені самою природою цих відчуттів та їх дифузним характером» [6, с. 3]. Виявлення та опис основних показників дієслів відчуття, їх функціонально-семантичних особливостей, створення їх лексико-семантичної класифікації є **актуальною лінгвістичною проблемою**.

Вивчення наукової літератури засвідчило, що дієслова відчуття загалом не досліджено. У зарубіжній лінгвістиці існують поодинокі наукові розвідки, присвячені цій проблемі. Декі питання висвітлювалися в працях, присвячених аналізу лексики сприйняття (А. Гудавичюс, П. Кочетков, С. Моїсєєва, Е. Падучева). У сучасній україністиці семантико-граматичні та функціональні особливості дієслівної лексики досліджують І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Н. Іваницька, М. Степаненко, Н. Мединська та ін.

Мета статті – з'ясувати психологічні та лінгвістичні чинники виділення в окрему лексико-семантичну групу дієслів відчуття.

Виклад основного матеріалу. Відмінною рисою дієслів відчуття є те, що вони виражають не активну дію, а чуттєве сприйняття, яке констатується суб'єктом. Тому погоджуємося із висновком Д. Усмонова: «дієслова чуттєвого сприйняття разом із дієсловами стану можуть бути протиставленими звичайним дієсловам дії» [9, с. 18].

Щоб окреслити структуру лексико-семантичного поля дієслів відчуття (далі – ЛСП) потрібно визначитися із його опорним поняттям. У тлумачному словнику лексему *відчуття* (як інваріант слова) витлумачено в такий спосіб: «1. Те саме, що відчування 1. Відчуття болю; Відчуття дотику. 2. Здатність відчувати, сприймати явища навколишнього світу. 3. спец. Процес відображення мозком людини властивостей предметів і явищ об'єктивної дійсності, які безпосередньо впливають на органи чуття. // Підсвідоме сприймання чогонебудь. // Образ, відбиток, слід предметів матеріального світу, що створюються в свідомості людини внаслідок їх дії на органи чуття. 4. чого і яке. Стан, зумовлений переживанням чогонебудь, враження від баченого, чутого, переживаного. 5. Усвідомлення, розуміння чогонебудь. // Передчуття якоїсь події, явища» [9, т. 1, с. 663].

Порів.: *відчування*: «1. тільки одн. Дія і стан за знач. відчувати 1. 2. Те саме, що відчуття 2, 4» [9, т. 1, с. 662].

Отже, слово «відчуття» є багатозначним, складається із п'яти лексико-семантичних варіантів, які реалізують різні компоненти смислу.

Зауважимо, що багатозначні слова («відчуття») у межах мовної системи існують у низці своїх ЛСВ, які в структурі мови виступають «... у подвійному вигляді: як актуальний, семантично розчленований знак по відношенню до слова-лексми і як віртуальний знак по відношенню до мовленнєвої реалізації» [8, с. 201]. Тому кожне окреме значення (ЛСВ) багатозначного слова щодо віртуального слова трактується як його системний варіант [4, с. 7]. Слово завжди залишається двосторонньою одиницею мови, але план змісту одного і того самого слова, як і план вираження, не однакові. Тому справедливим є твердження Е. Кузнецової: «У статусі слововживання реалізується смисл, в якому актуалізованими можуть бути не тільки всі або деякі системні компоненти лексичного значення, але й денотативні елементи, зумовлені конкретним смислом фрази. Засобами маніфестації смислу слова є конкретна словоформа самого слова і конкретний контекст, який може бути обмеженим рамками однієї фрази, але може бути й більш широким, текстовим» [4, с. 7].

Також слова в конкретному мовленнєвому вживанні можуть виражати додаткові значення: денотативні варіанти значення, окремі значення лексико-семантичного варіанта, okazіональні значення (пор. визначення Г. Пауля: «Okazіональне значення – ті уявлення, які мовець пов'язує з цим словом у момент його вимовляння» [7, с. 94]).

Отже, аналіз тлумачних статей дозволяє визначити інтегральну сему (категоріально-лексичну сему / архісему) поняття «відчуття» – ‘дія, стан’, а також диференційні семи: ‘здатність’, ‘переживання’, ‘усвідомлення’, ‘передчуття’.

Логіка нашого дослідження потребує звернення до психологічної науки, для того щоб уникнути суперечності в семантичних класифікаціях дієслів за допомогою обґрунтування понять «відчуття» та «сприйняття» як психологічних категорій.

Із погляду психології, процеси відчуття та сприйняття пов'язані із пізнавальною діяльністю, яка є процесом відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання. Абстрактне пізнання, що відбувається за участю процесів мислення та уяви, є вищою формою пізнання людиною дійсності.

Пізнавальні психічні процеси відчуття та сприйняття (сприймання) належать до чуттєвого пізнання, яке характеризується тим, що предмети і явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуття людини – її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори, і відображаються у мозку [5]. Враження, одержані за допомогою відчуттів і сприйняття, несуть інформацію про зовнішні ознаки та властивості об'єктів, утворюючи чуттєвий досвід людини.

Отже, *відчуття*, із погляду психології, – «це пізнавальний психічний процес відображення в мозку людини окремих властивостей предметів і явищ при їх безпосередній дії на органи чуття людини» [5]. Це найпростіший психічний процес, первинна форма орієнтування живого організму в навколишньому середовищі.

Саме з відчуттів починається пізнавальна діяльність людини. За допомогою різних аналізаторів людина відбирає, нагромаджує інформацію про об'єктивну реальність, про власні суб'єктивні стани й на підставі одержуваних вражень виробляє адекватні умовам способи реагування на зовнішні та внутрішні впливи.

А сприйняття – це друга ланка єдиного процесу чуттєвого пізнання. У науковій літературі це поняття визначають як «психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ у цілому, у сукупності всіх їх якостей та властивостей при безпосередній дії на органи чуття» [5]. Отже, сприйняття – це «інформація не лише про певні властивості та якості, що притаманні тим або іншим об'єктам чи явищам, ... а й відомості про самі об'єкти як цілісні утворення» [5], синтез відчуттів, який дозволяє сприймати світ цілісно.

Специфічним у сприйнятті, на відміну від відчуття, є те, що той чи той бік зорового, слухового, тактильного сприйняття стає предметом усвідомлення, розуміння його значення для життя. Сприйняття характеризуються константністю, цілісністю, свідомістю, вибірковістю й апперцепцією. Сенсорне сприйняття предметів та явищ дійсності відбувається в комплексі, у взаємодії органів чуття: зору та кінестетичних відчуттів, зору та слуху тощо [5].

Як процес категоризації розглядає сприйняття Дж. Брунер, який указує на його особливу репрезентативну роль: орієнтуючи суб'єкта в зовнішньому світі, образи сприйняття дозволяють через узагальнення набутого досвіду вийти за межі безпосереднього чуттєвого пізнання. Отже, сприйняття виконує функцію передбачення властивостей об'єкта, який відображається, тому що узагальнене знання більш повне [2, с. 225].

Отже, відчуття є початковим елементарним джерелом усіх знань людини про зовнішній і внутрішній світ, є частиною сприйняття (рецепції) всієї інформації, яка сприймається рецепторами. Сприйняття – активний процес, тісно пов'язаний із людською діяльністю, що дозволяє відбирати з інформації, яка надходить до людини, істотні ознаки й відносити предмети до певних категорій, забезпечуючи тим самим більш глибоке відображення зовнішнього світу.

Зауважимо, що в сприйнятті предмета як своєрідного синтезу його властивостей відбувається реакція на комплексний подразник, рефлекс на відношення між його якостями. Психологи вказують, що процес сприйняття відбувається у взаємозв'язку з іншими психічними процесами особистості: мисленням (ми усвідомлюємо об'єкт сприймання), мовою (називаємо його словом), почуттями (виявляємо своє ставлення до нього), волею (свідомим зусиллям організовуємо перцептивну діяльність) [5]. Унаслідок сприйняття виникають суб'єктивні образи сприйманих об'єктів – уявлення.

Органи чуття – це єдині канали, по яких зовнішній світ проникає у свідомість людини. Відображуючи об'єктивні характеристики предметів і явищ, відчуття, для яких характерне позитивне або негативне емоційне забарвлення, існують у свідомості як суб'єктивні образи об'єктивного світу. Приємні або неприємні відчуття сигналізують про позитивну чи негативну дію подразника й викликають відповідну дію на нього. «Життєва і гностична роль відчуттів дуже важлива, оскільки вони є єдиним джерелом наших знань про зовнішній світ і про нас самих», – зауважують психологи [5].

З огляду на психічну природу процесу відчуття дієслова із цим семантичним значенням можна класифікувати за такими параметрами, які відбивають особливості органів відчуття і чутливості організму до подразників, що надходять до аналізаторів із зовнішнього світу або зсередини організму:

1) розміщення рецепторів в організмі (на поверхні, усередині організму, у м'язах і сухожиллях): відчуття екстероцептивні, що відображують властивості предметів та явищ зовнішнього світу (*зорові, слухові, нюхові, смакові*), інтероцептивні, що несуть інформацію про стан внутрішніх органів (*відчуття голоду, спраги, втоми*), пропріоцептивні, що відображують рухи органів тіла і його стан (*кінестетичні та статичні*);

2) міра контакту органів чуття з подразниками: відчуття (чутливість) контактне (*дотикове, смакове, больове*), дистантне (*зорове, слухове, нюхове*). До дотикових належать також температурні відчуття, що є «функцією особливого температурного аналізатора, який здійснює терморегуляцію і теплообмін організму з навколишнім середовищем» [5];

3) система аналізаторів («аналізатори – це органи тваринного, у тому числі й людського, організму, які аналізують навколишню дійсність і виокремлюють у ній ті чи інші різновиди енергії» [5]): відчуття *зорові, слухові, дотикові, больові, температурні, смакові, нюхові, голоду та спраги, статеві, кінестетичні та статичні*.

Кожний із цих різновидів відчуття має певний орган (аналізатор), певні закономірності виникнення та перебігу. Зокрема, органом зорових відчуттів є око; слухові відчуття сприймаються за допомогою вуха; тактильні, больові й температурні відчуття є функціями органів, розміщених у шкірі; нюхові відчуття здійснюються спеціальними нюховими пухирцями, розміщеними на внутрішній поверхні носа; органом смакових відчуттів є спеціальні чутливі до хімічних подразників колбочки, розміщені на язичі та піднебінні (середня і нижча частини язика смакових органів не мають); рецептори статичних (гравітаційних) відчуттів містяться у вестибулярному апараті внутрішнього вуха (присінок, півколові канали); рецепторами кінестетичних відчуттів є спеціальні органи, розміщені в м'язах і сухожиллях (тиск на ці органи під час рухів викликає відчуття положення тіла); аналізатори органічних відчуттів (голод, спрага, самопочуття, втома, біль) містяться всередині організму і реагують на міру достатності в організмі поживних речовин, кисню або на наявність продуктів розпаду, що відбувається під час праці, уживання недоброякісних продуктів, алкоголю тощо.

Кожне із відчуттів має особливості у своєму прояві. За допомогою зорових відчуттів, наприклад, сприймають світлову енергію або коливання електромагнітних хвиль, розрізняють кольори та їхні відтінки, слухових – звуки, тобто коливання повітря. Тактильні відчуття дають знання про міру рівності та рельєфності поверхні предметів, яка відчувається при їх обмацуванні; вони, як і зір, відіграють велику роль у сприйманні форми, розміру предметів, розташуванні їх у просторі. Больові відчуття органів, яких на зовнішній і внутрішній поверхнях тіла найбільше, сигналізують про порушення тканини і, що природно, викликають захисну реакцію. Температурні відчуття (холоду, тепла), які сигналізують про

міру сприятливості оточення для життєдіяльності, про стан здоров'я організму, спричиняються контактом із предметами, що мають температуру вищу або нижчу, ніж температура тіла, а також зумовлюються органічними процесами (кровообігом) і психічними станами (емоційними переживаннями). Нюхові відчуття сигналізують організму про придатність продуктів для вживання, про стан (чисте чи несвіже) повітря. Смакові відчуття, як і нюхові, мають важливе значення для життя – вони сигналізують про міру придатності харчових продуктів для вживання; розрізняють чутливість до гіркого і найменшою мірою – до солодкого. Статичні відчуття відбивають положення тіла людини в просторі (лежання, стояння, сидіння, рівновага, падання тощо), а кінестетичні відчуття – рухи та стани окремих частин тіла (рук, ніг, голови, язика), їхню координацію. Мовні кінестезії є важливими для артикуляційних можливостей людини. Органічні відчуття сигналізують про такі стани організму, як голод, спрага, самопочуття, утом, біль. Вони викликають різні емоційні стани, які людина своїми діями намагається підтримувати або усувати. Спрямованість уваги на біль посилює його, а відвертання – ослаблює больові відчуття.

Отже, у чуттєвому пізнанні відчуття та сприйняття виявляються в єдності. Сприйняття поза відчуттями не буває. Розрізняють сприйняття за сенсорними особливостями (зорові, слухові, нюхові, дотикові, смакові, кінестетичні, больові та ін.), за відношенням до психічного життя (інтелектуальні, емоційні, естетичні), за складністю сприймання (сприйняття простору, руху, часу) [5].

Вивчення психологічної літератури дозволило нам більш чітко визначити поняття «відчуття» та «сприйняття», закласти наукове обґрунтування в семантичну класифікацію дієслів відчуття.

Висновки психологів щодо розрізнення понять «відчуття» та «сприйняття» як психічних процесів підтверджують і мовні факти.

Наприклад, у тлумачному словнику дієслово *відчувати* (*відчутти*) визначено в такий спосіб: «1. Сприймати органами чуття. // Мати здатність сприймати щось, реагувати на щось. 2. Переживати якесь почуття. // Почуватися. ♦ Не відчувати під собою землі (ніг) – те саме, що Не чути під собою землі (ніг). 3. Сприймати інтуїцією, чуттям що-небудь. // Чуттям угадувати; здогадуватися» [9, т. 1, с. 662].

Порів.: *Сприймати*: «1. Відображаючи у своїй свідомості предмети та явища об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття, ставитися до чого-небудь, реагувати на щось певним чином. // Осягати розумом сенс чого-небудь, осмислювати щось. // Визначати смисл, сенс і т. ін. чого-небудь зором, слухом тощо. // Реагувати на які-небудь сигнали, звуки і т. ін. (про спеціальну апаратуру)» [9, т. 9, с. 597].

Сприйняття – «1. Дія за значенням сприйняти. 2. спец. Те саме, що сприймання 2» [9, т. 9, с. 598].

Сприймання – «1. Дія за значенням сприймати 1–3. 2. спец. Процес відображення мозком предметів і явищ об'єктивного світу, що діють у даний момент на органи чуття» [9, т. 9, с. 597].

Отже, значення дієслова *відчувати* (іменника *відчуття*) тісно пов'язані із значенням *сприймати* (*сприйняття*), тобто чуттєвого сприйняття людей, але розрізняються за деякими компонентами. Значення *відчувати* входить до системи значень *сприймати* як їхнє часткове явище, пор. *відчувати* – ‘сприймати органами чуття’.

Дієслова *відчуття* означають фізичні (фізіологічні) чуття людини – «відбиття у свідомості біологічно зумовлених сигналів про внутрішній стан організму» [3, с. 43]:

відчувати, терпнути, німіти, боліти, мерзнути тощо. А дієслова сприйняття (*сприймати, спостерігати, оглядати, дивитися* тощо) – «відбиття у свідомості людини зовнішнього середовища, властивостей і предметів зовнішнього світу» [3, с. 169]. Дієслова сприйняття не акцентують на внутрішніх психічних процесах людини, а відбивають різні аспекти пізнавальної діяльності свідомості, що здійснюється за допомогою органів чуття (*спостерігати зміни в поведінці птахів, лунає музика, відкривати нове*). Тобто одні з них вказують на сприйняття загалом (дієслова сприйняття), інші – на сприйняття, яке здійснюється за допомогою органів чуття (дієслова відчуття).

Семантика дієслова *відчувати* (іменник *відчуття*) настільки широка, що воно може значити «... у самому загальному вигляді будь-яку реакцію свідомості (нервової системи) на ті чи інші подразники, в тому числі реакцію на те, що сприймається (відбивається) органами чуття» [3, с. 169]. Порівняємо: *відчувати запах – чутти (носом), відчувати звуки – чутти*.

Отже, *сприйняття* розуміється як форма чуттєвого відбиття дійсності у свідомості, здатність знаходити, сприймати, розрізняти та засвоювати, опановувати явища зовнішнього світу, формувати їх у вигляді образу. На відміну від *відчуттів сприйняття* завжди є об'єктивно співвідносним із дійсністю, яка оформлена у вигляді предметів та існує незалежно від нас. Тобто *сприйняття* визиває *відчуття*, а *відчуття* обов'язково стосується якогось явища або об'єкта, асоціюється з ними. Підсумком виникнення відчуття є певне почуття (відчуття гучності, яскравості, кольору, рівноваги, втоми, болю, дискомфорту, шуму тощо), тоді як унаслідок сприйняття виникає образ, до якого входить комплекс різних, взаємозв'язаних відчуттів, що присвоюються людською свідомістю предмету, явищу, процесу.

Сприйняття є осмисленим і означеним (пов'язаним із мовою та мовленням) синтезом різноманітних відчуттів, отриманих від цілісних (простих) або складних предметів, явищ, процесів, які сприймаються як єдине ціле.

Процес усвідомлення відчуттів передбачає його позначення, найменування відповідними словесними знаками психічних констант відчуттів. За допомогою дієслів відчуття в мові та мовленні інтерпретуються різні біологічні та психічні відчуття, які може почувати людина (або будь-яка жива істота).

В українській мові взаємозв'язок між відчуттями та сприйняттями як процесами психічної діяльності людини (живих організмів) відбивається у вигляді дієслів відчуття та дієслів сприйняття. Погодимося із висновком, зробленим Д. Усмоновим: «... дієслова відчуття... як мікрополе системи дієслівних лексем відносяться до гіпонімів у якості видових одиниць, а дієслова сприйняття – до гіперонімів у якості родових одиниць» [10, с. 20]. Через те, що значення гіпонімів має більш компонентів, ознак, ніж значення гіперонімів, семантичний зміст видових понять представлено більшим колом одиниць, а родових понять – меншим.

Узагальнено взаємозв'язок між відчуттям як психічним процесом і його мовними репрезентантами – дієсловами відчуття – можна подати у вигляді схеми (Рис. 1).

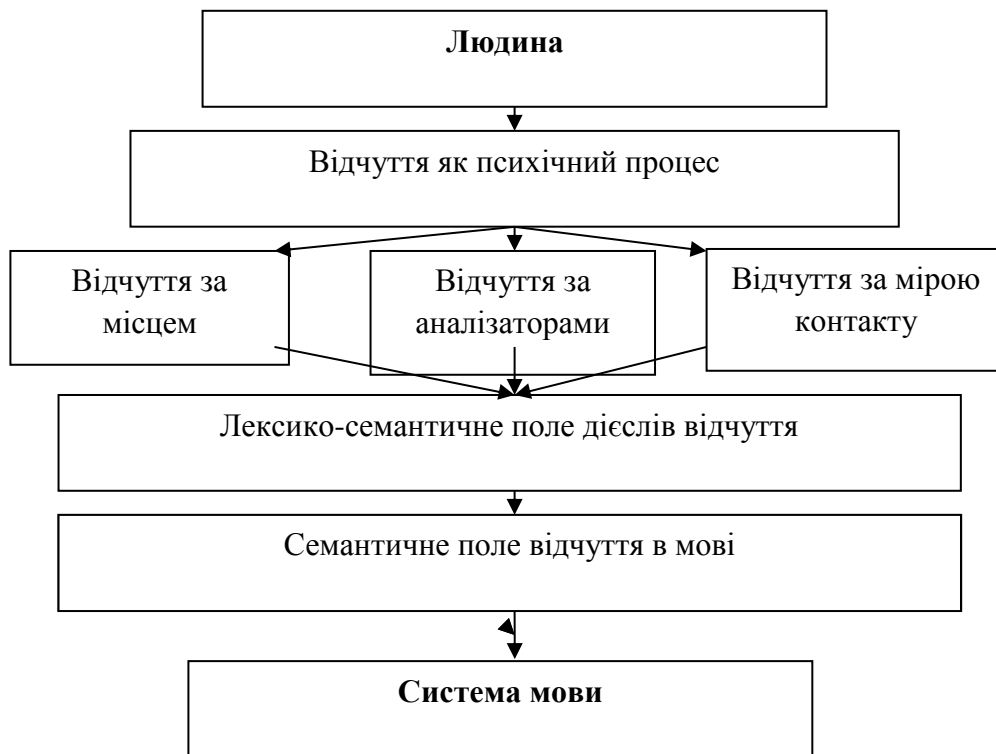

Рис. 1. Взаємозв'язок між відчуттям як психічним процесом і його мовними репрезентантами

Думається, що ця схема має універсальний характер й описує відношення між психічними процесами, які притаманні істотам, та мовними знаками, властивими для будь-якої мови, а отже й української.

Отже, дієслова відчуття в українській мові, що узагальнюють реальності, які біологічно та психологічно сприймаються людиною та семантично виражаються в мові, є самостійними одиницями із своєрідною семіотичною системою, здатною формувати, виражати та передавати різноманітні біологічні та психічні відчуття за допомогою мовних знаків.

Подальше вивчення дієслів відчуття як самостійних одиниць із своєрідною семантичною системою, є перспективним напрямом наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
2. Брунер Дж. Психология познания. Москва : Прогресс, 1977. 320 с.
3. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. Москва : Высш. школа, 1981. 184 с.
4. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка: учеб. пособие для филол. спец. ун-тов. Вид. 2-ге испр. и доп. Москва : Высш. шк., 1989. 216 с.
5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ : МАУП, 2000. 256 с. URL: medcoledg.ucoz.ru/maksimenko_s.d/psikhologija.pdf (дата звернення: 01.05.2019).

6. Мусурманова Г. С. Глаголы ощущения в русском и кыргызском языках : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.22 «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии». Худжанд, 2005. 27 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва, 1960. 365 с.
8. Серебренников Б. А. Общее языкознание. Внутренняя структура языка: монография / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва : Наука, 1972. 564 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 840 с.
10. Усмонов Д. К. Семантико-грамматическая характеристика глаголов ощущения в русском и таджикском языках (сопоставительный анализ) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.20. Душанбе, 2014. 146 с. URL: <http://5fan.ru/wievwjob.php?id=79320> (дата звернення: 01.05.2019).

REFERENCES

1. Bezpoiasko O. K., Horodenska K. H., Rusanivskyi V. M. Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia: pidruchnyk. Kyiv : Lybid, 1993. 336 p.
2. Bruner Dzh. Psixologiya poznaniya. Moskva : Progress, 1977. 320 p.
3. Vasil'ev L. M. Semantika russkogo glagola: ucheb. posobie dlya slushatelej fak. povy'sheniya kvalifikaczii. Moskva : Vy'ssh. shkola, 1981. 184 p.
4. Kuzneczova E'. V. Leksikologiya russkogo yazy'ka: ucheb. posobie dlya filol. specz. un-tov. Vid. 2-ge ispr. i dop. Moskva : Vy'ssh. shk., 1989. 216 p.
5. Maksymenko S. D., Soloviienko V. O. Zahalna psykholohiia: navch. posib. Kyiv : MAUP, 2000. 256 p. URL: medcoledg.ucoz.ru/...maksimenko_s.d...psikhologija.pdf
6. Musurmanova G. S. Glagoly' oshhushheniya v russkom i ky'rgy'zskom yazy'kax: avtoref. dis. kand. filol. n.: 10.02.22 / Xudzhand. gos. un-t im. B.G. Gafurova. Xudzhand, 2005. 27 p.
7. Paul G. Principy' istorii yazy'ka. Moskva, 1960. 365 p.
8. Serebrennikov B. A. Obshee yazy'koznanie. Vnutrennyaya struktura yazy'ka: monografiya / Otv. red. B. A. Serebrennikov. Moskva : Nauka, 1972. 564 p.
9. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva / za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980. 840 p.
10. Usmonov D. K. Semantiko-grammaticheskaya xarakteristika glagolov oshhyshheniya v russkom i tadzhikskom yazy'kax (sopostavitelny'j analiz) : dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.20. Dushanbe, 2014. 146 p. URL: <http://5fan.ru/wievwjob.php?id=79320>

Остратиук Наталя Миколаївна, аспірантка кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Остратиук Наталья Николаевна, аспирантка кафедры украинского языка Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова.

Ostratiuk Natalia, post-graduate student of the Ukrainian Language Department, National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov.

Стаття надійшла: 08.05.2019

Статтю прийнято до друку: 15.05.2019

УДК 811,161.2'23(477.43/.44)

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-65-71

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *РІЗДВО* В МОВОМИСЛЕННІ КРАЯН ПОДІЛЛЯ

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: lushen4619@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0224-0900

Пропонована розвідка спрямована на реконструкцію й аналіз асоціативного поля концепту «Різдво» в мовомисленнєвому просторі українців, які проживають на Поділлі. Вибір об'єкта спостереження зумовлений тим, що цей концепт належить до мовно-мисленнєвих конструктів, які формують духовну ауру нації, визначають її розуміння себе самої й усвідомлення своєї самобутності, а також тими змінами у відзначенні цього релігійного свята, які пропонують українському суспільству для обговорення його політичні й духовні лідери.

Дослідження проведено з використанням методів асоціативного аналізу, математичного обрахунку та описового. Проаналізовано в семантичних і математичних вимірах масив асоціативних реакцій, наданих учасниками експерименту. На цій основі встановлено основні концептуальні аспекти, які визначають змістове наповнення досліджуваного мовно-ментального конструкту, у вигляді діаграми показано їхнє співвідношення. Зроблена спроба психолінгвістичного осмислення й інтерпретування даних, одержаних експериментальним шляхом.

Ключові слова: асоціативне поле, асоціативний експеримент, асоціативна реакція, концепт, концептуальні смисли, етноментальність, лінгвокультура.

АССОЦИАТИВНОЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТА *РОЖДЕСТВО* В ЯЗЫКОВОМ МЫШЛЕНИИ ЖИТЕЛЕЙ ПОДОЛЬЯ

Ольга Павлушенко

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: lushen4619@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0224-0900

В публикации представлены результаты реконструкции й анализа ассоциативного поля концепта «Рождество» в языковом и ментальном пространстве украинцев, проживающих на Подолье. На выбор объекта наблюдения повлияло то, что этот концепт принадлежит к тем вербально-мыслительным конструктам, которые формируют духовную ауру нации, определяют их самоидентификацию и понимания своей самобытности.

Исследование проведено с использованием методов ассоциативного анализа, математического подсчета и описательного. Проанализировано в семантических и математических измерениях ассоциативные реакции, предоставленные участниками эксперимента. На этой основе определены основные концептуальные аспекты, которые определяют содержание исследуемого вербально-мыслительного конструкта. В форме диаграммы показано их соотношения. Сделано попытку психолингвистического осмысления и интерпретации данных, полученных экспериментальным путем.

Ключевые слова: ассоциативное поле, ассоциативный эксперимент, ассоциативная реакция, концепт, концептуальные смыслы, этноментальность, лингвокультура.

THE ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT “CHRISTMAS” IN THE LANGUAGE OF PODILLIA CITIZENS

Olha Pavlushenko

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostroz'koho St., 32, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: lushen4619@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0224-0900

The proposed article is directed towards the reconstruction and analysis of the associative field of the “Christmas” concept in the language of Ukrainians living in Podillia. The choice of the researched object is conditioned by the fact that the concept belongs to the linguistic and intellectual heritage which forms the spiritual aura of the nation, determines the understanding of its identity and changes the ways of celebration. The perception of “Christmas” is also brought up for discussion in the Ukrainian society by political and spiritual leaders.

Our goal was to explore the associative field of the concept of Christmas in the perception of the citizens representing the population of the center of Ukraine in order to identify conceptual meanings of the content of the ethnocultural phenomenon. The realization of the set purpose involves solving of the following tasks: the collection of empirical material, the definition of the associative field of the analyzed concept and the establishment of semantic dominant. In the process of our research the method of associative experiment was used. This method allows maximum penetration into the thinking of the concept carriers up to the deep, subconscious level, and there is the identification of the conceptual signs of reality which are relevant to the members of society. To establish the quantitative correlation of experimentally obtained data, we used the mathematical calculation method. The descriptive method became useful to us at the stage of presentation of the results of the associative field analysis.

The semantic and mathematical dimensions of the associative reactions that were provided by the participants of the experiment are also analyzed. According to the research, the basic conceptual aspects that determine the content of the studied language and mental outlook are established. Among the associative reactions there are 7 types that are in paradigmatic relation with the word-stimulus (the birth of Christ, Jesus Christ, Holy Evening, Holy dinner, kutia, vertep, koliada). The remaining 72 verbal units can be qualified as syntagmatic, because they implement mediator associations caused by events, impressions and feelings associated with Christmas. The received empirical material allowed to single out 11 aspects which, in compliance with the participants' perception, determine the content of the concept of Christmas: family, traditions, holiday, emotions, sensory feelings, time, place, sacredness, rest, trips, works of art, etc. The ratio of the association groups is shown in percentage in the form of a diagram.

Taking into account the results of our research, we come to the conclusion that mostly Podillia citizens determine the meaning of the concept of Christmas in the following way: Christmas loses a purely religious meaning and becomes a family holiday; in the outlook of Podillia inhabitants the sacredness of this holiday is preserved; emotional aura creates happiness; it causes a sense of love, kindness, sincerity and a sense of comfort, warmth, calm; in the mental space of Ukrainians in the Podillia region the tradition of Holly Evening and koliada (traditional congratulation songs) is deeply rooted; the vertep does not lose its ethnocultural significance; the ethnocentricity of the holiday is supported by the national cuisine.

Key words: *associative field, associative experiment, associative reaction, concept, conceptual meanings, ethnic mentality, linguoculture.*

Постановка проблеми. Із здобуттям державності до українців повертається етнічна пам'ять. Народ почав розчищати замулені джерела своєї духовності. Питання «Хто ми?» «Звідки і куди прямуємо?» постали в центрі уваги гуманітарних галузей науки. Щоб усебічно осмислити етногенез нації, побачити її шлях у майбутнє, об'єднали свої зусилля історики, лінгвісти, психологи, етнологи, когнітологи, культурологи. Тому в останні десятиліття сформувалися інтегровані науки: лінгвокультурологія, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика. Об'єктом їхнього дослідження стали концепти – мовно-мисленнєві сутності, породжені єдністю мови й думки. Кожна із цих галузей реалізує свій аспект вивчення концептів. Зокрема психолінгвістика реконструює асоціативні поля концептів, щоб через вербальну матерію проникнути в суспільну свідомість. Такі розвідки спроможні виявити особливості етнопсихології, щоб зрозуміти прагнення етнічної спільноти й прогнозувати потенційно можливі напрями її історичного розвитку.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Наукові концепції, основи яких заклали О. Потебня, Л. Виготський, Л. Щерба, О. Леонтьєв, О. Лурія, розвивають психолінгвісти нової генерації. Вагомий внесок у світову соціо- й психолінгвістику зробила професор, доктор філологічних наук О. Горошко, наукова діяльність якої зорієнтована на психолінгвістику комунікації, дослідження мовної свідомості в контексті гендерної парадигми інформативно-комунікативного суспільства, дослідниця розробила інтегративну модель вільного асоціативного експерименту. Т. Недашківська, застосовуючи метод вільного асоціативного експерименту, вивчає професійну мовну та концептуальну картини світу державних службовців. Л. Кушмар досліджує мовну та концептуальну картину світу студентів економічних спеціальностей, В. Мороз описує біблійну комунікацію, історичну комунікацію. Н. Акімова науково осмислює нейропсихологічні аспекти розуміння інтернет-текстів. О. Антипов через призму психолінгвістики аналізує лексико-семантичні поля в сучасних літературних текстах, а Н. Дячук – психолінгвістичні ознаки художнього тексту. Т. Осипова досліджує емоції в гендерному аспекті.

В умовах сьогодення особливої ваги набувають дослідження ключових концептів української етнолінгвокультури. До таких, безумовно, належать мовно-мисленнєві конструкти, які формують духовну ауру нації, визначають її розуміння себе самої й усвідомлення своєї самобутності.

У коло наших наукових інтересів потрапив концепт *Різдво*. Вибір не випадковий, він зумовлений тими змінами у відзначенні цього релігійного свята, які пропонують українському суспільству для обговорення його політичні й духовні лідери.

Мета і завдання. Нашою метою було дослідити асоціативне поле концепту *Різдво* у свідомості краян Поділля, які представляють населення центру України, щоб виявити ті

концептуальні смисли змістового наповнення цього етнокультурного феномену, які є актуальними в їхній свідомості.

Реалізація поставленої мети передбачає послідовне виконання таких **завдань**: збір емпіричного матеріалу, окреслення асоціативного поля аналізованого концепту, установлення в ньому смислових домінант.

У процесі дослідження застосовано **метод** асоціативного експерименту. Саме він уможливило максимальне проникнення в мислення концептоносіїв аж до глибинного, підсвідомого, рівня й виявлення актуальних для членів соціуму концептуальних ознак реалії, експлікованої словом-стимулом. Для встановлення кількісного співвідношення даних, одержаних експериментальним шляхом, ми скористалися методом математичних обрахунків. Описовий метод став нам корисним на етапі викладу результатів аналізу асоціативного поля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські лексикографічні джерела описують поняття *Різдво* як «християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем». [5, с. 563; 1, с. 1034].

Різдво [Христове] – християнське свято народження Ісуса Христа, Сонця Правди, що відзначається католицькою церквою 25 грудня, а православною – 7 січня; одне з найголовніших свят у році, найбільше релігійне свято, тому кажуть, – на Різдво і «сонце грає»... [3, с. 501]

З'ясувати змістове наповнення концепту *Різдво* в колективній свідомості українців сьогодні можна тільки шляхом реконструкції його асоціативного поля. До вільного асоціативного експерименту ми залучили 153 особи подолян. Це студенти та викладачі (вік від 18 до 56 років) факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха та факультету іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Учасникам експерименту запропоновано написати п'ять іменників, що позначають реалії чи поняття, з якими в них асоціюється Різдво, і п'ять прикметників, які виражають актуальні для них ознаки Різдва. Жодних обмежень щодо словесних реакцій не ставили. Відмов не було. Отримано всього 765 реакцій на слово-стимул *Різдво*, серед яких різних асоціацій – 79.

Аналіз емпіричних даних виявив: 1) найчастотніші асоціації (у третини й більше учасників експерименту): *свято* – 83, *сім'я* – 71, *кутя* – 64, *колядки* /*коляда* /*колядування* – 49, *родина* – 47; 2) часто повторювані асоціативні реакції (п'ята частина опитуваних): *вечеря* / *сімейна вечеря* – 27 / 1, *радість* – 27, *ялинка* – 26; 3) рідкісні реакції (менше п'ятої частини опитаних): *подарунки* – 21, *традиції* – 19; 4) реакції, які надала десята частина й менше респондентів: *сніг* – 17, *затишок* – 16, *зима* – 15, *тепло* – 15, *зірка* – 13, *щастя* – 12, *церква* – 10, *релігія* – 10, *Ісус* – 10, *любов* – 8, *Бог* – 7, *канікули* – 6, *Свят-вечір* – 6, *дім* – 6, *вертеп* – 6, *відпочинок* – 5, *єдність* / *єднання* – 5, *колядники* – 4, *віра* – 4, *святковий настрій* – 4, *солодощі* – 4, *молитва* – 3, *диво* – 3, *вогники* – 3, *мороз* – 2, *дідух* – 2, *свята вечеря* – 2, *калач* – 2, *свічка* – 2; 5) поодинокі реакції: *гуляння*, *очікування*, *благодать*, *спасіння*, *благословіння*, *привітання*, *будинок*, *кухня*, *обряд*, *світло*, *щедрівка Леонтовича*, *християнство*, *надія*, *мамині страви*, *фільм «Ніч перед Різдвом»*, *страви*, *гості*, *турбота*, *добро*, *час*, *12 страв*, *різдвяні страви*, *галас*, *фільми*, *різдвяний вінок*, *село*, *Вифлієм*, *чудо*, *сонце*, *пампушки*, *вареники*, *мрії*, *спокій*, *батьки*, *сіно*, *7 січня*, *магія*, *православ'я*, *різдвяне печиво*, *поїздки*, *печеня*, *вихідний*, *хустка*, *тернова хустка*, *бабусина хустка*.

З-поміж наданих асоціативних реакцій 7 перебувають у парадигматичних відношеннях із словом-стимулом (*народження Христа*, *Ісус Христос*, *Св. вечір*, *свята*

вечеря, кутя, вертеп, коляда). Решту 72 вербальні одиниці можна кваліфікувати як синтагматичні, оскільки вони реалізують опосередковані асоціації, викликані подіями, враженнями, відчуттями, пов'язаними з Різдом. Переважання синтагматичних асоціацій над парадигматичними свідчить про те, що концепт *Різдво* у свідомості більшості опитаних виходить із площини релігійного світогляду в площину світського трактування.

Отриманий емпіричний матеріал дозволив виділити 11 аспектів, які у свідомості учасників експерименту визначають змістове наповнення концепту *Різдво*: сім'я, традиції, свято, емоції, сенсорні відчуття, час, місце, сакральність, відпочинок, поїздки, твори мистецтва.

Концептуальний аспект **сім'я** (115 респондентів) окреслює колективний досвід учасників експерименту. Домінування асоціативних реакцій *сім'я, родина, батьки, сімейна вечеря, єднання / єдність* свідчить про те, що більшість учасників експерименту розглядають *Різдво* як привід до об'єднання сім'ї, родини для спільного святкування. У цій групі реакцій виявлено й поодинокі асоціати: *бабуся, мамині страви*, які відображають особистий досвід опитаних.

Друга за кількістю група асоціативних реакцій об'єктивує аспект **традиції** (109 респондентів), який поділяємо на: 1) звичаєві: *традиції, обряд, колядки / коляда / колядування, колядники, вертеп, ялинка, дідух, різдвяний вінок, свічка, щедрівка Леонтовича, сіно, зірка*; 2) гастрономічні: *кутя, різдвяні страви, 12 страв, солодоці, пампушки, печеня, вареники, калач, різдвяне печиво*.

Зауважимо, що асоціати *сіно, зірка, різдвяний вінок, свічка, дідух* є поодинокими в одержаному нами емпіричному матеріалі, що може свідчити про те, що звичай використовувати ці обрядові предмети сьогодні не поширений на Поділлі.

Сектор **свято** асоціативного поля концепту *Різдво* об'єднує реакції 87 респондентів: *свято, святковий настрій, подарунки, вогники, привітання, гості / гостювання, гуляння*.

Концептуальний аспект **емоції** й **почуття** (43 респонденти) виділяємо на підставі наданих учасниками експерименту таких асоціативних реакцій: *радість, щастя, любов, диво, спокій, турбота, добро, віра, очікування, магія, чудо, надія, мрії*. Учасники експерименту засвідчили широкий спектр емоцій, пов'язаних у них із Різдом. Це закономірно, адже емоційність, як стверджує дослідник психології українського народу О. Губко, «настільки важлива в світорозумінні й світосприйнятті українця, що речники української ідеї піднесли її до рівня філософського постулату, до світоглядної категорії. «Філософія серця» стала визначальною ідеологічною максимою українських мислителів – від Григорія Сковороди до Памфіла Юркевича. Як і класиків щиро української педагогіки...» [2, с. 283]. Емоційне тло Різдва в колективній свідомості подолян сповнене духовним піднесенням, цілою гамою позитиву, очікуванням дива, чуда, вірою в магічну властивість цього свята. Почуття синхронізуються з емоціями, які надихають на любов, турботу про рідних, добро.

Очевидно, мажорними емоціями викликані й **сенсорні відчуття**, з якими асоціюється Різдво у 32 опитаних: *тепло, світло, затишок*. Ця група асоціативних реакцій переважно містить підсвідомі складники змісту концепту *Різдво*.

У світлому секторі свідомості краян Поділля зберігається **сакральність** Різдва (27 респондентів), тому слово-стимул викликає в них такі асоціації: *Вифлієм, церква, релігія, Ісус, Святий вечір, свята вечеря, Бог, молитва, християнство, православ'я*.

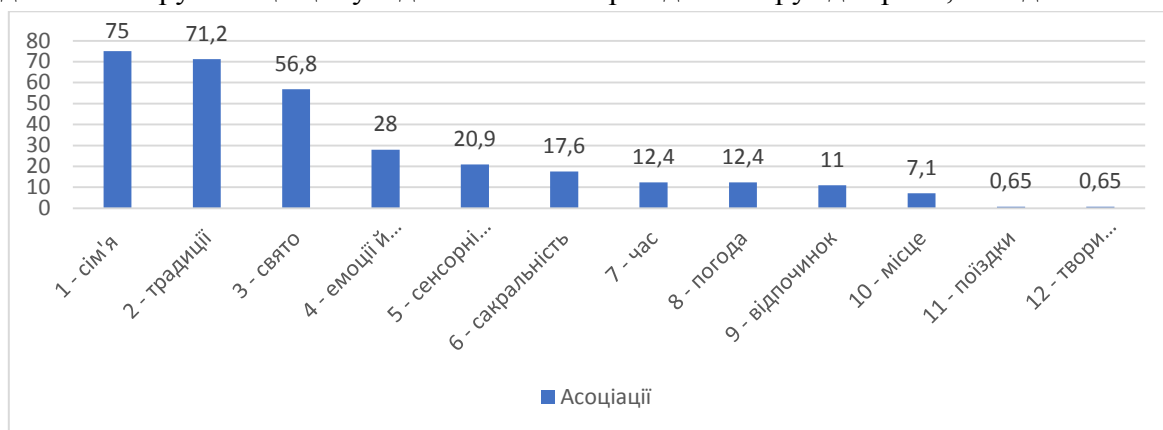
Час як концептуальний аспект є актуальним для 19 респондентів, і вони його визначили такими асоціативними реакціями: *зима, 7 січня, вечір, ніч*. При цьому асоціат *7 січня* надав один учасник експерименту.

З погодою (*сніг, мороз*) асоціюється Різдво в 19 осіб з-поміж опитаних.

Невеликий фрагмент асоціативного поля концепту *Різдво* займає група **відпочинок**. З відпочинком закономірно асоціюється Різдво в 17 респондентів, оскільки студенти мають у цей час канікули, а всі працівники – вихідний день, тому в матеріалі, одержаному експериментальним шляхом, знаходимо вербальні експлікатори: *канікули, вихідний, відпочинок, фільми*,

Серед наданих асоціацій на слово-стимул *Різдво* спорадично (11 респондентів) траплялися реакції, пов'язані з певним **місцем**: *дім, батьківський дім, будинок, кухня, село*. Перші дві реакції доповнюють вербальну об'єктивацію концептуального аспекту *сім'я*, а інші три відображають індивідуальний досвід учасників опитування.

Найменш чисельними (1 респондент) виявилися групи асоціацій **поїздки** – слово *поїздки* і **твори мистецтва** – *фільм «Ніч перед Різдвом»*. Перше зумовлено, очевидно, тим, що більшість подолян святкують Різдво вдома, у колі сім'ї й не практикують туристичних поїздок, а друге пояснюється, припускаємо, низькою обізнаністю в царині мистецтва. Співвідношення груп асоціацій у відсоткових вимірах демонструє діаграма, наведена нижче.

Більш повне уявлення про змістове наповнення концепту *Різдво* дають прикметники, якими учасники експерименту виразили ознаки, що в їхній свідомості характеризують Різдво. Найчастіше повторювалися такі: *сімейне, родинне, казкове, чарівне, таємниче, магічне, дивовижне, об'єднуюче, релігійне, тепле, запашне, смачне, солодке, веселе, радісне, щасливе, затишне, світле, зимове, морозне, домашнє, християнське, мирне, добре, довгоочікуване*.

Поодинокими реакціями були: *грайливе, фантастичне, щире, справжнє, багате, щедре, чисте, святкове, яскраве, сяюче, традиційне, стародавнє, особливе, духовне, величне, метушливе, співуче, сакральне, вечірнє, синє, всенародне, різнокольорове, народне, душевне, тихе, приємне, доброзичливе, благословенне, усміхнене, священне, багатолюдне, надихаюче, гармонійне, бажане, улюблене, піднесене, гостинне*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Осмисливши свої спостереження, приходимо до висновку, що зміст концепту *Різдво* у свідомості більшості подолян визначають такі смисли: 1) Різдво втрачає суто релігійний сенс і стає сімейним святом, яке об'єднує батьків і дітей у рідному домі; 2) у світогляді подолян зберігається сакральність цього свята; 3) емоційну ауру створює радість, яка панує повсюдно, є всеохопною; 4) почуття любові, добра, щирості супроводжують святкування,

гостювання; 5) це викликає відчуття затишку, тепла, спокою; 6) у ментальному просторі українців Подільського краю глибоко закорінена традиція Святвечора, колядування, віншування господарів дому; 7) не втрачає свого етнокультурного значення вертеп, проте наповнюється темами, актуальними для сучасного українського соціуму; 8) етноцентричність свята підтримує й національна кухня, яка доповнює різдвяну атмосферу традиційними стравами, що є обов'язковими на столі в кожній господі.

Проведене психолінгвістичне дослідження тільки частково розкриває концепт *Різдво* в етноментальності українців, зокрема подолян. Перспективними напрямками комплексного вивчення цього етнокультурного феномену в його мовно-мисленнєвому вираженні будуть студії в річищі лінгвокогнітології, лінгвокультурології тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусол. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Губко О. Психологія українського народу: наукове дослідження у 2-ох кн. Кн. 2: Психологічні особливості наших краян у міжчасі Трипілля – сучасна Україна. Київ : ТОВ «Видавництво-друкарня Діло», 2013. 400 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 685 с.
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 5: Р – Т / уклад.: Р. В. Болдырев та ін. Київ : Наук. думка, 2006. 704 с.
5. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. 1976. 563 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busol. Kyiv ; Irpin : VTF «Perun», 2004. 1440 s.
2. Hubko O. psykholohiia ukrainskoho narodu: naukove doslidzhennia u 2-okh kn. Kn. 2: Psykholohichni osoblyvosti nashykh kraian u mizhchassi Trypillia – suchasna Ukraina. Kyiv : TOV «Vydavnytstvo-drukarnia Dilo», 2013. 400 s.
3. Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Dovira, 2006. 685 s.
4. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. / redkol. O. S. Melnychuk (holov. red.) ta in. T. 5: R – T / uklad.: R. V. Boldyriev ta in. Kyiv : Nauk. dumka, 2006. 704 s.
5. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Kyiv : Naukova dumka. 1970–1980. T.7. 563 s.

Павлушенко Ольга Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Павлушенко Ольга Андреевна, кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Pavlushenko Olha, Ph.D. in Philology, Assistant Professor, Department of the Ukrainian Language, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 09.04.2019

Статтю прийнято до друку: 16.04.2019

III. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 81'36:821.161.2

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-72-84

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ МОРФЕМ ЯК ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ МУЛЬТИПЛІКАТИВНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Іванна Вакалюк

Івано-Франківський національний медичний університет

м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2

e-mail: v-ivanna@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4649-5187

У статті досліджено функціонально-семантичні особливості префіксів по-, попо-, під-, від-, ви-, при- як засобів вираження мультиплікативності в сучасній українській літературній мові; здійснено аналіз функціонально-семантичних ознак цих префіксів; з'ясовано питання взаємозв'язку семантики і функцій морфем у структурі мультиплікативних дієслів.

Ключові слова: функціонально-семантичні особливості, префікс, дієслово, мультиплікативність, категорія інтервалу, акціональність.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИСТАВОК КАК СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ МУЛЬТИПЛИКАТИВНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Иванна Вакалюк

Ивано-Франковский национальный медицинский университет

г. Ивано-Франковск, ул. Галицкая, 2

e-mail: v-ivanna@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4649-5187

В статье исследованы функционально-семантические особенности приставок как средств выражения мультипликативности в современном украинском литературном языке; осуществлен анализ функционально-семантических признаков этих приставок; выяснен вопрос взаимосвязи семантики и функций приставок в структуре мультипликативных глаголов.

Ключевые слова: функционально-семантические особенности, глагол, приставка, мультипликативность, категория интервала, акциональность.

FUNCTIONAL-SEMANTIC FEATURES OF PREFIXAL MORPHEMES AS MEANS OF EXPRESSION OF MULTIPLICATIVITY IN THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

Ivanna Vakaliuk

Ivano-Frankivsk National Medical University

Galitskaya St., 2, Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: v-ivanna@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4649-5187

The category of quantity is one of the most universal and widespread in the language and speech, since quantitative semantics is evident to a greater or lesser extent in a large part of the linguistic units. The interest in the categorical structure of verbs is explained by the semantic (content versatility) and syntactic (predicate, modal time, quantitative and other relations in the sentence structure) peculiarities in the functioning of these units.

The category of quantity does not have clearly defined limits, and quantitative semantics is often formed on the basis of context. Different grammatical categories represent the quantitative component in the structural and grammatical meaning of linguistic units, and it helps to express their basic meaning.

The article analyzes traditional and modern theoretical concepts of categorical and functional grammar. It is based on the close interaction between the interval and verbal quantitative categories in the creation of various types of meanings.

Functional-semantic field of the verbal quantitative category is one of the most difficult in grammar. It is productively represented by typologically different verbal components and serves as a defining element of the verbal class.

The model of interpretation of quantitative meanings realized in the Ukrainian literary language is outlined: it is based on the ratios of the total quantitative value (conceptual basis of the linguistic quantity) to the interval category. The interval is the basic degree of the category of time, the quantitative feature of the action has a temporal basis, and the verbal quantitative field appears as the characteristic of an action.

The functional semantic peculiarities of the prefixes expressing multiplicativity in the modern Ukrainian language are studied. The semantic features of these prefixes are analyzed. The problem of interdependence of semantic and functional morphemes in the structure of the verbs with prefixes is considered.

The article analyzes the verbs with the semantic features of multiplicativity in the modern Ukrainian literary language. Such concepts as the nature of the multiplicative repetition and its place in the semantics of the verb are determined. The research is based on versatile examples of syntactic constructions with the verbs used in fiction during the 19th–21st centuries. The semantic essence of the verb is outlined, and the dominant seme is identified. The main semantic grammatical types of multiplicative verbs are determined, and their classification is specified.

Key words: *functional-semantic peculiarities, verb, prefix, multiplicativity, category of interval, inner semantic action.*

Постановка проблеми. У дослідженнях функційно-категорійної граматики сьогодні чільне місце посіли студії, присвячені проблемам семантики дієслова. В україністиці окремі

аспекти вивчення семантико-граматичних груп дієслів знайшли відображення в розвідках В. Барчука, І. Вихованця, К. Городенської, М. Плющ, О. Попенко, С. Соколової, В. Русанівського та ін. Проте актуальною залишається проблема дослідження особливостей типів інтервальних значень дієслова та засобів їх вираження, зокрема мультиплікативного, у сукупності його семантичних та функційних ознак.

У статті поставлено за мету з'ясувати систему значень префіксальних морфем у структурі мультиплікативних дієслів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо поняття мультиплікативності вчені застосовують різні підходи. Л. Рощина тлумачить мультиплікативність як аспектуальне значення, яке виражає неоднократне відтворення дії в часі й просторі, безвідносно до числа повторень [16]. За словами М. Іванович, мультиплікативність – акціональне значення та «мультиплікативами не виражаються додаткові параметри перебігу дії в часі, а постійна ознака розчленованості певних дій» [9, с. 214]. В. Храковський мультиплікативами називає такий акціональний клас дієслів, які позначають дії, співвідносні з неоднократним вживанням семельфактивів, тобто виражають серію ідентичних повторюваних квантів [20, с. 35]. На думку М. Шелякіна, багатократна дія «має внутрішні часові інтервали, вона репрезентує сукупність нерозчленованих у часі, тим не менш дискретних короточасних (моментальних) актів, серію „мікродій”, інакше: так званих „квантів”» [22, с. 174]. За словами О. Ачилової, найважливішим критерієм внутрішньої багатократності є наявність співвідносної одиничності дії (див.: [1, с. 33]). У цьому зв'язку В. Барчук констатує, що мультиплікативна дія багатократна іманентно (внутрішня ітерація) [3, с. 165].

Виклад основного матеріалу. У комплексі акціональних значень особливе місце належить мультиплікативності. Центральна позиція мультиплікативів у структурі категорії інтервалу зумовлена їхньою морфемно-семантичною структурою. Мультиплікативи позначають такі ітеративні дії, квантитативність яких виражається як визначена множинність дії; дії регулярно повторюються через невеликі проміжки часу й залишаються тотожними собі впродовж усього періоду здійснення. Вони виступають семантичною основою у формуванні дистрибутивного значення. Мультиплікативність визначається семантикою дієслівної основи. Для експлікації мультиплікатива потрібна вказівка на багатократність дії, відповідно мультиплікатив вказує більш ніж на одну ітерацію, тобто є подвійною (чи більше) повторюваністю дії, наприклад: *блискати* – ітеративна дія, *поблискувати* – повторювана ітеративна дія зі значенням 'від часу до часу'. Диференційною ознакою семантики подвійної «ітерації» є інтервал як денотативний компонент семантичної ознаки темпоральності, а також як диференційна ознака значення дії [4, с. 131].

В українській та російській науці акціональність чи роди дії (у сучасній українській граматиці поняття акціональності не є усталеним, частіше використовується поняття «роди дії» [5, с. 201–210]) виводять від аспектуальності та видових ознак дієслова. «Однак такої залежності немає, оскільки семантика тривання дії лежить не у сфері аспектуальності і відповідного протиставлення док. / недок. видових значень, а у сфері темпоральності, що ґрунтується на семантиці інтервалу» [2, с. 73]. Базуючись на зазначеній концепції, внутрішню семантику дієслова характеризуємо як реалізацію семантики інтервалу, тобто кількісно вираженого тривання чи дієвості.

Здійснюючи типологічний аналіз мультиплікативів, ми виокремили лише ті грами, у яких префікси вносять у семантичну структуру похідного дієслова сему 'множинність, перервність дії'. Для мультиплікативних дієслів визначальною є сема 'множинна повторюваність (багаторазовість, перервність)'. Словник інформує: «Багатократний, а, е.

Який повторюється багато разів; *Глухий гуркіт грому, повторений багатократною луною, здавалося, перекочувався по крилах літака* (Вадим Собко) [18, т. 1, с. 81].

Засобами вираження мультиплікатива в межах дієслівної словоформи в українській мові традиційно вважають префікси *по-* (*поколювати*), *попо-* (*попоходити*), *під-* (*підмішувати*), *від-* (*відкошувати*), *ви-* (*вискакувати*), *при-* (*притупувати*).

Щодо семантичних особливостей зазначених префіксів існують різні погляди. Зокрема, російські дієслова з префіксом *по-* визначали як «глаголы продолжительные прерывистые» (Г. Павський) [12, с. 13], «продолжительные дальние» (О. Потебня) [14, с. 23], «глаголы длительно-прерывистые» (О. Шахматов) [21, с. 192–193]. І. Ковалик зауважував, що «префікс *по-* як афікс-ітеративізатор вносить в деяких типах дієслів значення так званої „дистрибутивізації” чи „сумаризації” прояву» [11, с. 158], тобто вказував на повторюваність дії (ітерацію) як основну семантичну ознаку префікса *по-*. О. Бондарко, розглядаючи роди дій, дієслова з префіксом *по-* не відносить до єдиного роду дії, а диференціюючи їх за різними семантичними ознаками, указує на відповідні роди дії [6, с. 70–83]. К. Городенська зазначає, що префікс *по-* вказує на внутрішньо необмежені дії, процеси, стани [7, с. 237].

Отже, дослідники в переліку семантичних ознак префікса *по-* одностайно вказують на повторюваність (багаторазовість) дії.

Установлено, що показником мультиплікативної дії є префікс *по-*. Детальний опис семантики мультиплікативних дієслів дозволив об'єднати їх у підгрупи з вужчою семантичною ідентифікацією.

І. Підгрупа **конкретні дії та процеси** об'єднує грамеми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що позначають зміну стану суб'єкта / об'єкта: *Він стояв, **покусував** свій лівий тоненький, як шнурок від черевиків, вусик...* (Ю. Смолич); *Зірки **попивали** мартіні з оливками і насолоджувалися життям* (О. Деркачова);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни стану суб'єкта / об'єкта: *Офіцер **покліпав** на Максима очима, а тоді сердито сплюнув і нічого не сказав* (І. Багрянний); *Сопкін обдивився їй [квітку] теж зверху і зісподу, **понюхав, повертів** у руках і передав назад Ясочці* (С. Васильченко);

3) дієслова, що означають розумову діяльність: *І тут Ровицький на хвилину замовкне, **подумає**, похитає головою, болючого бо місця торкнувся* (У. Самчук); *Що було до писання – рахункові задачі, німецькі задачі, – те **попишемо*** (І. Франко);

4) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Шура возиться з Імочкою, каже, що пише мало, і навіть **поговорює**, що, мовляв, писати їй взагалі не варт, до чого воно і т. п.* (Л. Українка); *–Рист! Рист! – **покликують** і собі вівчарі...* (М. Коцюбинський);

5) дієслова, що позначають оптичні ефекти: *Під молочним промінням тьмяно **полискували** численні дахи, куполи* (О. Гончар);

6) дієслова, що позначають акустичні явища (звуки або дії): *– Що з тобою, чоловіче?! – гукнув кінний, а піший **поцмокав** язиком і покрутив головою* (І. Багрянний);

7) дієслова, що позначають волевиявлення, бажання, емпатію: *Вони [дівчата – І. В.] **полюбляли** Юрка за товариську вдачу, за буйний, але завжди справедливий норів, за вміння грати на всякому інструменті* (М. Стельмах); *І хлинули сльози. **Поплакав** сердега, утер рукавом* (Т. Шевченко).

II. Підгрупу, що характеризує **стан людини та її предметну діяльність**, становлять дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *Дід буде нести дрантиву чорну верітку на плечах і буде **покашлювати*** (В. Стефаник);

2) зміну емоційного (душевного) стану суб'єкта: *Коли та дурниця забавляє нас, **тішисть**, то чом же й не **потішитись** нею?* (П. Мирний);

3) зміну зовнішнього вигляду суб'єкта: *Ідучи на нинішній подвиг, звичаєм всіх злодіїв, **помастився*** [Ленько – І. В.] *сильно дегтем* [дьогтем – І. В.], *щоби змити нюх собак* (І. Франко);

4) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: *Уляна **поплескує** його по плечі й чисто по-материнськи **погрожує*** (І. Вільде); *Кажуть дівчата, певно дівку в Колодрівці залишив, що так нашими дівками **помітує*** (В. Стефаник);

5) емоційно-моральний вплив: *Так було тільки часом забуду, де що покладу: пані трохи мене **полає** та й перестане* (І. Нечуй-Левицький).

III. Підгрупу **переміщення в просторі** утворюють дієслова, які вказують на:

1) рух суб'єктів / суб'єкта: – *Сама, не бійсь, краща: тільки й того, що ніс, як той димар, а пранці так і кишать! – огризнулася рогожка і **почимчикувала** через улицу на другий бік* (П. Мирний);

2) рух, зміна положення в просторі: *Вона побажає йому гарного вартування і **пострибає**, немов маленька дівчинка, бруківками міста* (О. Деркачова); *Як прочинила двері Дарія Олександрівна, **поманили** її руками в сіни* (В. Барка).

IV. Підгрупа **зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ)**. Дієслова цієї підгрупи характеризують зміни в органічному процесі природи: *Прилетіла Ворона, бачить, що одної дитинки нема, **покракала, покракала**, та й перестала, бо що мала робити?* (І. Франко); ***Поскрипує** під ногами вчорашній сніжок від морозу* (О. Слоньовська).

Мультиплікативну дію виявляють дієслова з префіксом *ви-*. На особливості кількісної семантики в дієслівних похідних із префіксом *ви-* вказує В. Ільїн: «Певний обсяг дії передбачає наявність великої кількості об'єктів, на які вона поширюється, тобто багатоактантність або дистрибутивність» [10, с. 31]. К. Городенська зазначає: «Кількісне значення префікса *ви-* у похідних дієсловах характеризує „множину об'єктів, на які поширюється дія”» [8, с. 27].

Ми виявили такі семантичні особливості дієслів із префіксом *ви-* на позначення мультиплікативності дії.

I. Підгрупа **конкретні дії та процеси** об'єднує граєми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що зумовлює зміну стану суб'єкта / об'єкта: *І він буде **випорпувати** далі з охотою і з більшою силою* (В. Стефаник); *Щоби не забути один одного, **вирізують** свої імена по деревах* (І. Вільде);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни стану суб'єкта / об'єкта: *Статуї спогадів наче з граніту **витесую*** (О. Слоньовська); *Лиш дідок старесенький, кропив'яний, блискавки **визбирує** в траві...* (Л. Костенко);

3) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Отой Антін, що онде п'яний **викрикує** на толоці, був все якийсь нещасливий* (В. Стефаник);

4) дієслова, що позначають оптичні ефекти: *По небу тільки **виблискували** зорі та земля світила своїм білим снігом* (П. Мирний);

5) дієслова, що позначають акустичні явища (звуки або дії): *Від змоченої блузки і сорочки Марисі було холодно, і вона **видзвонювала** зубами* (І. Вільде); *Десь у гірських глибинах глухо **вигримував** бій* (О. Гончар);

б) дієслова, що позначають волевиявлення, бажання, емпатію: *Він пригортав її і витирав сльози* (О. Деркачова); *Всюди стрічала [Анна – І. В.] його ім'я, чула щось про нього, чула, як його вихвалювали* (О. Кобилянська).

II. Підгрупу, що характеризує стан людини та її предметну діяльність становлять дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *Його тіло вихуділо, його волосся за тих кілька днів побіліло, як сніг* (І. Франко); – *Чого тобі ображатися? Хіба ти не виріс.. Он який вибехкався* (П. Загребельний);

2) зміну емоційного (душевного) стану суб'єкта: *Буде, не буде, не буде – вистукувало у скронях* (О. Деркачова); *Багато довелося пережити й вистраждати Дорослому від імператорів римських* (О. Стороженко);

3) зміну зовнішнього вигляду суб'єкта: *Побіг [Карпо – І. В.] за Іваном собі на берег, стрибнув на пісок, перекинувся раз, удруге, втретє, вимазався, як чорт* (П. Мирний); *Парубок як на Великдень викрасився – сорочка в його була вишивана та вимережана* (М. Вовчок);

4) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: – *Одарко! – гукнув він в пекарню. – Хто це витолочив квітки?* (І. Нечуй-Левицький);

5) емоційно-моральний вплив: *Войцехова рано була десть там на хрестинах, вернула аж об одинадцятій.. Потім поки висварилася з чоловіком, потім поки розпалила огонь і зварила бульби до борщ...* (І. Франко).

III. Підгрупу переміщення в просторі утворюють дієслова, які вказують на:

1) рух суб'єкта (суб'єктів): *Вистрибом вибігали діти надвір, топтали бузковий верес, трусили на голови хвощ* (Л. Костенко); *На Орелі... На Ладозу так гурти за гуртом виганяла та цареві болота гатила* (Т. Шевченко);

2) рух, зміну положення в просторі: *І вже за півгодини дівчинка вистрибувала між Мартою та Вікою* (О. Деркачова); *Із юрби стали виплигувати на рельси робітники* (В. Винниченко).

IV. Підгрупа зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ). Дієслова цієї підгрупи характеризують зміни в органічних процесах природи: *Серпневі рясні зорепадки викрешують іскри У небі, в воді* (О. Слоньовська); *Вітри вигравали в тростині дзвінкий ритурнель...* (Л. Костенко).

Щодо функціонально-семантичних особливостей префікса *попо-*, то аргументованими є визначення семантики дієслів із цим префіксом В. Русанівського, К. Городенської. Вчені називають ці дієслова оригінальним утворенням тільки української мови. К. Городенська зазначає, що дієслова з префіксом *попо-* вказують на багато разів здійснювану, повторювану дію. Її називають багатократною, або ітеративною [7, с. 238]. В. Русанівський називає їх як такі, що вказують на ітеративні завершені дії [17, с. 235].

У структурі дієслів редуплікований префікс *попо-* вказує на повторне здійснення дії багато разів: *попоїздити, попокричати, попочесати, попоблукати* та ін. При цьому можна виділити кілька нашарувань на основне значення.

I. Підгрупа конкретні дії та процеси об'єднує такі граєми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що зумовлює зміну стану суб'єкта / об'єкта: *Зрівнявши, Марина розділила його [волосся] на дві половини, ще попочесала, а потім заплела в коси* (П. Мирний); *Натягаєшся ящиків на токах, попогнеш спину на буряках – де та й врода дінеться...* (В. Симоненко);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни стану суб'єкта / об'єкта: *Далекий шлях, пани-брати, знаю, його, знаю!.. **Попоміряв** і я колись – щоб його не мірять!...* (Т. Шевченко); *А Леонід тут **поповиглядав** тебе з Васильком* (О. Гончар);

3) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Це пісня дідова Остапа. – Дідова, кажеш? – звів голову дід Остап. – Ай правда. **Попоспівали** ми її* (А. Головка); *Ви, Прокоповичу, його мало знали, а я то чималенько з ним **попоговорив*** (А. Ішук);

4) дієслова, що позначають акустичні явища (звуки або дії): – *Що вже **попокричав**, що **попостогнав** уві сні, так бодай і не згадувати...* (О. Вишня).

II. Підгрупу, що характеризує **стан людини та її предметну діяльність** становлять дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *А мало його **попобили** і батько й мати, вернувшись з корчми п'яні або роз'ятрені гірким бідунням?* (М. Коцюбинський); *Гайдамака зробив рух, мовби хотів устати з коня. – Сідай на моє місце! Отоді й знатимеш. **Попогибієш, попотрусишся!*** (А. Головка);

2) зміну емоційного (душевного) стану суб'єкта: *Провела його за село, того чоловіка, **попоплакала**... Минуло з тиждень* (М. Вовчок); ***Попомучившись** тиждень, вона таки насмілилась просто піти до його* (І. Нечуй-Левицький);

3) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: – *Я на своєму віку доволі **попов'язала** ран козацьких, да й Леся моя до сього діла здатна* (П. Куліш); *Не без того, щоб часом не посварив [чоловік], не раз було і **попоб'є**; а все ж я за ним лиха не зазнала* (Л. Українка);

4) емоційно-моральний вплив: *«Дочка покритою стала.., а Оришка.. трохи **пополаяла** дочку.., а далі сказала: – ...На те воно вже йшлося»* (Г. Григоренко).

III. Підгрупу **переміщення в просторі** утворюють дієслова, які вказують на:

1) рух суб'єкта (суб'єктів): *Післязавтра тобі доведеться добре **попоїздити** по лісах* (М. Стельмах); ***Попоходилили** [дівчата – І. В.] укупі по гаю, послухали, як листя шумлять, як вода точиться, та й додому прийшли* (М. Вовчок);

2) рух, зміну положення в просторі: *Немало було промахів, немало **попоблукав** [Мурашко] навпомацки в пільмі...* (О. Гончар).

Дієслів із префіксом *попо-* зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ) ми не виявили.

Прозоре мультиплікативне значення виражає префікс *під-*. На думку С. Соколової, «префікс *під-* може виконувати якусь дію певний час» [19, с. 232]. Виявлено, що префікс *під-* додає до загальної семантики мультиплікативності відтінок часткового й пом'якшувального характеру перебігу дії, подекуди з експресивним відтінком.

I. Підгрупа **конкретні дії та процеси** об'єднує грамеми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що зумовлює зміну стану суб'єкта / об'єкта: [Химка: – І. В.] *Нема краще, як своя буде [хата – І. В.]. Як я біля неї буду ходити? І **підмету**, і **підмажу*** (П. Мирний); *Він ходив собі поза стогами та **підгрібав**, що набили, перекладаючи хліб на вози* (П. Мирний);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни стану суб'єкта / об'єкта: *Її **вистерігали, підглядали, шептались** при ній. Чого? Вона не розуміла* (М. Коцюбинський);

3) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Спогадував [Павло – І. В.] різні дотепи, **підспівував** різні пісні, та раз у раз споминав Олесю* (Л. Українка); – *Ти йому не мовчи, коли він тебе б'є, і ти його бий, – **підговорює** Грицько Галю* (П. Мирний);

4) дієслова, що позначають оптичні ефекти: *Довго не вилазить [Левко Іванович – І. В.] звідти, хлопець йому туди ще й електричною лампочкою **підсвічує**, бо під бульдозером уже темно* (О. Гончар);

5) дієслова, що позначають акустичні явища (звук або дії): *Навіть Юрчик не чіпав Марусяка, лиш їхав собі ззаду та **підсвистував*** (Г. Хоткевич);

б) дієслова на позначення оцінних характеристик почуттів, сприймання: *Слухає Явдоха такі речі та **підхвалює** “доброго молодця”, що не забув науки* (П. Мирний); *Він було Івася й **підохочує**: “Ану-ну, синку! Учися змалку: на старості – як знахідка буде!”* (П. Мирний).

II. Підгрупу, що характеризує **стан людини та її предметну діяльність** komponують дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *Невсипна грижа **під'їдала** за роботою Іванову душу, і першої суботи, дорвавшись грошей, він ... очутився в шинку* (І. Франко);

2) зміна емоційного (душевного) стану суб'єкта: ***Підмішує** в метелиці дурман Зима, мене караючи любов'ю* (О. Слоньовська);

3) зміну зовнішнього вигляду суб'єкта: *Він перестав **підстригатися** і запустив довгу чуприну* (П. Колесник);

4) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: *Укриває [чоловік – І. В.] його [коня – І. В.] в мороз, **підковує** його для дороги, щоб не розбивав собі копит* (І. Франко); *Згадується Замфірові, як він восени мусить зібрати тички, **підчистити** лозу* (М. Коцюбинський);

5) емоційно-моральний вплив: *По-твоєму, коли щиро кохаєш, то хоч би сто нагод і сто гріховних «предметів» на день **підсувати**, ти однаково не зловишся на них* (І. Вільде).

III. Підгрупу **переміщення в просторі** утворюють дієслова, які вказують на:

1) рух суб'єкта (суб'єктів): *Чим ближче **під'їздив** Андрій до села, тим серце його билось скоріше і сильніше* (М. Коцюбинський); *Ще ближче **підвеслував** – аніні* (О. Донченко);

2) рух, зміну положення в просторі: *Мов різнобарвні метелики, пурхають дівчата по зеленому моріжку, а хлопці **підбігають** до них* (М. Коцюбинський).

IV. Підгрупа **зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ)**. Дієслова цієї підгрупи характеризують такі властивості дії:

1) зміни в явищах природи: *А зорі **підстрибували** та дружеслюбно **підморгували** котам, коли ті випадково зачіпали їх вусами, лапами, хвостами* (О. Деркачова); *Чахне дерево, в якому Черв'як коріння **підгризає*** (І. Франко);

2) зміни у колі інших істот: *Той самий чад, ті ж самі казани, лиш інший диявол дрова **підкидає**...* (Л. Костенко); *Русалка **підпливає** близенько, хапає за руку, заглядає в вічі* (Л. Українка).

Виразником мультиплікативної семантики є префікс *від-*. На повторно виконувану дію префікса *від-*, яка тісно пов'язана із часовою, указує В. Русанівський [17, с. 255]. В. Ільїн зазначає, що «префікс *від-*, подібно до інших префіксів, що постали із прийменників, великою мірою зберігає семантику цих прийменників» [10]. При цьому можна виділити кілька нашарувань на основне значення.

I. Підгрупа **конкретні дії та процеси** об'єднує грамеми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що зумовлює зміну стану суб'єкта об'єкта: *Віки з віками в небуття **відцокали**...* (Л. Костенко);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни суб'єкта / об'єкта: *Коло другого дому лазила по драбинці дівчина, **відкривала** віконниці* (П. Мирний);

3) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Дві молодіжці сіли біля печі і пильнували, щоб ніхто й не підходив, і не дививсь пильно на піч, а коли що, так зараз і, **відговорювали*** (Г. Квітка-Основ'яненко); *Сьома кавалерійська пішла, отже, Сиваш для кінноти прохідний, **відбалакуватись** їм більше нічим...* (О. Гончар);

4) дієслова, що позначають оптичні ефекти: *Очі в його [діда – І. В.], правда, **одблискують**, як луска, проте допитливі й проникливі* (С. Васильченко);

5) дієслова, що позначають акустичні явища (звуки або дії): *Уже й “достойно” **оддзвонили**, Уже додому люде йдуть, – не йде Настусенька, не чує* (Т. Шевченко); *Собака, впізнавши сусіда, ласкаво **відстукав** своє привітання хвостом по дошках помосту* (Ю. Смолич);

6) дієслова із семантикою відокремлення частини від цілого: *Коли втомлювалися стрибати, **відламували** від ночі шматки і, потомлені, падали на хмари* (О. Деркачова).

II. Підгрупу, що характеризує стан людини та її предметну діяльність становлять дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *Витягли Веклу зовсім мертво..., на руках **відкачали*** (Г. Квітка-Основ'яненко); *Коли діждалася в хаті молока, стала щедро.. **відпоювати** сина* (О. Гончар);

2) зміна емоційного (душевного) стану суб'єкта: *Отож: Тебе щосили за-бу-ва-ю, Немов живцем від серця **від-ри-ва-ю**, Аж з болю непритомніє душа* (О. Слоньовська); *Ой, живу, впівголоса, впівсили. **Відкладаю** щастя – на коли?...* (Л. Костенко);

3) зміну зовнішнього вигляду суб'єкта: *Швидко метнувся до шафи, повикидав звідти бабусин одяг і почав **виряджатися*** (Л. Смілянський);

4) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: *Давно вже кортить мені **віддубасити** тебе, та рука не здійсмається* (М. Кропивницький);

5) емоційно-моральний вплив: *Войцехова рано була десь там на хрестинах, вернула аж об одинадцятій.. Потім поки **висварила**ся з чоловіком, потім поки розпалила огонь і зварила бульби до борщу, то й перша минула* (І. Франко).

III. Підгрупу **переміщення в просторі** утворюють дієслова із семантикою:

1) рух суб'єкта (суб'єктів): *Вони [танцюючі – І. В.] усе **прискорювали** темп, вабили один одного руками й очима, припливали й **одпливали*** (М. Коцюбинський);

2) рух, зміна положення в просторі: *Дівчата махають їм руками, кидають квіти, хлопці на танках **відмахують** їм весело* (І. Вільде).

IV. Підгрупа **зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ)**. Дієслова цієї підгрупи характеризують зміни в явищах природи: *Була свята неділенька, під осінь уже, саме коли гречки **відцвітали*** (І. Франко).

Прозоре мультиплікативне значення має і префікс *при-*. Виявлено такі семантичні особливості мультиплікативних дієслів.

I. Підгрупа **конкретні дії та процеси** об'єднує такі графеми:

1) дієслова, що позначають фізичну дію, що зумовлює зміну стану суб'єкта / об'єкта: *Все йому хотілося пурнути з головою; і він то **присідав**, то **прилягав**, допитуючись в матері – чи видно його голову* (П. Мирний);

2) дієслова, що позначають фізичну дію без зміни стану суб'єкта / об'єкта: ***Притупували** всі водночас і знову кидались у вихляси...* (В. Шевчук);

3) дієслова, що означають мовленнєву діяльність: *Дай вам, господи, і з роси, і з води, – **приговорювала** Мартоха, кланяючись* (Л. Українка); *Ось вона, володарка полігона, – казали про неї бійці, а мати голубливо **примовляла**: – Ясочка наша* (О. Гончар);

4) дієслова, що позначають оптичні ефекти: *Та ось у новому місці щось моргнуло. Світло блискавки **притьмарилося*** (М. Коцюбинський);

5) дієслова, що позначають акустичні явища (звуки або дії): *Василь, сіпаючи за коси Галю, **прицмокує** та **пригукує**. Крики її, муки братів такі радісні йому* (П. Мирний).

II. Підгрупу, що характеризує **стан людини та її предметну діяльність** становлять дієслова, які позначають такі особливості дії:

1) зміну фізичного стану суб'єкта: *Чого ви, мамо? .. Чогось ви такі сьогодні зранку виморені. Чи, може, **прихворіли**?* (М. Стельмах);

2) зміна емоційного стану суб'єкта: [Храпко – І. В.:] ***Прибадьорись** лишень, Василю! попорядкуй у своїй голові* (П. Мирний);

3) зміну зовнішнього вигляду суб'єкта: *Журилася [дівчина], На шлях битий дивилася. Квітчалася, **прибиралась**, Що день божий сподівалась* (Т. Шевченко);

4) фізичний вплив суб'єкта на суб'єкт / об'єкт: [Ганна – І. В.:] *Кажуть, що яюсь Самрось вернувся п'яний додому, роздяг тебе до сорочки, а косу забив кілком у лаву, та як почав тебе катувати?... [Зінька – І. В.:] **І косу **прибивав**, і до стовпа налигачем **прив'язував****...* (І. Карпенко-Карий);

5) емоційно-моральний вплив: *І хоч скільки **припрошував** дівчину піти з ним у танець – завжди відмовляла йому* (М. Стельмах); *Вона у мене вже таздиня, – **прихвалювала** Тимофіїха* (М. Черемшина).

III. Підгрупу **переміщення в просторі** утворюють дієслова, які вказують на:

1) рух суб'єкта (суб'єктів): *Вже парубки з двору **прибігли** за нею: – Іди хутко в двір* (М. Вовчок);

2) рух, зміна положення в просторі: *Одних **приставили** до стінки, а інших вбили крадькома* (Л. Костенко).

IV. Підгрупа **зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ)**. Дієслова цієї підгрупи характеризують зміни в органічних процесах природи: *На вулиці **пританцьовували** сніжинки* (О. Деркачова); *На буреломах сходять мухоморчики, яскраві **приміряють** ковпачки...* (Л. Костенко).

До неспеціалізованих синтетичних засобів вираження мультиплікатива відносимо префікси з подвійною інтервальною функцією, які в полісуб'єктних предикатах забезпечують вказівку на мультиплікативність разом з іншим значенням інтервалу в предикатах дії, мовлення та руху, а також стану та процесу.

Неспеціалізованими засобами вираження мультиплікативної семантики є фазові префікси *за-*, *про-*. Семантика починального префікса *за-* накладається на мультиплікативне значення основи, при цьому кратне значення основи не втрачається і таку модель можна схарактеризувати як початок повторюваної дії, тобто як таку фазову точку, що є відправною для подальшого розвитку кратної дії або завершальною: *На рихтуванні Чортик позіхнув і, опустивши дзеркальце блискуче, **затарабанив** ратичками стиха...* (Л. Костенко); *Йому видалось зразу, що сьогодні народне свято, що ось-ось раптом загра катеринка і **загойдаються** на гойдалці люди* (М. Коцюбинський); *Три дні тебе, три ночі вітчим твій **пропивав**...* (Л. Костенко); *Сто чорних псів **прогавкало*** (Л. Костенко). У вказаних прикладах

мультиплікативність дії контамінує з лімітністю. Конкретизатори лімітності актуалізують семантику множинності, що виявляє дію, розгорнуту в часі, тобто повторно багаторазову.

Висновки та перспективи досліджень. Мультиплікативність є одним із різновидів кратності. У граматиці категорія кратності є структурним компонентом більш загальної дієслівної категорії інтервалу, тобто кількісно вираженого тривання. Мультиплікативні дієслова об'єднані архісемою «множинність, перервність дії». Варто зазначити, що часто ключову роль у вираженні значення інтервалу відіграє семантика кореневої морфеми дієслова. Аналіз матеріалу засвідчив, що таку роль в експлікації мультиплікативного значення відіграє семантична структура дієслівної грами, яка визначає її акціональну природу і потенційно розширює семантико-граматичний тип мультиплікативних дієслів.

Типовими мультиплікативними префіксами є *по-*, *попо-*, *ви-*, *під-*, *від-*, *при-*. Особливістю функціонування цих префіксів є функція подвійної ітерації, кваліфікація повторюваності дії на основі додаткових кількісних, часових та просторових характеристик. Доповнюють групу префіксально-суфіксальні форманти, які модифікують значення, змінюючи або інтенсивність дії, або характер її протікання в часі і подекуди є емоційно маркованою. До неспеціалізованих засобів вираження мультиплікатива відносимо префікси з подвійною інтервальною функцією *за-*, *про-*. Щодо цих префіксів, то домінантними тут виступають не повторювані ознаки цих афіксів, а початок повторюваної дії (префікс *за-*) а також суб'єктно-об'єктні, оскільки низка дієслів має значення повторюваної суб'єктом дії, спрямованої на себе або на інший об'єкт (префікс *про-*).

Із погляду семантико-граматичного типу продуктивними виступають дієслова, що позначають конкретні дії та процеси, стан людини та її предметну діяльність. Спорадично виражають мультиплікативність дієслівні грами на позначення переміщення у просторі, а також дієслова із семантикою зміни в природному середовищі (у колі інших істот, явищ).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ачилова О. Л. Опозиційний характер функційно-семантичної категорії кратності в сучасній українській мові. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 32–36.
2. Барчук В. М. Акціональна структура дієслівних грамем гуцульського діалекту (на матеріалі роману П. Шекерика-Донікіна «Дідо Иванчик»). *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія* : збірник наукових праць. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 2008. Вип. XIX–XX. С. 72–77.
3. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: монографія. Івано-Франківськ : Сімік, 2011. 416 с.
4. Барчук В. М. Категорія темпоральності в сучасній українській літературній мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2013. 500 с.
5. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: навч. посібн. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
6. Бондарко А. В. Содержание и типы аспектуальных отношений / Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. Ленинград : Наука, 1987. С. 40–45.
7. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004. 400 с.
8. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 20–30.
9. Іванович М. Роди дієслівної дії в зіставному аспекті (на матеріалі української і сербської мов). *Ukrainistika: minulost, přítomnost a budoucnost III: jazyk: Masarykova Univerzita Filozofická Fakulta Ústav Slavistiky*. Brno : Jan Sojnek. Galium, 2015. S. 209–218.

10. Ільїн В. Префікси в сучасній українській мові. Київ, 1953. 164 с.
11. Ковалик І. І. Многократні дієслова в українській мові в порівнянні з іншими слов'янськими мовами : дис ... кандидата філол. наук. Львів, 1949. 190 с.
12. Павский Г. Филологические наблюдения над составом русского языка протоиерея Г. Павского. Рассуждение третье. О глаголе. Санкт-Петербург, 1850. 239 с.
13. Попенко О. М. Функціонально-семантична категорія інтенсивності дії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2005. 21 с.
14. Потеня А. А. Из записок по русской грамматике. Т. 3. Москва, 1968. 551 с.
15. Плющ М. Я. Граматика української мови: У 2 ч. Ч. І. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. підр. Київ, 2005. 286 с.
16. Рощина Л. М. Способы выражения повторяемости действия в современном русском языке: автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Ташкент, 1977. 24 с.
17. Русанівський В. М. Префіксальний словотвір / Словотвір сучасної української мови. Київ, 1979. С. 228–284.
18. Словник української мови: в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/s/ghryzty> (дата звернення: 13.05.2019).
19. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. Київ : Наук. думка, 2003. 282 с.
20. Храковский В. С. Типы грамматических описаний и некоторые особенности функциональной грамматики / Проблемы функциональной грамматики / отв. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Наука, 1985. 198 с.
21. Шахматов А. А. Очерк современного русского литературного языка. Изд. 4. Москва : Наука, 1941. 288 с.
22. Шелякин М. А. Категория аспектуальности русского глагола. Москва, 2008. 272 с.

REFERENCES

1. Achylova O. L. Opozytsiinyi kharakter funktsiino-semantychnoi katehorii kratnosti v suchasni ukrainskii movi. *Linhvistychni studii*. 2013. Vyp. 26. S. 32–36.
2. Barchuk V. M. Aktsionalna struktura diieslivnykh hramem hutsulskoho dialektu (na materialy romanu P. Shekeryka-Donykina «Dido Yvanchik»). *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu. Filolohiia: zbirnyk naukovykh prats*. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasyliya Stefanyka 2008. Vyp. XIX–XX. S. 72–77.
3. Barchuk V. M. Hramatychna temporalnist: Interval. Chas. Taksys: monohrafiia. Ivano-Frankivsk : Simyk, 2011. 416 s.
4. Barchuk V. M. Katehoriia temporalnosti v suchasni ukrainskii literaturnii mov i: dys. ... doktora filol. nauk: 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 2013. 35 s.
5. Bezpoiasko O. K., Horodenska K. H., Rusanivskiy V. M. Hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia: navch. posibn. Kyiv : Lybid, 1993. 336 s.
6. Bondarko A. V. Soderzhanie i typy aspektualnykh otnosheniy / Teoriya funktsionalnoy grammatiki: Vvedenie, aspektualnost, vremennaya lokalizovannost, taksis. Leningrad : Nauka, 1987. S. 40–45.
7. Vykhovanets I. R., Horodenska K.H. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy. Kyiv, 2004. 400 s.
8. Horodenska K. H. Semantychni funktsii deryvatsiinykh morfem. *Movoznavstvo*. 1987. № 1. S. 20–30.
9. Ivanovych M. Rody diieslivnoi dii v zistavnomu aspekti (na materialy ukrainskoi i serbskoi mov). *Ukrajiniistika: minulost, pritomnost a budoucnost III: jazyk: Masarykova Univerzita Filozofická Fakulta Ústav Slavistiky*. Brno : Jan Sojnek. Galium, 2015. S. 209–218.

10. Ilin V. Prefiksy v suchasnoi ukrainskii movi. Kyiv, 1953. 164 s.
11. Kovalyk I. I. Mnohokratni diieslova v ukrainskii movi v porivnianni z inshymy slovianskymy movamy : dys...kand. filol. nauk. Lviv., 1949. 190 s.
12. Pavskiy G. Filologicheskie nablyudeniya nad sostavom russkogo yazyka protoiereya G. Pavskogo. Rassuzhdenie trete. O glagole. Spb., 1850. 239 s.
13. Popenko O. M. Funktsionalno-semantychna katehoriia intensyvnosti dii : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 2005. 21 s.
14. Potebnya A. A. Iz zapisok po russkoy grammatike. T. 3. Moskva, 1968. 551 s.
15. Pliushch M. Ya. Hramatyka ukrainskoi movy: U 2 ch. Ch. I. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia: navch. pidr. Kyiv, 2005. 286 s.
16. Roshchina L. M. Sposoby vyrazheniya povtoryaemosti deystviya v sovremennom russkom yazyke : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Tashkent, 1977. 24 s.
17. Rusanivskiy V. M. Prefiksaly slovtvir / Slovtvir suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv, 1979. S. 228–284.
18. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. URL: <http://sum.in.ua/s/ghryzty>. (data zvernennia: 13.05.2019).
19. Sokolova S. O. Prefiksaly slovtvir diiesliv u suchasnoi ukrainskii movi. Kyiv : Nauk.dumka, 2003. 282 s.
20. Khrakovskiy V. S. Tipy grammaticheskikh opisaniy i nekotorye osobennosti funktsionalnoy gramatiki / Problemy funktsionalnoy gramatiki. / Otv. red. V. N. Yartseva. Moskva : Nauka, 1985. 198 s.
21. Shakhmatov A. A. Ocherk sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka. Izd. 4. Moskva: Nauka, 1941. 288 s.
22. Shelyakin M. A. Kategoriya aspektualnosti ruskogo glagola. Moskva, 2008. 272 s.

Вакалюк Іванна Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Вакалюк Іванна Володимирівна, аспірантка кафедри українського язика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Vakaliuk Ivanna Volodymyrivna, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine).

Стаття надійшла: 22.04.2019

Статтю прийнято до друку: 29.04.2019

УДК 811.161.2'37

DOI DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-84-93

СКЛАД І СТРУКТУРА МІКРОПОЛЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ СТАВЛЕННЯ ЛЮДИНИ ДО ПРАЦІ

Оксана Клак

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, м. Львів, вул. Городоцька, 26

e-mail: pelyhksju@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9306-4123

У статті проаналізовано склад та структуру мікрополя прикметників сучасної української мови, об'єднаних значенням «ставлення людини до праці» як складника лексико-семантичного поля зі значенням морально-етичних характеристик особи. Виокремлено ядерну та периферійну зони мікрополя, встановлено набір інтегральних та диференційних сем його конституентів, з'ясовано зв'язки та відношення між прикметниками, що входять до його складу, визначено шляхи поповнення цієї мікросистеми одиницями інших лексико-семантичних груп та полів.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, мікрополе, прикметник, ядерна та периферійна зони, лексико-семантичний варіант, сема.

СОСТАВ И СТРУКТУРА МИКРОПОЛЯ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ СО ЗНАЧЕНИЕМ ОТНОШЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА К ТРУДУ

Оксана Клак

Львовский государственный университет внутренних дел

Украина, г. Львов, ул. Городецкая, 26

e-mail: pelyhksju@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9306-4123

В статье анализируется состав и структура микрополя имен прилагательных современного украинского языка, объединенных значением «отношение человека к труду», как составная часть лексико-семантического поля со значением морально-этических характеристик личности. Выделены ядерная и периферийная зоны микрополя, определен набор интегральных и дифференциальных сем его конституентов, выяснены связи и отношения между прилагательными, входящими в его состав, исследованы пути пополнения этой микросистемы единицами других лексико-семантических групп и полей.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, микрополе, имя прилагательное, ядерная и периферийная зоны, лексико-семантический вариант, сема.

THE COMPOSITION AND STRUCTURE OF THE MICROFIELD OF ADJECTIVES INDICATING THE MAN'S ATTITUDE TO WORK

Oksana Klak

Lviv State University of Internal Affairs

Horodotska Str., 26, Lviv, Ukraine

e-mail: pelyhksju@ukr.net

ORCID: 0000-0001-9306-4123

Introduction. *The cognition of the certain nation mental characteristics on the basis of language picture of the world study is an interesting direction of modern linguistic research. This interest is determined by the anthropocentric orientation of scientific research in the humanitarian sector.*

In recent years, linguists have repeatedly focused their attention on the analysis of lexemes with meaning of a person evaluation characteristics.

Purpose. *The article's purpose is to establish the composition and structure of the*

microfield of adjectives indicating the man's attitude to work, to identify the ratio of core and peripheral constituents and ways of replenishing this microsystem by the adjectives of other lexical-semantic groups.

Methods. *Descriptive, structural, techniques of functional-semantic and contextual analysis.*

Results. *Adjectives indicating a person's attitude to work or employment constitute a separate microsystem in the structure of the lexical-semantic field of adjectives of the moral and ethical characteristics of a person, which, in turn, is subdivided into subgroups with the meaning of "hard working", "diligent", "practical", "active", "smart" and antonymic to them.*

Core constituents of a microfield transmit the integral meaning of subgroups, completing it with additional semes, "works a lot / a little", "likes / does not like to work", "works fast / slowly", "has no patience and endurance", "does not show initiative".

Periphery of the microfield is formed by the units of other lexical-semantic groups that implement the corresponding semantics on the basis of secondary nominations of adjectives with the meaning of the method and sources of human existence, emotional and mental status of a man, features of attention development, and characteristics of objects due to their functional suitability.

Distant periphery includes adjectives with low frequency and limited scope of use.

Originality. *The relevance of the proposed study is conditioned by the lack of a comprehensive analysis of adjectives in the Ukrainian linguistics marking a person's attitude to work, which is an integral part of the lexical-semantic field with the meaning of the moral and ethical characteristics of a person.*

Conclusion. *The microfield of adjectives with the meaning of the man's attitude to work has a complex, branched structure, and its formation confirms the thesis of ordering and consistency of the lexical composition of the language.*

Its characteristic feature is the significant quantitative advantage of the constituents of the peripheral zone and parallelism in the development of the meanings and the filling of antonymic groups.

Key words: *lexical-semantic field, microfield, adjective, core and peripheral areas, lexical-semantic variant, seme.*

Постановка проблеми. Пізнання ментальних характеристик певного народу на основі вивчення його мовної картини світу є цікавим напрямом сучасних лінгвістичних досліджень і зумовлене антропоцентричним спрямуванням наукових розвідок у гуманітарній галузі загалом.

Упродовж останніх років мовознавці неодноразово зосереджували свою увагу на аналізі лексичного матеріалу зі значенням оцінної характеристики особи, зокрема слів на позначення ставлення її до праці, що є невід'ємною частиною морально-етичних ознак людини.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в сучасному українському мовознавстві комплексного аналізу прикметників на позначення одного з найважливіших аспектів діяльності людини – її ставлення до праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Корпус лексики з відповідною семантикою був об'єктом вивчення на матеріалі російської (Л. Банкова, Т. Гоннова), англійської (О. Благодарна), польської (І. Мирошніченко), німецької (Р. Карімова, Р. Мельник, А. Приходько, Г. Приходько), української (зокрема, на прикладі паремій) (М. Колечко, О. Куцик) мов. Проте на часі є виокремлення й аналіз українських ад'єктивів, об'єднаних інваріантним значенням «ставлення людини до праці».

Метою статті є здійснення структурно-семантичного аналізу мікрополя прикметників зі значенням ставлення людини до праці. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання

таких **завдань**: встановити склад мікрополя ад'єктивів на позначення ставлення людини до праці, з'ясувати його внутрішню структуру, проаналізувати співвідношення ядерних та периферійних конститuentів та шляхи поповнення цієї мікросистеми ад'єктивами інших лексико-семантичних груп та полів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ставлення особи до праці, тобто до діяльності, що потребує фізичної або розумової енергії та має своїм призначенням створення матеріальних і духовних цінностей, є однією з визначальних рис характеру людини. Вона виявляється в повазі, любові до праці, у здатності відчувати потребу трудитися, виявляючи своє завзяття, активність, ініціативу, умінні точно, акуратно, уважно виконувати поставлені завдання або ж у зневазі до праці, недбалості, небажанні трудитися.

Ад'єктивні слова на позначення ставлення людини до праці, трудової діяльності формують окрему мікросистему в структурі лексико-семантичного поля прикметників морально-етичної характеристики особи, яка, зі свого боку, членується на підгрупи зі значеннями «*працьовитий*», «*старанний*», «*хазяйновитий*», «*активний*», «*спритний*» та антонімічними їм.

Інваріантне значення позитивного ставлення до праці ідентифікує синонімічний ряд прикметників з домінантою *працьовитий* (СУМ: 7, с. 523), позначаючи ознаки людини, яка багато, охоче працює й сумлінно ставиться до трудової діяльності: *працелюбний* (СУМ: 7, с. 520), *трудолюбний* (СУМ: 10, с. 296), *трудолюбивий* (СУМ: 10, с. 296), *трудолюбивий* (СУМ: 10, с. 293), *трудолюбивий* (СУМ: 10, с. 296), *роботящий* (СУМ: 8, с. 588), *беручий* (СУМ: 1, с. 162), *беручий* (розм., рідко) (СУМ: 1, с. 162). Архісемами, які об'єднують усі лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) в один синонімічний ряд, є «який сумлінно ставиться до праці» і «який багато працює». Інші семи диференціюють значення синонімів: «який любить працювати» (*трудолюбний*, *трудолюбивий*, *працелюбний*), «який виконує роботу швидко» (*беручий*) [1, с. 17]. Наприклад: *От я й вийшла до вас, любко: еге, пустіть свою Настю до Гната, він чоловік тихий, трудолюбивий...* (М. Коцюбинський); *Про вірменів пише з великою симпатією, як про народ розумний і працелюбний* (Л. Костенко); *Був [Кобрик – О. К.] дуже беручий і докучливий, людям спокою не давав; мучив їх, щоб догодити партії* (В. Барка).

Периферію аналізованої мікрогрупи становлять одиниці, які реалізують відповідну семантику на основі вторинної номінації прикметникових слів зі значенням:

а) **відношення до поняття, названого твірною основою**, – *трудолюбивий* (СУМ: 10, с. 296): *Граї, бандуро! Згадай командира Олександра Яковича, увесь його рід трудолюбивий, усіх його знайомих по шаблі й по коню!* (СУМ: 10, с. 296);

б) **способу та джерел існування людини** («яка працює, живе своєю працею») – *робочий* (СУМ: 7, с. 588), *трудолюбивий* (СУМ: 10, с. 297). У семантичній структурі останнього значення «*працьовитий*» сучасними лексикографічними джерелами фіксується як вторинне, проте генетично воно було, очевидно, прямим, про що свідчить його тлумачення в Словнику Б. Грінченка: *трудолюбивий* – 1) трудолюбивий, трудолюбивий; 2) трудовой, заработанный трудомъ (СГ: 4, с. 289). *Раз в Онисії Степанівни найнялась здорова та робоча дівка з Богуслава, Маруся* (І. Нечуй-Левицький);

в) **емоційно-психічного стану людини, рис її вдачі** – *товкущий* (СУМ: 10, с. 165): *Товкуща жінка ... лишилася одна з дочкою, і сама хазяйнує не гірше чоловіка* (СУМ: 10, с. 165).

Крайню периферію становлять лексичні одиниці, марковані як застарілі (*робітний* (СУМ: 8, с. 585), *ручий* (СУМ: 8, с. 917) чи як діалектні (*робучий* (СУМ: 8, с. 589): *Тихий і робітний Дмитрик ... пантрував коров'ячі ясла та жолоби, не випускаючи з рук вила, лопату чи щітку*

для чищення худоби (М. Матіос).

До ядра опозиційної групи зі значенням «який не любить щось робити, уникає праці, не працює» належать ад'єктиви *ледачий* (СУМ: 4, с. 467), *лінивий* (СУМ: 4, с. 516), *ледащий* (СУМ: 4, с. 467). Наявність однакових семантичних компонентів, на думку В. Бездітко, проте, не дає підстав стверджувати про їхню повну синонімію. Відмінності виявляються в словотвірній потенції прикметникових основ щодо творення іменників – назв суб'єкта ознаки – *ледачий* → *ледар*, *ледащо* (хоча можливий *лінивий* – *ліновець*) – та способі перекладу ознаки прикметників російською мовою, пор. *лінивий* – «ленивый»; *ледачий*, *ледар* – «бездельник». Останній (*лінивий*) має відтінок стану особи, яка нічого не робить, негативно ставиться до праці [1, с. 19]. *Геть вези перед очей ледащо* [Марусю – О. К.], *А то я й тебе укупі з нею Прожену із хати...* (Б. Грінченко); *Правда, це буває негусто, що Даруся ходить по селі княжною. Хоч вона й не лінива, але надоїдливою бути не сміє* (М. Матіос).

Семантична структура прикметників *ледачкуватий* (розм.) (СУМ: 4, с. 467), *ледаркуватий* (розм.) (СУМ: 4, с. 466), *лінькуватий* (лінкуватий) (розм.) (СУМ: 4, с. 519), *ледаченький* (розм.) (СУМ: 4, с. 467), *лінивенький* (розм.) (СУМ: 4, с. 516), які виявляють значення неповноти вияву ознаки, ускладнена семою «трохи» («мало»): *О, це зовсім не той лінькуватий і великодушний співбесідник, що так розважав був Андрія, відібравши його від некурящих блощиць* (І. Багрянний).

Периферію аналізованої мікропарадигми з домінантою *ледачий* формує прикметник *неробочий*, основний ЛСВ якого експлікує значення «не призначений для роботи, вільний від роботи; у який не працюють (про час)» (СУМ: 5, с. 376), а вторинний характеризує людину, яка не хоче працювати, а також прикметник *леда-який* (СУМ: 4, с. 467), уживання якого територіально обмежене.

Як свідчать сучасні лексикографічні джерела, синонімічний ряд зі значенням «який не любить працювати, уникає праці» є менш наповненим, ніж антонімічний йому, частина лексем, зафіксованих Словником Б. Грінченка, вийшли з активного вжитку, зокрема: *бездільний* (СГ: 1, с. 39), *завалькуватий* (СГ: 2, с. 11), *байталуватий* (від *байтало* – неработящий человек, без дѣла болтающийся) (СГ: 1, с. 22).

Семантично близьким до *лінивий*, *ледачий*, *ледащий* є прикметник *дармоїдствующий* (знев.) (СУМ: 2, с. 212) у значенні «який живе на чужий кошт, чужою працею як нероба» і протиставляється ЛСВ-1 ад'єктивів *трудоющий*, *робочий* «який багато працює й живе зі своєї праці».

Семантику «який охоче береться за роботу, виявляє особливу схильність до неї» маніфестують прикметники *охочий* (СУМ: 5, с. 826), *запопадливий* (СУМ: 3, с. 273), *беручий* (розм.) (СУМ: 1, с. 162), *беркий* (розм.) (СУМ: 1, с. 161), *беручий* (розм.) (СУМ: 1, с. 162), *запопадний* (СУМ: 3, с. 273), *хапкий* (розм.) (СУМ: 11, с. 22) номінативними чи номінативно-вивідними значеннями, прикметники *липкий* (СУМ: 4, с. 488), *голінний* (розм.) (СУМ: 2, с. 108), *хваткий* (розм.) (СУМ: 11, с. 35), *чіпкий* (розм.) (СУМ: 11, с. 341) у вторинній номінації (первинні ЛСВ стосуються позначення фізичних властивостей людини (*хваткий*, *чіпкий*), предметів (*липкий*); емоційно-психологічного стану людини (*голінний*)) та лексичні одиниці, марковані як застарілі (*ручий* (СУМ: 8, с. 917)) чи як діалектні (*падкий* (СУМ: 6, с. 13), *падковитий* (СУМ: 6, с. 13), *вабкий* (СУМ: 1, с. 273), *загарливий* (СУМ: 3, с. 71)). Синтаксичними умовами реалізації відповідної семантики є вживання прикметників у конструкціях типу «прикметник + прийменник до + іменник у род. відм.», «прикметник + прийменник на + іменник у знах. відм.», «прикметник + інфінітив» (для прикметника *охочий*). У функції залежного компонента виступають абстрактні іменники типу *робота*, *діло*, *праця*: *Ілько до роботи хапкий*,

а до їжі ні (СГ); *Загарливий до роботи* (СГ); *Що не лацюга* [Порфир – О. К.], *то не лацюга...* *Хапкий до всякого діла, а це вже неабиякий плюс...* (О. Гончар); – *Шкода тебе, Йоську, – говорили мені не раз хлопці, – такий ти моторний хлопець і до ремесла охочий, а що з тебе буде?* (І. Франко); [Гнат: – О. К.] *Знаю! О, голінний, завзятий чоловік!* (Т. Шевченко).

Антонімічне значення «який не має бажання робити що-небудь або не має охоти до чогось» репрезентує прикметник *неохочий* (СУМ: 5, с. 351) у синтаксичній моделі «прикметник + прийменник до + іменник у род. відм.»: *Неохочий до праці*.

Окрему лексико-семантичну парадигму формують одиниці, ідентифіковані інтегральним значенням «який уважно, дбайливо виконує що-небудь, чесно ставиться до своїх обов'язків». Конституентами цієї мікрогрупи є прикметники *старанний* (СУМ: 9, с. 651), *сумлінний* (СУМ: 9, с. 838), *ретельний* (СУМ: 8, с. 515), *дбайливий* (СУМ: 2, с. 215), *запопадливий* (СУМ: 3, с. 273), *запопадний* (СУМ: 3, с. 273), *акуратний* (СУМ: 1, с. 31), *совісний* (СУМ: 9, с. 435), *добросовісний* (СУМ: 2, с. 325) та елементи периферійної зони, які актуалізують інтегральне значення групи на основі метафоричного переосмислення: «особливості розвитку уваги» → «ставлення до обов'язків, роботи» (*пильний* (СУМ: 6, с. 354), *пильовитий* (СУМ: 6, с. 355)); «характеристика предметів, їх утилітарна оцінка» → «ставлення до праці» (*справний* (СУМ: 9, с. 594) Наприклад: *Старанний учень; Добросовісний робітник; Лесиха була й справді жінка дуже господарна та запопадлива* (І. Франко); *Батько, пильний і тямучий робітник, любив кпити собі з дармоїдів та фушерів, з роззяв та галапасів* (І. Франко); *Все [пан – О. К.] вас так хвалить і каже: «Понад Івоніку нема в селі нікого, такий добрий та ретельний!» – як же не може вам тут допомогти?* (О. Кобилянська).

Додатковою семою ступеня вияву ознаки («дуже») ускладнена семантична структура прикметників *ревний* (СУМ: 8, с. 472), *рвйний* (СУМ: 8, с. 463), *ретивий* (розм.) (СУМ: 8, с. 516) (останній з негативним конотативним компонентом, вираженим семою «занадто») та ад'єктива *ревнивий* (книжн.) (СУМ: 8, с. 472) у вторинній номінації: *Стожильний морський вовк, ревний хранитель чистоти традицій, буде для них постаттю малореальною...* (О. Гончар).

Прикметники *скрупульозний* (СУМ: 9, с. 325), *педантичний* (СУМ: 6, с. 103) маніфестують значення «який дотримується особливої, абсолютної точності, дуже чіткий у детальному опрацюванні чогось, часто аж до надмірної дріб'язковості»: *Військова кафедра. Це та кімната, де їх стільки муштровано керівником кафедри, прискіпливим та педантичним майором...* (О. Гончар); *Пан Ніколас Піро, наш педантичний розпорядник, не любить, коли хтось із покоївок запізнюється* (І. Роздобудько).

Крайню периферію мікропарадигми з домінантою *старанний* становить прикметник *дбалий* (СУМ: 2, с. 215), позначений відтінком розмовності, та діалектизми *дбайний* (СУМ: 2, с. 215), *упадливий* (СУМ: 10, с. 454), *падковитий* (СУМ: 6, с. 13), *пазовитий* (СУМ: 6, с. 15), *загарливий* (СУМ: 3, с. 71), *старливий* (СУМ: 9, с. 658), *старовливий* (СУМ: 9, с. 659).

Опозиційну групу до ряду з інтегральним значенням «старанний» становлять прикметники, які об'єднані семантикою «який ставиться до своїх обов'язків байдуже, без належної уваги, ретельності, старанності» (*недбалий* (СУМ: 5, с. 282), *недбайливий* (СУМ: 5, с. 282), «який ставиться до своїх обов'язків нечесно і несумлінно» (*несумлінний* (СУМ: 5, с. 392), *недобросовісний* (СУМ: 5, с. 287)), «який не виявляє старанності через відсутність витримки й терпіння» (*невсидливий* (СУМ: 5, с. 272): *Здивувався собі князь та і каже: – То все добре, але ж того мало: Може, й справді та дівчина гарна, Але ж, може, вона ще лінива І недбала тобі буде жінка* (Б. Грінченко); ... *несумлінні працівники зацікавлені у своїх грошах, а не у твоїх знаннях* (газета «Експрес»).

Периферію мікропарадигми становлять лексеми інших ЛСП, які за певних контекстуальних умов актуалізують вторинні значення, а саме:

а) *халатний* (СУМ: 11, с. 13). Номінативне значення ад'єктива вказує на відношення до предмета, названого іменником-мотиватором, переносне ж містить оцінну семантику «недбайливий, несумлінний, неакуратний»: *Халатні працівники*;

б) *халтурний* (розм.) (СУМ: 11, с. 14). Первинне значення відносного прикметника набуває ознак якісного з семантикою «який займається халтурою», тобто «несумлінною, неакуратною роботою (переважно без знання справи, без почуття відповідальності)»: *Халтурний майстер*;

в) *несправний* (СУМ: 5, с. 388). Похідне значення прикметника пов'язане з метафоричним переосмисленням: «ознаки, властивості об'єктів, механізмів з погляду їх функціональної придатності» → «характеристика людини за її ставленням до виконуваних обов'язків, доручень»: *Він добрий син, а несправний солдат, а несправних б'ють...* (СУМ: 5, с. 388).

Людину, яка добре веде господарство, вміло керує виробництвом, виявляючи старанність, працьовитість, експлікують прикметники *хазяйновитий* (СУМ: 10, с. 9], рідко – *хазяїновитий* (СУМ: 10, с. 9), *хазяїнуватий* (СУМ: 10, с. 9), *хазяйливий* (СУМ: 10, с. 9), *господаровитий* (СУМ: 2, с. 832), *домовитий* (СУМ: 2, с. 365) та ад'єктив *статковитий* (ВТССУМ, с. 1190) на основі переносного метафорично-осмисленого вживання, закріпленого в лексичній системі української мови («характеристика інтелектуальних властивостей людини та їх вияву в діях, вчинках» → «характеристика людини за її ставленням до домашніх обов'язків, вмінням вести господарство»): ... *Покотиш Чорним морем гомін волі І глянеш, як хазяїн домовитий, По своїй хаті і по своїм полі* (І. Франко); *Хазяйливий, працьовитий і, коли треба, навдивовижу хоробрий, він [бессарабець – О. К.] виконував свої обов'язки бездоганно* (О. Гончар); *Є-е-е, чого не вигадають люті заздрісники, коли вертається господаровитий чоловік із полювання, а підвода через усе село везе за ним убитого вепра, ведмеда або козичку* (М. Матіос).

До крайньої периферії групи зі значенням «хазяйновитий» належать лексичні одиниці з маркуванням «діалектне»: *господарний* (СУМ: 2, с. 140), *газдовитий* (ВТССУМ, с. 204), *газдівний* (СГ: 1, с. 345): *Так що молода хай тішиться, що їй дістався газдовитий та статечний чоловік, а не якесь помело* (М. Матіос).

Антонімічне значення «який недбало ставиться до господарювання» експлікують ад'єктиви *безгосподарний* (СУМ: 1, с. 124), *нехазяйновитий* (СУМ: 5, с. 400): *Треба було відродити колгосп, а голова попався нікчемний, нехазяйновитий* (Ю. Яновський).

Прикметники, що характеризують людину як таку, яка виявляє особливу енергію, докладає багато зусиль, старанності в якійсь діяльності, об'єднані навколо слова-домінанти *діяльний* (СУМ: 2, с. 311): *енергійний* (СУМ: 2, с. 480), *активний* (СУМ: 1, с. 29), *завзятий* (СУМ: 3, с. 47), *ініціативний* (СУМ: 4, с. 30) (з експліцитною семою «який виявляє ініціативу»): *Ще нема в селі доброго клубу, нема оркестру, ... але все те буде, бо про це дбає енергійна Наталка Ковшик, голова сільради* (Остап Вишня); – *Юна юнь! Завзята, беручка, але куди з ними – порошу ще ніхто з них не нюхав* (О. Гончар); *Я знаю, що для вас нема другої від Насті. І гарна, і мудра, і діяльна* (Б. Лепкий); *Хіба він, сам активний робітник Спілки в районному масштабі, не знає, куди за такими справами потрібно звертатись?* (В. Підмогильний).

До аналізованої групи належать також лексеми інших лексико-семантичних парадигм, первинне значення яких вказує на:

а) ознаки за їх відношенням до поняття, явища, названого основою-мотиватором: *бойовий* (ВТССУМ, с. 59): *Бойова дівчина*;

б) фізичні характеристики людини – *невтомний* (СУМ: 5, с. 274), *невсипуций* (СУМ: 5, с. 272), *невтомимий* (рідко) (СУМ: 5, с. 273), *невсипний* (неусипний) (СУМ: 5, с. 272), *невсипучий* (СУМ: 5, с. 272): *Страшенно засмучений він [Мирон Данилович – О. К.], – ще таким не бачила... от, бідний наш, невисипуций робітник, всю сім'ю годує, і за що вони мучать* (В. Барка).

Сема ступеня вияву ознаки (у значеннєвій структурі компонент «*дуже*») конкретизує значення ад'єктивів *завзятуций* (СУМ: 3, с. 45); *презавзятий* (СУМ: 7, с. 532), уживання яких обмежене розмовним стилем мовлення.

Опозиційну групу формують прикметники, які характеризують людину як неактивну, бездіяльну: *пасивний* (СУМ: 6, с. 85), *неактивний* (СУМ: 5, с. 245), *бездіяльний* (СУМ: 1, с. 126), *недіяльний* (СУМ: 5, с. 285), *інертний* (СУМ: 4, с. 28), *безініціативний* (СУМ: 1, с. 130) (останні два з уточнювальним семантичним компонентом «який не виявляє ініціативи»), *неенергійний* (ССУМ: 2, с. 123), *безчинний* (заст.) (СУМ: 1, с. 153) та ад'єктив *сонний* (СУМ: 9, с. 457–458) у вторинній номінації (первинний ЛСВ його позначає людину, яка перебуває у певному стані свідомості): *Та і в тісних цензурних лежачках поет умів знайти незвичайно глибокий і щирий вираз і революційному ентузіазмови, і палючому гнівови на зрадників, і докори інертній і байдужій масі* (М. Грушевський); – ... *І видно, що люди так страшенно консервативні, пасивні* (В. Винниченко); ... *Та уважай на ті смертельні труби, Які господь раз в раз нам посилає, Щоб не застав нас сонних, неготових Його призив могутий...* (І. Франко); [Наташа – О. К.:] ... *Ти, Миша, ніколи не кипів!.. Миша спав і спить посеред сонних педагогів. Нудно так живій людині* (І. Карпенко-Карий).

Семантично спорідненими із групою з інваріантним значенням «старанний, дбайливий» є прикметники, що характеризують людину, яка швидко що-небудь робить, працює і це не позначається негативно на якості виконання завдань, обов'язків. Зазначену семантику ідентифікують прикметники *спритний* (СУМ: 9, с. 599), *вправний* (СУМ: 1, с. 754), *меткий* (СУМ: 4, с. 690), *моторний* (СУМ: 4, с. 812), *проворний* (СУМ: 8, с. 145), *хапкий* (розм.) (СУМ: 11, с. 22), *шпаркий* (у фразеологічній сполучі *шпаркий до діла*) (СУМ: 11, с. 516), *швидкий* (СУМ: 11, с. 429) (останні два вторинними ЛСВ), експлікуючи семи «швидкий у роботі», «вмілий»: *Найвправніші нириці не можуть сягнути дна в його [Дніпра – О. К.] холодних глибинах* (О. Гончар); *І тут, і там чітко, вправно працюють люди в комбінезонах, меткі, роботящі, не гаючи й миті...* (О. Гончар); – *То-то й є. А перед тобою у мене вже аж три наймички перевелось. Все якісь не швидкі, не проворні, не моторні...* (Панас Мирний); *А він сказав: – Цвіте торгівля, поки проворні греки шастають в протоки!* (Л. Костенко).

Ад'єктиви *прудкий* (розм.) (СУМ: 8, с. 359), *ловкий* (розм.) (СУМ: 4, с. 539), *гарний* (СУМ: 2, с. 34), *зручний* (розм.) (СУМ: 3, с. 718), *незабарний* (розм.) (СУМ: 5, с. 305), *зграбний* (СУМ: 3, с. 522) актуалізують значення групи шляхом метафоричного переосмислення ознак, названих первинними ЛСВ: *А сам шнур передано одному найсильнішому й найзручнішому воякові, який ішов по даці, держачи його напотові...* (І. Франко); *На щастя, Федько не може чути ніяких порад і щасливо добирається до берега. ...Ловкий хлопчак, що й говорити* (В. Винниченко).

Крайню периферію групи становлять діалектизми *звинний* (СУМ: 3, с. 472) та *шамкий* (СУМ: 11, с. 401).

Антонімічну мікрогрупу зі значенням «який не має спритності й легкості в рухах» становлять прикметники синонімічного ряду *невмілий* (СУМ: 5, с. 268), *невправний* (СУМ: 5, с. 271), *неповороткий* (СУМ: 5, с. 357), *неповоротний* (СУМ: 5, с. 357), *вайлуватий* (СУМ: 1, с. 282). Ідентифікаторами семантики мікрогрупи в знаковій структурі слів є семи «повільний», «невмілий», актуалізація яких зумовлена причинно-наслідковим зв'язком: невімілий, тому

повільний у роботі. Для кваліфікації відповідного значення мінімального семантичного контексту часто недостатньо, необхідне звернення до усієї ситуації мовлення: *Видно, що не Панталаха працює, але якийсь партачина! Невправне вухо, невинна рука!* (І. Франко); *Усе в них [кельнерів – О. К.] викликало його [Ягничу – О. К.] досаду. То з одним свариться, то конфліктує з другим: не вміють бігати, вайлувати, неповороткі, хіба такого він узяв би на судно?* (О. Гончар).

Цієї ж семантики набувають прикметники, основний ЛСВ яких слугує для позначення інших ознак, зокрема:

а) особливостей зовнішності людини, її фігури, тілобудови – *незграбний* (СУМ: 5, с. 315), *недоладний* (СУМ: 5, с. 293): *Плаче, крече [Тереня – О. К.], кашки їй зварити нікому, подати нема кому, син незграбний, син неухажливий, син тільки знає волочитись, дурні пісні складати...* (В. Винниченко); *Перед Світлоною Данько вже не почував себе неотесаним і незграбним...* (О. Гончар);

б) фізичні характеристики предметів, одягу, оцінка якості, майстерності їх створення – *неоковирний* (СУМ: 5, с. 348);

в) *утилітарних оцінок* – *незручний* (СУМ: 5, с. 323): [Маруся – О. К.:] *...Потопе, голубчику, підбери оці черепки; я така незручна...* (М. Старицький).

Низька частотність та обмежена сфера вживання властива також ад'єктивам *розвалькуватий* (розм.) (СУМ: 8, с. 623), *тютюватий* (розм.) (СУМ: 10, с. 336), *вахлакуватий* (розм.) (СУМ: 1, с. 298), *мамулуватий* (знев.) (СУМ: 4, с. 616), *хамулуватий* (розм.) (СУМ: 11, с. 16). Наприклад: *Тут, на річці, Сирота не видавався таким тютюватим. Спритно підтягнув човна, одним ударом увігнав у пісок короткого ломика, прип'яв човна* (СУМ: 10, с. 336); *Він [Воздвиженський – О. К.], хоч і хамулуватий, і зателенуватий, але говорючий, веселий* (І. Нечуй-Левицький).

Висновки дослідження. Отже, мікрополе ад'єктивів зі значенням ставлення людини до праці поділяється на п'ять бінарних підгруп, об'єднаних значеннями «працьовитий / ледачий», «старанний / недбалий», «хазяйновитий / безгосподарний», «активний / пасивний», «спритний / невмілий». Характерною ознакою всіх їх є значна кількісна перевага конститuentів периферійної зони, зокрема завдяки активним змінам семантичного складу, розвитку переносних значень прикметників інших лексико-семантичних полів і груп (на позначення емоційно-психічного стану людини, рис її вдачі, фізичних характеристик, ознак, властивостей об'єктів з погляду їх функційної придатності тощо). Аналіз прикметників зі значенням ставлення людини до праці засвідчив паралелізм у наповненні антонімічних груп.

Перспективним вважаємо вивчення способів та принципів номінації об'єктів, ознак дійсності, яке є специфічним для носіїв кожної мови і дає змогу з'ясувати загальні тенденції в сприйнятті та оцінці мовцями реалій, які їх оточують.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бездітко В. І. Семантична структура синонімічного ряду прикметників. *Українське мовознавство* [відп. ред. І. К. Кучеренко]. Вип. 15. Київ, 1988. С. 15–21.
2. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
3. Куцук О., Колечко М. Реалізація лінгвокультурного концепту «робота/работа» в українських і російських паремійних одиницях (на матеріалі збірок І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» та В. Даля «Пословицы русского народа»). URL : http://dspu.edu.ua/filol_gum/wp-content/uploads/2016/04/2014_11.pdf (дата звернення: 07.05.2019).

4. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
5. Мельник Р. М. Прикметники зі значенням «старанний, працьовитий» у німецькомовній картині світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2007. 20 с.
6. Шипіцина Г. М. Семантичні категорії прикметників в аспекті ознак системності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова». Дніпропетровськ, 1993. 34 с.
7. Mc Nally L. Adjectives and Adverbs. Syntax, Semantics, and Discourse. Oxford : University Press, 2008. 354 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ

1. ВТССУМ – Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. СГ – Словарь української мови: в 4 т. / [упор. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко]. Київ : Наукова думка, 1996–1997.
3. ССУМ – Словник синонімів української мови: в 2 т. / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. Київ : Наукова думка, 2001.
4. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

REFERENCES

1. Bezditko V. I. Semantychna struktura synonimichnoho riadu prykmetnykiv. *Ukrainske movoznavstvo* [vidp. red. I. K. Kucherenko]. Vyp. 15. Kyiv, 1988. S. 15–21.
2. Denysova S. P. Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky. Kyiv: Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho lnhvistychnoho un-tu, 1996. 294 s.
3. Kutsyk O., Kolehko M. Realizatsiia lnhvokulturnoho kontseptu «roboťa//rabota» v ukrainskykh i rosiyskykh paremiinykh odynytsiakh (na materialy zbirkiv I. Franka «Halytsko-ruski narodni prypovidky» ta V. Dalia «Poslovitsy russkogo naroda»). URL : http://dspu.edu.ua/filol_gum/wp-content/uploads/2016/04/2014_11.pdf (data zvernennia 07.05.2019).
4. Lysychenko L. A. Leksyko-semantychnyi vymir movnoi kartyny svitu. Kharkiv : Vyd. hrupa «Osnova», 2009. 191 s.
5. Melnyk R. M. Prykmetnyky zi znachenniam «starannyi, pratsovytyi» u nimetskomovnii kartyni svitu : avtoref. dys. ... kandydata filol. nauk : spets. 10.02.04 «Hermanski movy». Lviv, 2007. 20 s.
6. Shypitsyna H. M. Semantychni katehorii prykmetnykiv v aspekti oznak systemnosti : avtoref. dys. ... d-ra filol. nauk : spets. 10.02.02 «Rosiiska mova». Dnipropetrovsk, 1993. 34 s.
7. Mc Nally L. Adjectives and Adverbs. Syntax, Semantics, and Discourse. Oxford : University Press, 2008. 354 p.

Клак Оксана Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ.

Клак Оксана Степановна, кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков и культуры профессиональной речи Львовского государственного университета внутренних дел.

Klak Oksana, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of the Foreign Languages and the Culture of Professional Speech, Lviv State University of Internal Affairs.

Стаття надійшла: 11.05.2019

Статтю прийнято до друку: 17.05.2019

УДК 811.111

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-94-101

РЕТЕРМИНОЛОГИЗАЦИЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Євгенія Ковкіна

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Україна, Харків, майдан Свободи, 4

e-mail: evkovkina@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8693-9868

У статті розглянуто один із способів формування термінологічної системи криміналістичної експертизи. Установлено, що ретермінологізація термінів досліджуваної терміносистеми виявляє себе в запозиченні понять із суміжних галузей знань (юридичної, правознавчої, судочинної), а також природничо-математичних, інженерно-технічних та гуманітарних. Ретермінологізовані спеціальні лексеми утворюють базові поняття більшості вузькоспеціальних термінів у складі терміносистеми криміналістичної експертизи. Визначено, що семантика ретермінологізованих термінів не зазнає істотних перетворень.

Ключові слова: термін, дефініція терміна, термінологічна система, терміносистема криміналістичної експертизи, ретермінологізація.

РЕТЕРМИНОЛОГИЗАЦИЯ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕРМИНОВ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Евгения Ковкина

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

Украина, Харьков, площадь Свободы, 4

e-mail: evkovkina@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8693-9868

В статье рассмотрено один из способов формирования терминов криминалистической экспертизы. Установлено, что ретерминологизация терминов изучаемой терминотерминосистемы проявляется в заимствовании понятий из смежных областей знаний (юридической, правоведческой, судебной), а также природно-математических, инженерно-технических и гуманитарных. Заимствованные путём ретерминологизации специальные лексемы образуют базовые понятия большинства узкоспециальных терминов в составе терминотерминосистемы криминалистической экспертизы. Определено, что в семантике таких терминов не происходит существенных изменений.

Ключевые слова: термин, дефиниция термина, терминологическая система, терминотерминосистема криминалистической экспертизы, ретерминологизация.

RETERMINOLOGIZATION AS A WAY FOR CREATING TERMS OF CRIMINALISTIC EXPERTISE

Evgeniya Kovkina

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

e-mail: evkovkina@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8693-9868

Introduction. *The Ukrainian terminological system of forensic expertise is a specific combination of special lexemes of various branches of knowledge. At the present stage there are the following types of the forensic examination: handwritten, technical examination of documents, linguistic examination of speech, explosive engineering, examination of weapons, phototechnical, examination of holograms, video and sound recording, examination of materials, substances and products, etc. Standardization of the terminology of the forensic examination is one of the main prerequisites for the correct perception of the specialized text, since it plays an important role in the decision-making during the pre-trial investigation or trial.*

Purpose. *The purpose of the article is to determine the role of the process of re-terminology in the development of the terminology system of forensic examination.*

Methods. *The main method of the research is a descriptive one, since it allows to study the terms of forensic examination in compliance with the peculiarities of their semantics and the systemic composition of the whole terminology system.*

Results. *The study of the ways to form a terminological system of forensic expertise is one of the prerequisites for standardization and the normalization of its terminology composition. Terms, acquired by means of reterminologization through the conceptual scope of the legal, judicial and forensic sciences, constitute a significant part of the special vocabulary and retain their original concept. The peculiarity of the field is that the meaning of each term is fully preserved, since it is the variation at the conotative level that depends on the type of the case (criminal, civil, economic or administrative) within which the expert's examination is carried out. Other terms are learned through reterminologization from the natural-mathematical, engineering and humanitarian branches of science.*

Originality. *Nowadays it is extremely important to determine the specific structure and semantics of the forensic examination for the systematization of the terminological system. On the basis of the our research, the vocabulary of the forensic expertise is actively enriched with the units from the following scientific systems of terms: linguistics, literary studies, physics, chemistry and pharmaceuticals, botany, zoology, medicine, music, etc.*

Conclusion. *The terms of the forensic examination make up almost ninety percent of all special words of the studied vocabulary. There are almost no changes in the concept of the terms, the value of specific objects is remained, and the semantics of abstract concepts is specified and outlined.*

Key words: *term, term definition, terminological system, terminological system of forensic examination, reterminologization.*

Постановка проблеми. Процес ретермінологізування є одним з основних шляхів поповнення будь-якої термінологічної системи, оскільки наукове мислення має загальний характер свого вираження, що особливо простежується на рівні спеціальної лексики. Українська термінологічна система криміналістичної експертизи – це специфічне поєднання

спеціальних лексем різних галузей знань. На сучасному етапі розвитку експертології до криміналістичних експертиз належить почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, лінгвістична експертиза мовлення, трасологічна експертиза, вибухотехнічна, експертиза зброї та слідів і обставин її використання, портретна, фототехнічна, експертиза голограм, відео-, звукозапису, експертиза матеріалів, речовин та виробів, а також біологічна. Наведений перелік постійно доповнюється новими видами експертиз, оскільки глобалізаційні світові процеси акумулюють поштовх до розвитку нових видів досліджень, що можуть застосовуватися під час розслідування причин виникнення та деталей вчинення певного злочину. На сьогодні систематизація термінологічної системи криміналістичної експертизи є надзвичайно важливою для визначення специфічної структури та семантики криміналістичної термінології загалом. Стандартизація термінології криміналістичної експертизи взагалі є однією з основних умов правильного сприйняття спеціалізованого тексту, який слугує підставою для ухвалення відповідного рішення під час досудового розслідування чи судового розгляду.

Аналіз останніх публікацій. Криміналістична експертиза є практичною частиною науки криміналістики, за допомогою якої відбувається розслідування механізму й умов учинення злочинів. Термінологічна лексика криміналістичної експертизи є новим і майже не дослідженим об'єктом лінгвістичного аналізу, оскільки досить довго вона розглядалася в складі термінології криміналістики, а ще раніше й терміносистема криміналістики досліджувалася лише як частина мови правознавства, юриспруденції та судочинства.

Н. Артикуца [1], В. Радецька [5] Л. Гапонова [3; 4], Г. Сергєєва [7] аналізують такі питання, як історія формування криміналістичної термінології, її системна організація, семантична цілісність та особливості функціонування окремих термінолексем. Наприклад, поняттєву основу термінів криміналістики досліджує Л. Гапонова. Простежуючи основні відмінності структури криміналістичної терміносистеми, науковець зауважує, що «криміналістична термінологія належить до недосліджених тем у сучасному термінознавстві» [3, с. 254], водночас наголошуючи, що аналіз семантико-парадигматичних зв'язків усередині криміналістичної терміносистеми на сьогодні є важливим, оскільки «це окрема терміносистема, становлення і формування якої є тривалим і безперервним процесом» [4, с. 17].

Аналізуючи історичні та сучасні напрями криміналістики, В. Шепітько звертається до вивчення терміна криміналістична тактика, подає його сучасне визначення, з'ясовує історію виникнення, розглядає змістові відмінності термінів *кримінальна тактика*, *слідча тактика*, *злочинна тактика*, *тактика розшукової діяльності*, *судова тактика* [12, с. 92–96]. Досліджуючи паронімічну термінолексику сучасного кримінально-процесуального права, Н. Руколяньська класифікує її за «сферою функціонування, ступенем звукової близькості, місцем звукової відмінності, частиномовним вираженням, мовним походженням» [6, с. 100].

Л. Василькова простежує формування й становлення української юридичної термінології, термінів кримінального права, розглядає виникнення і розвиток в період державного життя східних слов'ян термінів вбивство, крадіжка, злочинство [2, с. 49–51].

Функціонування в термінології криміналістичної експертизи великої кількості різних за походженням і шляхами засвоєння термінів, що утворюють своєрідний комплекс понять зазначеної сфери, вимагає ретельного опрацювання її цілісної системи, з урахуванням її стандартизації та уніфікації.

Мета статті. Метою статті є визначення ролі процесу ретермінологізації в становленні терміносистеми криміналістичної експертизи. Основним методом дослідження є

описовий метод – дослідження термінів криміналістичної експертизи з погляду особливостей їхньої семантики, системного складу всієї терміносистеми, що дозволяє виявити, описати та простежити шляхи ретермінологізації термінів криміналістичної експертизи. Матеріалом дослідження є термінологічні одиниці терміносистеми криміналістичної експертизи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальним на сьогодні є дослідження термінів криміналістичної експертизи, засвоєних шляхом ретермінологізації з терміносистем дотичних наукових галузей, оскільки на сьогодні майже немає спеціальних праць, присвячених аналізу зазначеного процесу. Вивчення шляхів утворення терміносистеми криміналістичної експертизи є однією з важливих передумов стандартизації та унормування її термінологічного складу.

У своїй діяльності сфера криміналістичної експертизи ґрунтується на таких нормативних актах, як Закон України про судову експертизу, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз і т. ін. Загальною юридичні терміни в повному обсязі входять до складу термінології криміналістичної експертизи, наприклад *закон, злочин, суд, суддя, обшук, розшук, слідство, допит, дізнання, ідентифікація, експерт*. Тлумачення зазначених понять зафіксовано в словниках юридичних термінів та інших спеціальних джерелах. Наприклад: «Закон – нормативний акт вищого представницького органу державної влади (в Україні – Верховної Ради України) або безпосереднього волевиявлення населення (напр. у порядку референдуму)» [13, с. 99]; «Вбивство – умисне чи з необережності позбавлення людини життя» [13, с. 3]; «Ідентифікація (лат. – ототожнюю) – у криміналістиці задача, метод, процес і результат установлення тотожності конкретного об'єкта за сукупністю загальних та окремих ознак» [13, с. 121]; «Свідок – будь-яка особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які стосуються справи, і яка в установленому законом порядку викликана до органу слідства чи до суду як свідок» [13, с. 246]; «Судова експертиза – процесуальна дія, що полягає у проведенні експертом спеціальних досліджень з метою встановлення за матеріалами справи фактичних даних та обставин» [13, с. 263].

Терміни, засвоєні шляхом ретермінологізування лексики судочинства, правознавства, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності здебільшого зберігають своє вихідне поняття. Базовими термінами з Кримінального процесуального кодексу України, що використовуються в термінології криміналістичної експертизи, є такі, наприклад: *дізнання, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий, суддя, судове провадження, висновок експерта*.

Основними термінами, що формують терміносистему криміналістичної експертизи в господарському, цивільному та адміністративному судочинстві, є *докази, речовий доказ, комісійна експертиза, спеціаліст, достовірний доказ, предмет доказування*. Зазначені терміни входять до спеціальної лексики криміналістичної експертизи, призначеної за ухвалою суду в межах здійснення відповідного судочинства, зберігаючи значення юридичного терміна.

Отже, терміни, засвоєні шляхом ретермінологізування з поняттєвої сфери юридичної, судочинної, правознавчої, криміналістичної наук, становлять значну частину спеціальної лексики терміносистеми криміналістичної експертизи. Особливістю є те, що значення кожного терміна зберігається повністю, як і залишається варіативність на конотативному

рівні залежно від виду справи (кримінальна, цивільна, господарська, адміністративна), у межах якої призначається експертиза. Наслідками є те, що до терміносистеми криміналістичної експертизи загальноюридичний термін входить разом із кількома значеннями, оскільки в кожному із видів правових відносин семантичне наповнення його спеціалізується.

Інша частина термінів засвоєна шляхом ретермінологізації з природничо-математичних, інженерно-технічних і гуманітарних галузей науки. Ретермінологізовані спеціальні лексеми утворюють базові поняття більшості вузькоспеціальних термінів у складі досліджуваних поняттєвих груп. До словника криміналістичної експертизи з-поміж інших активно засвоюються терміноодиниці з таких наукових систем термінів:

– мовознавства: *буква, слово, словосполучення, речення, висловлювання, об'єктивний зміст тексту, фразеологізм, термін, зміст, розмовна мова, антитеза, алегорія, дефініція, діалект, природний білінгвізм, інвективна лексика, мовленнєва ситуація, контекст, голосні, зневажливі слова* (лінгвістична експертиза мовлення);

– літературознавства: *автор, текст, жанр* (лінгвістична експертиза писемного мовлення);

– фізики: *темп* (почеркознавча експертиза), *тиск, міцність, швидкість, зусилля, тіло оберту, діаметр кола, дальність, траєкторія польоту, питома кінетична енергія, пробивна дія* (балістична експертиза); *радіальна тріщина, динамічне навантаження, ударно-контактна взаємодія, вузол кріплення* (трасологічна експертиза); *відшарування, нашарування* (дактилоскопічна експертиза); *розподільча здатність, постійний кут* (фототехнічна, портретна експертиза); *ступінь захисту, амплітудна характеристика, випромінювання, опірний промінь, лазерне випромінювання* (експертиза голограм); *звук, тон, акустика, діапазон, часові положення, акустичне середовище, спектральний склад, синхронність запису* (експертиза відео-, звукозапису); *вибух, сліди дії високої температури, пластична деформація* (вибухотехнічна експертиза); *рідина, конденсат, спектр, діапазон, випаровування* (експертиза матеріалів, речовин та виробів);

– хімія та фармацевтики: *пігулка, реакційна суміш, осад, агент пінний, агломерат, адсорбат* (експертиза матеріалів, речовин та виробів); ґрунтознавства: *агрегат ґрунтового, біотоп, аморфний мінерал, аерація ґрунту, активний гумус, алювіальні ґрунти, болотна руда, буферність ґрунтових розчинів, генезис ґрунтів, дернина, дрібнозем* (біологічна експертиза: експертиза об'єктів ґрунтово-мінералогічного походження);

– ботаніки: *андроцей, асиміляційні корені, білки, біоценоз, ботаніка, вузол, коренева система, коренеплід, корені-причіпки, меристема, пилкове зерно, пиляк, покривна тканина* (біологічна експертиза);

– зоології: *базальний шар, велике контурне пір'я, волосся, дерма, діпауза, жилкування, імаго, кісткові риби, молюски, оперення, панцир, павукоподібні, стрижень пера, центр луски, щетина* (біологічна експертиза);

– медицини: *антиген, бризки крові, гемоліз, гістологія, група крові, меланін, сумка волоссяна, феомеланін, труп, кров* (біологічна експертиза);

– музики: *музична акустика, альт, бас, музичний супровід, октава, обертон* (експертиза відео-, звукозапису).

Значення засвоєваних термінів зберігається, відбувається лише його уточнення або звуження. Інколи можливе додавання лише на рівні конотації семантичних відтінків вузькоспеціального криміналістичного характеру. Наприклад, фізичний термін *акустика*

використовується в складі термінів експертизи відео-, звукозапису й означає «у широкому значенні – галузь фізики, що досліджує пружні коливання і хвилі від найнижчих частот (умовно від 0 Гц) до гранично високих (10^{11} – 10^{13} Гц), у вузькому значенні – вчення про звук, звукові коливальні процеси. Один з основних елементів наукових основ фоноскопичної (фонографічної, вокалографічної, акустичної) експертизи» [10, с. 10]. Термін *фон* у терміносистемі експертизи відео-, звукозапису має два значення: «1) одиниця виміру гучності звуку; 2) завада, що утруднює сприйняття корисного сигналу» [10, с. 162]. У терміносистемі експертизи відбувається подальша конкретизація значення фізичного терміна, оскільки його широке значення не береться до уваги, а звертається увага на визначення, характерне саме для названого виду експертизи.

Терміни на означення вузького поняття, що ретермінологізовані із термінології фізики, зберігають своє значення повністю. У терміносистемі експертизи відео-, звукозапису термін *поріг чутності* має таке саме значення, як і в фізиці: «мінімальна величина звукового тиску, при якій звук даної частоти може бути ще сприйнятий вухом людини» [9, с. 447].

Термін *магазин*, що означає вмістилище для патронів, а також пристосування для їх передавання під час пострілу в канал ствола вогнепальної зброї, шляхом ретермінологізації з військової термінології через терміносистему криміналістики входить до термінології криміналістичної експертизи. До складу військового спеціального словника він перейшов із загального вжитку, де вказана лексема є полісемічною і має п'ять значень.

Нерідко спеціальні терміни досліджуваної галузі ґрунтуються на базовому понятті терміна певної науки. Фізичний термін *вибух* є одним із базових понять у вибухотехнічній експертизі. У поняттєвій сфері терміносистеми криміналістики порівняно зі значенням названого терміна у фізиці, поняття конкретизується й означає, по-перше, «запалення, що супроводжується сильним звуком чого-небудь унаслідок миттєвого хімічного розкладання речовини й утворення сильно нагрітих газів, а по друге, руйнації чого-небудь, здійснена за допомогою такого розкладання речовини» [11, с. 43].

До спеціальних понять біологічної експертизи входять терміни біолого-грунтознавчої, ботанічної, зоологічної, медико-біологічної терміносистем. Зазвичай, названі терміни не змінюють семантики, оскільки використовуються на позначення конкретних об'єктів, їхніх частин або процесів дослідження. Наприклад, ботанічний термін *біоценоз*, що означає «сукупність популяцій різних видів організмів, що утворюють біотичний компонент біогеоценозу» [8], засвоюється в системі понять біолого-грунтознавчої експертизи без зміни своєї семантики. Так само зберігає своє вихідне значення термін *меристема*, що в ботаніці означає «сукупність клітин з незавершеною диференціацією, внаслідок поділу яких утворюються всі постійні тканини рослинного організму» [8].

Висновки дослідження. На основі проведеного дослідження встановлено, що засвоєні шляхом ретермінологізування терміни криміналістичної експертизи становлять майже дев'яносто відсотків усіх спеціальних слів досліджуваної терміносистеми. Визначальним чинником у зазначеному процесі є те, що експертні дослідження об'єктів різного характеру проводяться на основі практичних вузькогалузевих знань, з яких і залучаються спеціальні лексеми. Зміни в понятті засвоєних у такий спосіб термінів майже не виникають, значення конкретних предметів залишаються такими ж, що й були в терміносистемі, з якої вони ввійшли, а семантика абстрактних понять конкретизується й набуває криміналістичного наповнення.

Перспективи подальших наукових розвідок. Із появою нових видів криміналістичного дослідження, арсенал ретермінологізованих термінів розширюється, що свідчить про динамічність досліджуваної терміносистеми, її постійне поповнення й оновлення. Отже, стандартизація терміносистеми криміналістичної експертизи передбачає ретельне вивчення шляхів ретермінологізування термінів з інших наукових систем, що вбачається одним із перспективних напрямів уніфікації та нормалізації зазначеної термінології взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології. *Право України*, 1998, № 4. С. 56–57.
2. Василькова Л.М. З історії формування і становлення української юридичної термінології. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. праць. Київ : Інститут української мови НАН України, 1998. С. 49–55.
3. Гапонова Л.Є. Поняттєва основа терміна, термінології у криміналістиці. *Лінгвістичні студії*: збірник наукових праць. 2011. Вип. 22. С. 254–259. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9026> (дата звернення: 03.04.2015).
4. Гапонова Л.Є. Формування української криміналістичної термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя : ДВНЗ «Запорізький національний університет», 2012. 18 с.
5. Радецька В.Я. Мова науки криміналістики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2002. 18 с.
6. Руколянська Н. Пароніми в термінології кримінально-процесуального права України. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наукових праць [відп. ред. проф. Л. О. Симоненко]. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 99–102.
7. Сергєєва Г. А. Сучасні тенденції розвитку терміносистеми української правничої мови. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наукових праць [відп. ред. Л.О. Симоненко]. Київ : КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 265–267.
8. Словник біологічних термінів і понять. URL : <http://zalik.org.ua/index.php?newsid=49304> (дата звернення: 06.06.2019).
9. Тлумачний словник із фізики [М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 767 с.
10. Тлумачний словник термінів судової експертизи відеозвукозапису (українсько-російський і російсько-український) [укладач Дьяченко О. Ф.]. Харків : ХНДІСЕ, 2009. 432 с.
11. Шепітько В. Ю. Криміналістика: енцикл. словник (українсько-російський і російсько-український): 1 500 термінів [за ред. акад. НАН України В.Я. Тація]. Харків : Право, 2001. 560 с.
12. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика: проблеми та перспективи розвитку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Збірник науково-практичних матеріалів. Міністерство юстиції України, Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса; Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого [ред. колегія: А. П. Заєць, М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько та ін.]. Харків : Право, 2004. Вип. 4. С. 92–96.
13. Юридичні терміни. Тлумачний словник. [В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка, 2-ге вид., стереотипне]. Київ : Либідь, 2004. 320 с.

REFERENCES

1. Artykutsa N. Problems and perspectives of studying legal terminology. *Pravo Ukrainy*, 1998. № 4, S. 56–57.

2. Vasylykova L. M. Z istoriyi formuvannya i stanovlennya ukrayins'koyi yurydychnoyi terminolohiyi. *Ukrains'ka terminolohiia i suchasnist'*: Zb. naukovykh prats'. Kyiv, 2019. S. 49–55.
3. Haponova L.Ye. Ponyattyeva osnova termina, terminolohiyi u kryminalistytsi. *Linhvistychni studii*: zbirnyk naukovykh prats', 2011, vup. 22, S. 254-259. URL: [www://litmisto.org.ua/?p=9026](http://www.litmisto.org.ua/?p=9026). – Accessed: 03.04.2015.
4. Haponova L.Ye. Formuvannya ukrayins'koyi kryminalistychnoyi terminolohiyi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrayinska mova». Zaporizhzhia, 2002. 18 s.
5. Radets'ka V.Ya. Mova nauky kryminalistyky: author's. dis for the sciences : avtoref. dys na zdobuttia nauk. stupenia heel Iuryd nauk: spets 12.00.09. «Kryminal'nyy protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza». Kyiv, 2002. 18 s.
6. Rukolyans'ka N. Paronimy v terminolohiyi kryminal'no-protsesual'noho prava Ukrayiny. *Ukrayins'ka terminolohiia i suchasnist'*: zb. naukovykh prats'. Kyiv, 2009. vup. VIII, S. 99–102.
7. Serhieieva H.A. Suchasni tendentsiyi rozvytku terminosystemy ukrayins'koyi pravnychoyi movy. *Ukrains'ka terminolohiia i suchasnist'*: Zb. naukovykh prats'. Kyiv, 2001. Vyp. IV, S. 265–267.
8. Slovyk biolohichnykh terminiv i ponyat'. URL : <http://zalik.org.ua/index.php?newsid=49304>. – Accessed: 06.06.2019.
9. Tlumachnyy slovyk iz fizyky. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyyivskyy universytet», 2008. 767 s.
10. Tlumachnyy slovyk terminiv sudovoyi ekspertyzy videozvukozapysu Kharkiv : KhNDISE, 2009. 432 s.
11. Shepit'ko V.Yu. Kryminalistyka: entsykl. slovyk (ukrayins'ko-rosiys'kyy i rosiys'ko-ukrayins'kyy): 1 500 terminiv. Kharkiv : Pravo, 2001. 560 s.
12. Shepit'ko V.Yu. Kryminalistychna taktyka: problemy ta perspektyvy rozvytku. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*. Zbirnyk naukovykh-praktychnykh materialiv. Kharkiv : Pravo, 2004. Vyp. 4, S. 92–96.
13. Honcharenko V. H., Andrushko P. P., Bazova T. P. ta in. Yurydychni terminy. Tlumachnyy slovyk [za red. V.H. Honcharenka]. Kyiv : Lybid', 2004. 320 s.

Ковкіна Євгенія Володимирівна, здобувач кафедри української мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна; старший науковий співробітник Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса.

Ковкина Евгения Владимировна, соискатель кафедры украинского языка Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина; старший научный сотрудник Харьковского научно-исследовательского института судебных экспертиз им. Засл.проф. Н.С. Бокариуса

Kovkina Evgeniya, post-graduate student, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine, Kharkiv; Senior Research Fellow of the Hon. Prof. M. S. Bokarius Kharkiv Research Institute of Forensic Examinations.

Стаття надійшла: 07.05.2019

Статтю прийнято до друку: 14.05.2019

IV. МОВА СУЧАСНИХ ЗМІ

УДК 811.161.1'38:070(477)

DOI DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-102-108

ПОВТОР ЗАГОЛОВКА ТЕКСТУ В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ

Інна Горобець

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. К. Острозького, 32, м. Вінниця
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

У статті досліджено особливості лексико-синтаксичного повтору заголовка в текстах газетних статей, зроблено спробу структуризації та типізації повтору заголовка відповідно до його стилістичних функцій. Визначено й проаналізовано заголовок-цитату як засіб реклами публікації.

Ключові слова: лексико-синтаксичний повтор, заголовок-цитата, повтор заголовка в тексті, повтор у заголовку, мова сучасних українських газет.

ПОВТОР ЗАГОЛОВКА ТЕКСТА В ЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ГАЗЕТНОЙ ПЕРИОДИКИ

Инна Горобец

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
ул. К. Острожского, 32, г. Винница
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

В статье исследованы особенности лексико-синтаксического повтора заголовка в текстах газетных статей, сделана попытка структурирования и типизации повтора заголовка в соответствии с его стилистических функций. Определены и проанализированы заголовок-цитата как средство рекламы публикации.

Ключевые слова: лексико-синтаксический повтор, заголовок-цитата, повтор заголовка в тексте, повтор в заголовке, речь современных украинских газет.

HEADLINE REPETITION IN THE LANGUAGE OF MODERN UKRAINIAN NEWSPAPERS

Inna Horobets

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
K. Ostrozky St., 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: innahorobets@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1748-936X

Introduction. *The article analyzes the features of the lexico-syntactic repetition of the headlines in the newspaper texts. There is also an attempt to structure and typify the reiteration of the heading in accordance with its stylistic functions. The headline-quote is defined and outlined as a means of publication advertising.*

Purpose. *The goal of our research is to study the lexico-syntactic repetition of the title in the contemporary press. The realization of this aim involves solving the following tasks: to specify semantic syntactical and functional peculiarities of headline repetitions in the language of contemporary Ukrainian newspapers; to distinguish the types of the specified repetitions and to classify them; trace the specifics of the headings' functioning in the Ukrainian newspaper contexts of the 21st century.*

Methods. *Method of selection and systematization of material, descriptive method, textual and stylistic analysis, classification of material, linguistic description of linguistic facts involving methods of structural and semantic analysis.*

Results. *One of the powerful means of actualizing the texts of contemporary Ukrainian periodicals is to repeat. On the material of the studied newspapers, the repetition in the title is selected and then repeated in the text. The headline is the primary update of the newspaper text. Informativity and expressiveness of the title is closely connected with the correct understanding of the publication the desire to read it. Therefore, journalists use different hooks to attract the reader's attention by means of the first element of the newspaper text.*

Repetition in the title is a rather vivid phenomenon in Ukrainian journalism. This tool makes the title interesting before reading the text, contains shades of contrast, reflection and intrigue.

Originality. *In modern linguistic science mass media headlines are widely researched. However, the repetition of the title – a rather common updating of the text in journalism – is not sufficiently studied from the linguistic point of view.*

Conclusion. *Lexico-syntactic repetition, widely used in the headlines of newspaper journalism, allows the reader to intensify the attention on the internal, occasional and hidden issues which are either emphasized by the author or used to indicate urgent and extremely important social issues. On the material of the articles studied, we identified two types of header repeats: repeat in the header and repeat the header in the text. Repetition in the title contains stylistic shades of opposition, reflection, intrigue and is realized through the use of different verbal or verbal forms, the use of negative prepositions or prefixes, the use of a three punctums as a dividing sign indicating the hidden content. Repetition of the title in the text is used to update the content of the message. In addition to single, circular and through repetitions, highlight the repetition of the title-quote - the reception that journalists use to advertise the article.*

Key words. *lexico-syntactic repetition, title-quote, repetition of the title in the text, repetition in the title, language of modern Ukrainian newspapers.*

Постановка проблеми. У сучасному журналістикознавстві заголовки мас-медійних текстів досліджені різноаспектно. Проте повтор заголовка – досить поширений актуалізатор тексту в журналістиці – недостатньо вивчений із мовного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві специфіку функціонування заголовка простежено на матеріалі газетних текстів [2; 3; 5; 6] та в текстах-анонсах [4].

Мета статті полягає у вивченні специфіки реалізації повтору заголовка сучасної української газетної періодики.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: дослідити семантико-синтаксичні та функційні особливості повторів заголовка в мові сучасних українських газет; виокремити види означених повторів та класифікувати їх; окреслити їхню семантику; простежити специфіку функціонування заголовка в українських газетних контекстах ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із потужних засобів актуалізації публікацій сучасних українських періодичних видань є повтор. На матеріалі досліджуваних текстів виділяємо *повтор у заголовку* і *повтор заголовка в тексті*. Від інформативності, виразності й експресивності цього актуалізатора газетного тексту залежить не лише правильне розуміння публікації, а й бажання/небажання читати її. Тому журналісти використовують різні засоби привернення уваги читача з першого елемента газетного тексту – заголовка.

Повтор у заголовку – досить яскраве явище в українській газетній періодиці. Цей засіб робить заголовок цікавим ще до прочитання тексту, містить відтінки протиставлення, роздуму, інтриги. Напр.: *Про майбутнє країни без майбутнього* (заголовок) (Дзеркало тижня, 27.08.2016, с. 4); *У межах безмежного* (заголовок) (Вінницька газета, 08.12.2017, с. 20); *Я ховаюся не за словами, а в словах* (заголовок) (Літературна Україна, 17.08.2017, с. 12); *Доля і долі* (заголовок) (Дзеркало тижня, 20-26.08.2016, с. 1); *Ріка життя пливе через життя* (заголовок) (Літературна Україна, 17.08.2017, с. 11); *Що принесла і ще принесе українцям пенсійна реформа* (заголовок) (Вінницька газета, 13.10.2017, с. 3); *Питання, питання, питання...* (заголовок) (Україна молода, 23–24.09.2016, с. 4); *Полум'я гасять... полум'ям* (підзаголовок) (Літературна Україна, 17.08.2017, с. 4). Як бачимо, значення протиставлення реалізується здебільшого через використання прийменника й префікса *без*: *майбутнє без майбутнього, межі безмежного*, а також за допомогою протиставного сполучника *а*: *не за словами, а в словах*. Поєднання іменника *доля* з його варіантом у формі множини свідчить про загальну долю суспільства, атмосферу, яка торкається кожного та водночас протиставляє їй долю окремої людини в контексті суспільної доби: *доля і долі*. Завдяки влучно застосованому повтору в заголовку автор досягає кульмінації, навіть не називаючи відразу, про що йтиметься в тексті, спонукає на роздуми про життєві історії героїв статті та про загальний суспільний стан. Відтак, повторення іменників та дієслів у різних словоформах дає підстави стверджувати, що автор спрямовує реципієнта до активних розмірковувань: *життя* (Н. в.) – *життя* (З. в.) (відмінок), *принесла* – *принесе* (час). Інтрига в заголовку реалізується переважно завдяки майстерному використанню трикрапки, що утворює ефект обірваної фрази, прихованого змісту: *питання, питання, питання..., полум'я гасять... полум'ям*. Цей розділовий знак у різних позиціях – наприкінці фрази чи всередині – употужнює повторювані елементи, виконуючи однакову стилістичну роль.

Повтор заголовка в тексті сприяє актуалізації змісту висловлення, оскільки експресивність заголовка виникає в поєднанні з усією публікацією. На думку Л. Солодкої, повторюють цей компонент для «посилення виразності газетного матеріалу, привернення додаткової читацької уваги до змісту статті» [5, с. 269]. Услід за Л. Солодкою, виділяємо одиничні, кільцеві й наскрізні повтори [6].

У досліджуваних текстах українських газет ХХІ ст. активізувалося використання одиничних повторів заголовка в тексті. Журналісти вдаються як до тотожних лексико-

синтаксичних повторів, так і до синонімічних, повторів із синтаксичним поширенням та часткових, коли повторюють певний фрагмент заголовка.

Тотожні лексико-синтаксичні повтори передбачають точне відтворення заголовка в публікації. Напр.: заголовок **«З рубцем на серці, але з вірою в добро»** *Із рубцем на серці, але з вірою в добро* Цезарія навчалася в Одесі – здобувала професію штукатура (Вінницька газета, 14.07.2017, с. 7); заголовок **«Хочу, щоб кожен, хто тут живе, зрозумів, що Тяжилів – це круто!»** *Хочу, щоб кожен, хто тут живе, зрозумів, що Тяжилів – це круто!* (Місто, 21.06.2017, с. 6); підзаголовок **«Журналістика – це професія: як лікар, як вчитель»** *Хоча б хто що казав, журналістика – це професія: як лікар, як вчитель* (Голос України, 19.01.2019, с. 14); заголовок **«Гаманці українців стануть важчими»** *Гаманці українців стануть важчими за рахунок збільшення в них металу* (Вінницька газета, 25.01.2019, с. 3); заголовок **«Спростити голосування для внутрішньо переміщених осіб на всіх виборах»** *Рішення парламентського комітету вже привітала європейська спільнота, яка не раз закликала Верховну Раду спростити голосування для внутрішньо переміщених осіб на всіх виборах* (Голос України, 24.01.2019, с. 2).

До синонімічних повторів заголовка в тексті належать повтори з використанням лексичних (з'єднати – сполучити, прапором – стягом) і контекстуальних (знати – пам'ятати) синонімів, перифраз (Закарпаття – найзахідніший український регіон). Пор.: підзаголовок **«З'єднали береги Ужа стометровим прапором»** *Далі колона рушила до пішохідного мосту, щоб вже традиційно сполучити береги Ужа синьо-жовтим стягом – прапором, чий кольори єднують мільйони українців по всьому світові* (Голос України, 24.01.2019, с. 5); заголовок **«Потрібно знати, які причини призвели до поразки УНР»** *Нам сьогодні, як ніколи, потрібно пам'ятати, які причини і обставини призвели до поразки УНР* (Голос України, 22.01.2019, с. 5); заголовок **«Тиса» виграє гранти для Закарпаття»** *ЄОТС «Тиса» успішно виграє надзвичайно важливі для найзахіднішого українського регіону грантові проекти* (Голос України, 25.01.2019, с. 9). До синонімічних повторів заголовка належать також речення, у яких повторювані лексеми змінюють свою синтаксичну роль, повністю зберігаючи при цьому зміст висловленого. Пор.: заголовок **«На головній ялинці згасли вогні»** *Головна ялинка міста загасила свої вогні* (Вінницька газета, 18.01.2019, с. 6); заголовок **«Лінія зіткнення – під контролем»** *У штабі ООС запевнили: наші захисники продовжують контролювати противника на лінії зіткнення, дотримуючись при цьому умов припинення вогню* (Голос України, 24.01.2019, с. 20).

Досить активно журналісти використовують лексико-синтаксичні повтори заголовка із синтаксичним поширенням задля надання читачам додаткової інформації, уточнення й розширення змісту висловлення. Напр.: заголовок **«Уже й картопля – делікатес»** *З «другого хліба» картопля на Херсонщині перетворюється на делікатес* (Голос України, 19.01.2019, с. 19); заголовок **«Новий паспорт – у будь-якому відділенні Прозорого офісу»** *У Вінниці відтепер можна оформити паспорт нового зразка у будь-якому відділенні Прозорого офісу* (Вінницька газета, 11.01.2019, с. 1); заголовок **«Профілактика харчових отруєнь»** *З метою профілактики інфекційних захворювань і харчових отруєнь Вінницьке міське управління ГУ Держспродрозживслужби у Вінницькій області рекомендує чітко дотримуватися технології приготування їжі* (Вінницька газета, 28.12.2018, с. 32); заголовок **«Дезинфікують... тролейбуси»** *Тож у період підвищеної захворюваності чернігівські тролейбуси дезинфікують спеціальним розчином* (Голос України, 23.01.2019, с. 6); заголовок **«Господь зберіг його для України»** *Міг би стати і Патріархом, але Господь,*

очевидно, **вирішив зберегти Митрополита Філарета для рідної України** (Голос України, 23.01.2019, с. 10); заголовок **«Завтра зробити більше, ніж учора» Будуть нові дні і нова історія, адже 25-річчя – це ще й нагадування про те, що завтра нам треба зробити ще більше, ніж було зроблено вчора** (Голос України, 23.08.2016, с. 10).

Нерідко в газетних публікаціях натрапляємо на частковий лексико-синтаксичний повтор заголовка, коли дублюють лише його фрагмент. Цей прийом допомагає читачеві виділити головне в змісті висловлення, зосереджує увагу як на повторюваному компоненті, так і на неповторюваних деталях повідомлення. Напр.: заголовок **«Інтелектуал, трудівник з поліської глибинки» І що більше їх читала, то більше хотілося розповісти читачам про таку віддану Полісся високоморальну людину, інтелектуала, трудівника** (Голос України, 23.01.2019, с. 12); заголовок **«Новорічні зустрічі» юних футболістів» Десятий ювілейний відкритий турнір «Новорічні зустрічі» з футзалу провели у Вінницькому міському Палаці дітей та юнацтва ім. Лялі Ратушиної** (Вінницька газета, 18.01.2019, с. 10); заголовок **«Калинівська біда: чому сталося те, що сталося, і як вінничани виявили єдність» Але ще до того експерти взялися з'ясовувати, чому сталося те, що сталося** (Вінницька газета, 29.09.2017, с. 2).

Специфіка ще одного виду повторів – кільцевих – полягає в тому, що повторювані компоненти утворюють так зване «кільце». Початок і кінець тексту – це дві сильні позиції, які найкраще запам'ятовують читачі. Такі повтори «виконують організуючу, інтегруючу функції, постійно утримують увагу реципієнта на темі повідомлення» [4, с. 102]. Пор.: заголовок **«Чорна хмара над Європою»** і завершення публікації: **Отже, над Європою нависала чорна хмара монголо-татарської навали. Утім, історія має властивість повторюватися, і на нашу Батьківщину знову посунули чорні хмари зі сходу** (Вінницька газета, 06.10.2017, с. 9); заголовок **«Як 25 школа перемогла скептиків і зламала стереотип»** і прикінцеві рядки публікації: **Просто діє стереотип: початкова школа – це для маленького села... Але це тільки стереотип. Сподіваюся, ми успішно його зламали** (Вінницька газета, 06.10.2017, с. 4).

На шпальтах сучасних українських газет найактивніше використовують наскрізні лексико-синтаксичні повтори заголовка в тексті. Такий повтор трапляється в різних частинах статті й актуалізує зміст висловленого, час від часу привертаючи увагу читача до ключових понять. Напр.: заголовок **«Невипадкова зустріч»** Тоді вони вже зрозуміли, що разом – єдине ціле, і їхня зустріч не була випадковою. ... **Невипадковою була зустріч із Валентиною Володимирівною Шкуратюк, учителем молодших класів ЗОШ № 5 ... І, звичайно, не випадковою була зустріч із Аллою Чекасиною – творцем і художнім керівником колективу «Шоу-студія «Азарт», де допомагають розвиватися талановитим дітям** (Голос України, 02.02.2017, с. 11); заголовок **«Боротьба за дитячу душу»** Ця книга про боротьбу за дитячу душу, яку педагоги не програли, хоча й не виграли «бліцкригом». **Боротьбу важку, виснажливу, але таку потрібну суспільству і Богові, про людську велич і ницість, силу духу і безсилля, любов і ненависть, красу і потворність, надію і страх...** (Літературна Україна, 18.05.2017, с. 15); заголовок **«Таргани та мурашки»** Тобто – викликає мурашки на шкірі й будить тарганів у голові. Додам: **таргани** – це філологічне, а **мурашки** – ліричне (Літературна Україна, 13.04.2017, с. 15); заголовок **«Сільський розвиток – у фокусі державної політики»** **Сільський розвиток** – це доволі складний виклик і водночас – прагматичне завдання. ... **Сільський розвиток** – це безумовний пріоритет і вагома складова аграрної політики (Вінницька газета, 14.07.2017, с. 3).

Простежуємо тенденцію до використання в заголовку статті цитат із виступів, інтерв'ю відомих політичних, громадських і культурних діячів. У словнику-довіднику «Журналістика» визначено, що цитати «відіграють функції ілюстрації, аргументування чи підтвердження власної авторської позиції» [1, с. 295]. І. Завальнюк зазначає, що «усталеними є два види цитації: прямий і непрямий (трансформований). Перший – це уведення до авторського тексту цитати в незмінній формі або ж самостійне використання її в ролі заголовка» [2, с. 201]. Використовуючи в заголовку імена та прізвища відомих людей, журналісти вказують на інформатора, не демонструючи власного «я», прагнуть увиразнити значення розповіді. Напр.: заголовок *Юрій Луценко: «Настане час, коли ми посадимо всіх причетних до насилля на Майдані»* «*Настане час, коли ми посадимо всіх, хто відповідає за насилля на Майдані проти мирних демонстрантів*» (Голос України, 23.01.2019, с. 7); заголовок *Віра Барінова-Кулеба: «Хочу весняного простору, щоб радісним кольором намалювати вивершені звуки життя»* «*Хочу весняного простору, щоб радісним кольором намалювати вивершені звуки життя*» (Голос України, 19.01.2019, с. 12). Натомість у заголовках, де не названо автора вислову, журналісти в такий спосіб привертають увагу до змісту статті. «Роль цитат у медіатекстах, – зазначає В. Каленич, – різна: вони розкривають, підтверджують або спростовують, експліцитно чи імпліцитно відображають сенс повідомлюваного, увиразнюють його» [3, с. 167]. Напр.: заголовок *«Повертаються до якісного життя»* «*Вони повертаються до якісного життя, соціалізуються, навчаються, раніше це було для них недоступно*», – зауважив Олександр Савченко (Голос України, 25.01.2019, с. 10); заголовок *«Служити народові – то служити Богові»* *Видатний український православний ієрарх митрополит Іларіон (Огієнко): «Служити народові – то служити Богові»* (Голос України, 24.01.2019); заголовок *«Біль і вдячність спонукають пам'ятати всіх»* «*Біль і вдячність спонукають нас пам'ятати про всіх, хто віддав своє життя за свободу і незалежність України ...*» – сказав Петро Порошенко (Голос України, 22.01.2019, с. 2); заголовок *«Коли ангели повертаються на Батьківщину, це неспроста...»* «*...Вони два ангели. А коли повертаються ангели, це неспроста*», – додала Ніна Матвієнко, висловивши впевненість у тому, що перепоховання Олеся на Батьківщині дає надію на духовний ренесанс України (Літературна Україна, 09.02.2017, с. 2).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Лексико-синтаксичний повтор, широко застосовуваний у заголовках сучасної української газетної періодики, дає змогу читачеві активізувати увагу на внутрішніх, подекуди й прихованих, проблемах, на яких наголошує автор, або ж додатково позначає нагальні, надзвичайно важливі суспільні питання. Обстежений матеріал дає змогу визначити два види повтору заголовка: повтор у заголовку та повтор заголовка в тексті. Повтор у заголовку містить стилістичні відтінки протиставлення, роздумів, інтриги й реалізується через використання різних іменникових чи дієслівних словоформ, застосування заперечних прийменників чи префіксів, уживання трикрапки як розділового знака, що вказує на прихований зміст. Повтор заголовка в тексті вживається задля актуалізації змісту повідомлення. Крім одиничного, кільцевого і наскрізного повторів, виділяють також повтор заголовка-цитати, що слугує прийомом реалізації рекламного змісту статті.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні інших різновидів повторюваних компонентів у мові сучасної української преси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журналістика: словник-довідник. [авт.-уклад. І. Л. Михайлин]. Київ : Академвидав, 2013. 320 с.
2. Завальнюк І. Я. Специфіка й форми вияву інтертекстуальності в заголовках газет Вінниччини. *Проблеми гуманітарних наук*. Дрогобицький держ. педагогічний ун-т ім. І. Франка; [редкол. М. Ю. Федурко та ін.]. Дрогобич, 2016. Вип. 38: Філологія, С. 199–208.
3. Каленич В. М. Текстотвірний потенціал цитат у газетній публікаціях. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* [гол. ред. І. Я. Завальнюк]. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2017. Вип. 24. С. 165–171.
4. Соколова І. В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Суми, 2002. 211с.
5. Солодка Л. І. Повтор газетного заголовка в медіатексті як засіб його лексико-семантичного увиразнення. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького [гол. ред. Г. І. Мартинова]. Черкаси, 2011. Вип. 12–13. С. 268–272.
6. Солодка Л. І. Лексико-семантичні особливості газетних заголовків : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Київ, 2008. 186 с.

REFERENCES

1. Zhurnalistyka: slovnyk-dovidnyk. [avt.-uklad. I. L. Mykhailyn]. Kyiv: Akademvydav, 2013. 320 s.
2. Zavalniuk I. Ya. Spetsyfika y formy vyjavu intertekstualnosti v zaholovkakh hazet Vinnychchyny. *Problemy humanitarnykh nauk*. Drohobyskyi derzh. pedahohichnyi un-t im. I. Franka; [redkol. M. Yu. Fedurko ta in.]. Drohobych, 2016. Vyp. 38: Filolohiia, S. 199–208.
3. Kalenych V. M. Tekstotvirnyi potentsial tsytat u hazetnyi publikatsiiakh. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytskyi derzh. pedahohichnoho un-tu im. Mykhaila Kotsiubynskoho*; [redkol. I. Ya. Zavalniuk ta in.]. Vinnytsia: TOV «firma Planer», 2017. Vyp. 24: Filolohiia (movoznavstvo), S. 165–171.
4. Sokolova I. V. Prahmatyko-komunikatyvni kharakterystyky katehorii povtoru v tekstakh-anonsakh : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.04 «Hermanski movy». Sumy, 2002. 211 s.
5. Solodka L. I. Povtor hazetnoho zaholovka v mediateksti yak zasib yoho leksyko-semantychnoho uvyraznennia. *Movoznavchyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats*. Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho; [redkol. H. I. Martynova ta in.]. Cherkasy, 2011. Vyp. 12–13. S. 268–272.
6. Solodka L. I. Leksyko-semantychni osoblyvosti hazetnykh zaholovkiv : dys. ... kandydata nauk iz sotsialnykh komunikatsii : 27.00.04 «Teorii ta istoriia zhurnalistyky». Kyiv, 2008. 186 s.

Горобець Інна Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Горобець Інна Владимировна, аспірантка кафедри українського мови Винницького государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Horobets Inna, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 04.04.2019

Статтю прийнято до друку: 11.04.2019

УДК 811.161.2

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-109-115

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО ВПЛИВУ В УКРАЇНСЬКИХ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНАХ

Світлана Гузенко

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Україна, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24

e-mail: sv.huzenko@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8177-7417

У статті висвітлено особливості функціонування складних речень в українських рекламних слоганах, що репрезентує нові засоби реалізації мовленнєвого впливу. Підтверджено наявність у рекламних текстах рис динамічності, невимушеності, наближення до адресата. Охарактеризовано стилістичний ефект семантичної симетричності компонентів складносурядного речення. Звернено увагу на подвійну інформативність складнопідрядних речень з підрядними обставинними, нестандартність семантики складнопідрядних речень з підрядними означальними; переривчастість і різкість парцельованих синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: рекламний текст, складне речення, мовленнєвий вплив, стилістичний синтаксис.

СЛОЖНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБ РЕАЛИЗАЦИИ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В УКРАИНСКИХ РЕКЛАМНЫХ СЛОГАНАХ

Светлана Гузенко

Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского

Украина, г. Николаев, ул. Никольская, 24

e-mail: sv.huzenko@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8177-7417

В статье освещены особенности функционирования сложных предложений в украинских рекламных слоганах, которые представляют новые средства реализации речевого воздействия. Подтверждено наличие в рекламных текстах черт динамичности, непринужденности, близости к адресату. Охарактеризован стилистический эффект семантической симметричности компонентов сложносочиненных предложений. Автор обращает внимание на двойную информативность сложноподчиненных предложений с подрядными обстоятельственными, нестандартность семантики сложноподчиненных предложений с придаточными определительными; прерывистость и резкость парцелированных синтаксических конструкций.

Ключевые слова: рекламный текст, сложное предложение, речевое воздействие, стилистический синтаксис.

COMPLEX SENTENCE AS A MEANS OF IMPLEMENTING SPEECH INFLUENCE IN UKRAINIAN ADVERTISING SLOGANS

Svitlana Huzenko

V. O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University

Nikolskaya St., 24, Mykolaiv, Ukraine

e-mail: sv.huzenko@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8177-7417

Introduction. *The study of speech influences involves the analysis of the features of the grammatical structure of texts. This component of the formally significant level of the text plays an important role both for the linguistic interpretation of the text and for the discursive analysis. The slogans of Ukrainian commercial television advertising in the context of the syntactic structure have the significant potential of the speech influence. Since the Ukrainian press has few scientific papers on the functioning of this phenomenon, the need to study it determines the relevance of the topic.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the functioning of complex sentences in the slogans of Ukrainian commercial television advertising and to describe their formal syntactic and functional communicative peculiarities.*

Methods. *The main methods of the research are descriptive, semantic-stylistic and the method of language observation.*

Results. *The features of syntactic structures have powerful pragmatic potential. From a pragmatic point of view, the choice of syntactical structure is a means of expressing the intentions and attitude of the addressee, and therefore, a means of influencing the reader. Between parts of the compound sentences the contrast relations create the effect of the semantic symmetry of the components of advertising slogans. In complex sentences a subordinate clause with explicative semantics adds the sense of certainty created by the predicate of the principal clause. Complex sentences with attributive clauses are used in the slogans of Ukrainian commercial television advertising actively and creatively. The double informativeness of complex sentences with adverbial clauses provides an opportunity to express an opinion, to actualize it, to convince the addressee of the advertisement. The use of complex sentences with the asyndetic connection in commercial television advertising brings dynamism, ease of reference and makes it closer to the recipient. Interrupting and sharpening of parceling structures increases expression and informativeness of the syntactic construction.*

Originality. *For the first time, syntactic constructions of a complex sentence in the aspect of the speech influence of Ukrainian advertising slogans have been analyzed. It defines the academic novelty of the article.*

Conclusion. *A detailed analysis of the functioning of complex sentences in modern slogans of commercial television advertising has shown a significant stylistic and communicative-pragmatic potential of these syntactic structures, their ability to transform and express speech influence on the addressees of advertising texts.*

Key words: *advertising text, complex sentence, speech effect, stylistic syntax.*

Постановка проблеми. Сучасна українська реклама є яскравим мовним явищем українського соціально-культурного середовища. Основна мета рекламних текстів – поінформувати про рекламований товар і вплинути на свідомість та / або підсвідомість

споживача в такий спосіб, щоб спонукати його до придбання продукції. Зараз усе частіше функції реклами розширюються, і рекламні тексти формують нову особливу ідеальну реальність. Автори реклами досягають цього завдяки поєднанню вербальних й екстралінгвальних засобів впливу. Суб'єкт впливає на реципієнта під час спілкування. Ці дії зумовлені особливою метою мовця, що передбачає «зміну особистого ставлення до того чи іншого об'єкта для реципієнта, перебудову його категорійних конструктів, вплив на поведінку, зміну емоційного настрою або психофізіологічних процесів» [7, с. 10]. На сучасному етапі розвитку технологій взаємодії з великими групами людей питання впливу стоїть надзвичайно гостро і є предметом уваги в різних галузях знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен впливу досліджують у контексті різних наук: психології (Т. Дрідзе), соціології, теорії масової комунікації (Ю. Хабермас, В. Різун, Г. Почепцов). Окремо варто згадати представників лінгвістичної школи, які вивчають механізм мовленнєвого впливу на реципієнта. У сучасній лінгвістиці науковці розглядають теорію і практику впливу в межах: риторики (В. Дем'янков, І. Стернін), стилістики (Т. Смирнова, Н. Непійвода), психолінгвістики (О. Іссерс, Ю. Пирогова, Ч. Осгуд, Н. Кутуза), прагмалінгвістики (Ч. Пірс, Дж. Остін, Дж. Серль), комунікативної лінгвістики (Ф. Бацевич), сугестивної лінгвістики й НЛП (Т. Ковалевська, В. Петрик, М. Присяжнюк та ін.).

У науковій практиці активно досліджують мову комерційної, політичної реклами з огляду на засоби організації мовленнєвого впливу (О. Арешенкова, Н. Кутуза, Т. Ковалевська). Синтаксичні особливості рекламного тексту були предметом уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (О. Зелінської, Ю. Корнєвої, Т. Лівшиц). Але недостатньо приділено уваги синтаксичній структурі рекламних текстів, зокрема аналізу функційного потенціалу складних речень, які, на нашу думку, важливі для виконання прагматичної функції комунікативного впливу. Особливі елементи структури рекламних текстів – це слогани, у яких чітко, максимально лаконічно і виразно висловлено рекламну ідею. Їх вважають автономним різновидом рекламних текстів, що «складається, зазвичай, з одного речення, перебуває у відношенні семантичного і синтаксичного зв'язку з товарним знаком, відрізняється від рекламного заголовка. Сьогодні слоган містить гранично стислу і концентровану рекламну інформацію, здатний існувати ізольовано від рекламованих продуктів і представляє собою згорнутий зміст рекламної кампанії» [8, с. 44–45].

Досліджень слоганів української комерційної телевізійної реклами в контексті синтаксичної структури також недостатньо з огляду на значний потенціал мовленнєвого впливу цих одиниць, що підтверджує актуальність нашої роботи.

Мета статті – охарактеризувати особливості функціонування складних речень у рекламних слоганах української комерційної телевізійної реклами.

Джерельною базою дослідження є рекламні ролики за 2018–2019 рр., з яких і вибрано рекламні слогани (загальна кількість – 200 прикладів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом нашого дослідження є рекламні слогани, в основі яких синтаксична структура складного речення. У сучасній лінгвістиці складне речення у формально-граматичному аспекті характеризують як синтаксичну конструкцію, утворювану поєднанням «щонайменше двох складових частин, кожна з яких являє собою предикативну одиницю, ізоморфну за визначальними принципами внутрішньої організації з простим реченням односкладної або двоскладної будови» [1, с. 600].

Серед фактичного матеріалу фіксуємо різні типи складних реченнєвих конструкцій.

Незважаючи на те, що сурядний зв'язок між частинами складного речення більш притаманний книжному стилю, у рекламних слоганах також трапляється цей тип відношень. Його використання свідчить про рівноправність, відносну самостійність частин. У слоганах використовують конструкції з єднальним сполучником *і*, який пов'язує два компоненти слогана. Причому семантика першої частини пов'язана з рекламованим продуктом, а друга – з результатом для потенційного споживача, оцінкою, переконанням, наприклад: *Лактіале. Лактіале, і мікрофлора в порядку; Тайнол хот. Смачно працює, і це не прикол*. Такий відтінок результативності лаконічно «підштовхує» реципієнта до прийняття рішення про якість товару, вигоду для клієнта. Використання сполучника підкреслює таку завершеність.

Відношення протиставлення між частинами складносурядних речень зі сполучником *а* створюють у рекламних слоганах ефект семантичної симетричності компонентів і лексико-семантичної однотипності предикативних частин. Це виявлено в реакції різних груп споживачів на рекламований товар, приміром: *М'ясняшки. Мами довіряють, а діти обожають*; або у визначенні різних переваг рекламованого товару: *Майонез «Королівський смак. Якість королівська, а ціна народна*. Цей прийом допомагає передати суб'єктивну оцінку рекламованого товару і вплинути в такий спосіб на глядача.

Доволі різноманітно функціонують серед слоганів комерційної реклами складнопідрядні речення.

Підрядні частини із з'ясувальною семантикою часто доповнюють те відчуття впевненості, що створено за допомогою предиката головної частини: *Pandora. Ми переконані, що впевненість в середині кожної з нас*. Такі конструкції відтворюють семантику констатації, постійності і вкотре переконують реципієнта в здійсненні правильного вибору.

Активно й нестандартно вживають у слоганах української комерційної телереклами складнопідрядні речення з підрядними означальними (атрибутивними). Зазвичай підрядна частина має розкривати і доповнювати зміст головної частини синтаксичної конструкції. У рекламі спостерігаємо дещо іншу картину: у головній частині, наприклад, названо лише об'єкт рекламування (за допомогою структури односкладного називного речення), а підрядна частина змінює вектор, персоніфікує рекламований об'єкт, показує його в дії, представляє вигоду для адресата, приміром: *Jaffa. Фрукти, які заряджають; Молокія. Молоко, яке тебе любить*. Розташування підрядної частини в постпозиції щодо головної притаманно таким структурам і веде до автоматизації сприйняття, а структурна неповнота головної частини разом із незвичністю, нестандартністю семантики цілого речення є виявом динамічності, впливовості, емоційного навантаження рекламного мовлення.

Семантика опорної (головної частини) також напряму пов'язана з головною метою реклами – створити ідеальний світ для споживачів. Так у цій частині акцентують увагу на перевагах рекламованого товару для споживача, а підрядна частина доповнює, розширює інформацію про неї: *Чай «Принцеса Нурі». Тепло, яке нас об'єднує; Комо вершковий. Ніжність, про яку ви не знали*. Ці конструкції співвіднесені з комунікативною потребою розгорнути думку, зробити важливі, на думку автора, акценти.

Відповідно до загальномовної тенденції в реченнях із підрядними означальними частинами відносного підпорядкування сполучні слова-займенники підсилюють загальне значення атрибута і допомагають формувати ознаку за місцем і часом дії [9, с. 267, с. 269]. У рекламному мовленні підрядне означальне, що приєднується до обставини мети в головній частині, має додаткове обставинне значення, розкриває семантику функціонування,

призначення рекламованого товару, називає мотив придбання товару: *Nescafe Gold. Для моментів, що мають значення.*

Наявність дейктичного слова в складнопідрядних реченнях займенниково-співвідносного (займенниково-означального) типу чи можливість підставити його вказує на передбачуваність прислівного підрядного зв'язку, його важливість у семантичній структурі речення. Такі структури мають відтінок розмовності і спрощують сприйняття реклами: *KIVI (телевізори). Для тих, хто розбирається, Яготинське. Саме те, що ти шукав.*

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними ґрунтуються на вираженні низки відношень: причини, часу, допустовості, мети, умови, наслідку, порівняння, місця та інших, які по-різному актуалізуються в комерційній телевізійній рекламі.

Подвійна інформативність складнопідрядних речень із підрядними обставинними забезпечує можливість виразно висловити думку, актуалізувати її, переконати адресата реклами. Складнопідрядні речення з підрядними обставинними причини безпосередньо впливають на свідомість реципієнта, його внутрішній емоційний стан, аргументують вибір рекламованого товару. Категорія причини, використана в таких реченнях, має широкий асоціативний потенціал підстави, мотиву, поштовху, стимулу для адресата реклами.

Використання речень з підрядними причини з такою подвійною інформативністю дозволяє поєднати, наприклад, позитивну оцінку рекламованого товару з причинами такої характеристики: *Простоквашино. Справжня смакота, бо з чистого молочка; Ранчо. Така смачна, тому що справжня.*

Складнопідрядні речення з підрядними обставинними умови «безпосередньо відображають типову людську здатність розмірковувати над альтернативними судженнями, робити висновки, які ґрунтуються на неповній інформації, передбачати можливі кореляції між ситуаціями і розуміти, як змінювався б світ за інших кореляцій. Розуміння концептуальної і поведінкової організації цієї здатності конструювати й інтерпретувати умовні конструкції забезпечує досягнення когнітивних процесів, лінгвістичної компетенції та основних стратегій людської діяльності» [3, с. 272].

Гнучкість, розмовний характер таких структур дозволяє використати зворотне розташування і продемонструвати споживачу логічний ланцюжок: «проблема» – «шляхи вирішення за допомогою рекламованого товару», наприклад, *Еспумізан. Коли живіт ваш дує, Еспумізан врятує.* Розмовність спостерігаємо і в конструкціях типу *Ломбард Партнер. Заходьте, якщо що.* Подібна еліптичність окремих частини інтригує, змушує принаймні продивитися рекламний ролик, є прикладом мовленнєвого впливу на адресата.

На конструктивно-синтаксичному рівні підрядні місця характеризуються тим, що частини поєднано за допомогою співвідносних пар займенників, «які означають місце і напрям руху (вихідний чи кінцевий пункт), комбінуються вільно: там – де; там – куди; там – звідки» [6, с. 76]. Але в рекламних текстах місце вказано абстрактно, скоріше, за допомогою таких конструкцій створюють інтригу, наприклад: *Кефір Селянський. Там, де душа; Osteopro. Кальцій там, де він потрібен.*

В основі складнопідрядних речень із семантикою порівняння лежать логічні операції виділення ознаки описуваної дії і зіставлення з нею дії умовної. Для комунікативної ситуації рекламування характерні т. зв. сценарні порівняння, у яких описано діяльність, поведінку, ситуацію – сцену, сценарій. Так автор реклами пропонує реципієнту модель поведінки, здійснює мовленнєвий вплив: *Rozetka Fashion. Підбираєш, як бажаєш.*

Використання безсполучникових складних речень у комерційній телевізійній рекламі надає мовленню рис динамічності, невимушеності, наближує до адресата, до усного мовлення. У таких конструкціях може бути натяк на умовно-наслідкове значення, наприклад, *Lifecell. Є lifecell, є кураж*. Уживання форм наказового способу створює додаткову експресію: *Лазолван. 1-2-3, скажи кашлю «НІ»*. Причиною такої динамічності та експресивності в рекламних текстах можуть бути, як і в газетних публікаціях, соціальні позамовні чинники – процеси, що відбуваються в буденному, рутинному житті громадян» [2, с. 133].

Окремої уваги під час дослідження рекламних слоганів заслуговують парцельовані структури. На думку О. Скоробагатої, «парцеляція підвищує інформативність вислову, тому що до об'єктивної інформації, яка міститься в структурі речення та його вербальному наповненні, додається авторська оцінка того, що відбувається, яка виражається шляхом актуалізації частини виразу» [5, с. 99]. У рекламних текстах парцеляція актуалізує окремі смислові центри; розширює зміст базового речення в парцеляті; виносить найбільш значущу інформацію в парцелят; оформлює в парцеляті недовомовленість чи затемнення інформації [4, с. 111]. Крім того, «парцельовані конструкції в рекламному тексті виконують прагма-комунікативну (вплив закладеної в парцеляті інформації на споживача) та емоційно-експресивну (імітація розмовного мовлення, надання текстові невимушеності, легкості, динамізму) функції. Парцеляція дає змогу мовцеві не тільки експресивно виділити деталі своєї думки, а й надати окремим лексемам більшої самостійності й семантичної ваги [4, с. 111]. Парцеляція підрядних частин розмежовує зміст головної і підрядної частин, актуалізує зміст останньої. Така переривчастість і різкість зумовлює посилення експресії та інформативності синтаксичної конструкції, навіть за умови еліпсації головної частини, наприклад: *Корвалтаб Екстра. Чим серце заспокоїться; Агуша. Щоб працював, як годинник, животик*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, детальний аналіз функціонування структур складного речення в сучасних слоганах комерційної телевізійної реклами засвідчив значний стилістичний і комунікативно-прагматичний потенціал цих синтаксичних структур, їхню можливість трансформуватися, семантично й структурно оновлюватися з метою експресивного мовленнєвого впливу на адресатів рекламних текстів. Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення функціонування структур складних речень не лише на прикладі слоганів, а й на прикладах рекламних текстів загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грищенко А. П. Складне речення. *Українська мова. Енциклопедія*. 2-ге вид., зі змінами і доп. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 600–602.
2. Завальнюк І. Я. Незавершені синтаксичні конструкції в мові української преси початку ХХІ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2017. Вип. 25. С. 129–136. URL : <http://cutt.us/UwrmX>. (дата звернення: 04.05.2019).
3. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : моногр. Вінниця : Нова Книга, 2009. 400 с.
4. Олексенко В. П. Структурно-семантична організація рекламного тексту *Граматичні студії*: зб. наук. праць. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 3. С. 106–113. URL : <http://jgrst.donnu.edu.ua/article/view/3533> (дата звернення: 04.05.2019).

5. Скоробагатова Е. А. Анализ межуровневой переходности на материале полипредикативных высказываний с парцелляцией. *Филологический анализ*. Вып. 7. Київ : Дн-ск, 1995.
6. Христианинова Р. А. Функціональний аналіз складнопідрядних локативних речень. *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь : Межвузовский центр «Крым», 2002. № 44. С. 75–78. URL : <http://cutt.us/G0Zdp>. (дата звернення: 04.05.2019).
7. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования : моногр. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ФЛИНТА: Наука, 2014. 344 с.
8. Шидо К. В. Рекламный слоган как особый жанр английских рекламных текстов : дис. на соискание ученой степени кандидата филол. наук : 10.02.04. Саратов, 2002. 241 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підруч. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Hryshchenko A. P. Skladne rechennia. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. 2-he vyd., zi zminamy i dop. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia, 2004. S. 600-602.
2. Zavalniuk I. Ya. Nezaversheni syntaksychni konstruksii v movi ukrainskoi presy pochatku XXI st. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia (movoznavstvo)*. 2017. Vyp. 25. S. 129-136. URL : <http://cutt.us/UwrmX>. (data zvernennia: 04.05.2019).
3. Zavalniuk I. Ya. Syntaksychni odynytsi v movi ukrainskoi presy pochatku XXI stolittia: funktsionalnyi i prahmalinhvistychnyi aspekty : monohr. Vinnytsia : Nova Knyha, 2009. 400 s.
4. Oleksenko V. P. Strukturno-semantychna orhanizatsiia reklamnoho tekstu. *Hramatychni studii : zb. nauk. prats*. Vinnytsia : DonNU imeni Vasylia Stusa, 2017. Vyp. 3. S. 106–113. URL : <http://jgrst.donnu.edu.ua/article/view/3533>. (data zvernennia: 04.05.2019).
5. Skorobagatova Ye. A. Analiz mezhurovnevoy perekhodnosti na materiale polipredikativnykh vyskazyvaniy s partsellyatsiey. *Filologicheskiiy analiz*. Vyp. 7. K. ; Dn-sk, 1995.
6. Khrystyanyanova R. A. Funktsionalnyi analiz skladnopidriadnykh lokatyvnykh rechen. *Kultura narodov Prychornomoria*. Symferopol : Mezhvuzovskiy tsentr «Krym», 2002. № 44. S. 75-78. URL : <http://cutt.us/G0Zdp>. (data zvernennia: 04.05.2019).
7. Shelestyuk Ye. V. Rechevoe vozdeystvie: ontologiya i metodologiya issledovaniya : monogr. 2-e izd., ispr. i dop. M.: FLINTA: Nauka, 2014. 344 s.
8. Shido K. V. Reklamnyy slogan kak osobyuy zhanr angliyskikh reklamnykh tekstov : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.04. Saratov, 2002. 241 s.
9. Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrainskoi movy : pidruch. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2004. 408 s.

Гузенко Світлана Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Гузенко Светлана Валентиновна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Николаевского национального университета имени В. А. Сухомлинского

Huzenko Svitlana, Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language and Literature of V. O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University

Стаття надійшла: 03.05.2019

Статтю прийнято до друку: 10.05.2019

УДК 811.161.2'36:070

DOI DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-116-122

ПУНКТУАЦІЙНІ АНОРМАТИВИ В РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІАТЕКСТАХ

Людмила Прокопчук

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

У статті проаналізовано пунктуаційні аномалії (помилки), що трапляються в регіональних (вінницьких) друкованих періодичних виданнях; схарактеризовано три основні групи таких помилок: помилки, зумовлені відсутністю потрібних розділових знаків; помилки через уживання зайвих пунктуаційних знаків; помилки, спричинені заміною одного знака іншим. З'ясовано причини появи пунктуаційних аномалій, наголошено на потребі підвищення рівня мовної грамотності регіональних часописів.

Ключові слова: пунктуація, правила пунктуації, пунктуаційні норми, пунктуаційні аномалії, розділові знаки.

ПУНКТУАЦИОННЫЕ АНОРМАТИВЫ В РЕГИОНАЛЬНЫХ МЕДИАТЕКСТАХ

Людмила Прокопчук

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

В статье проанализированы пунктуационные аномалии (ошибки), встречающиеся в региональных (винницких) печатных периодических изданиях; охарактеризованы три основные группы таких ошибок: ошибки, обусловленные отсутствием нужных знаков препинания; ошибки из-за употребления лишних знаков препинания; ошибки, вызванные заменой одного знака другим. Выяснены причины появления пунктуационных аномалий, отмечается необходимость повышения уровня грамотности региональных журналов.

Ключевые слова: пунктуація, правила пунктуації, пунктуаційні норми, пунктуаційні аномалії, знаки препинання.

PUNCTUATING ABNORMALITIES IN THE REGIONAL MEDIA

Liudmyla Prokopchuk

Mykhailo Kotsyubinsky Vinnitsa State Pedagogical University
Ukraine, Vinnitsa, Ostrozky St., 32
e-mail: liudapro578@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8735-3049

Introduction. *Correctness, that is, normativity, is one of the defining features of the professional language of each specialist. For teachers, announcers, actors and journalists the speech serves as the “main working tool”.*

The problem of the violation of the spelling, and hence of the punctuation norms in modern media texts, became the object of scientific research of such scholars as T. Bondarenko, A. Kapeliushnyi, I. Mazur, O. Tsapok and others. T. Bondarenko, N. Kovalchuk, V. Melnichayak and I. Savchenko devoted their scientific works to the theoretical positions and gave the classification of punctuation mistakes.

Punctuation abnormalities are violations of punctuation norms fixed in punctual rules – recommendations on the standard use of punctuation marks. In general, scientists distinguish three types of punctuation mistakes: mistakes caused by the lack of necessary punctuation marks; mistakes due to the use of unnecessary punctuation marks; and mistakes that arise as a result of unjustified replacement of some characters by others.

Purpose. *The purpose of the article is to identify and analyze punctuation mistakes that occur in the texts of the Vinnytsia periodicals.*

Results. *Analysis of the collected material gives grounds for differentiating punctuation mistakes into three groups: mistakes associated with the absence of necessary punctuation marks; mistakes related to the groundless use of punctuation marks where they are not foreseen by rules; and mistakes associated with abnormal use of one punctuation mark instead of another.*

As for the first group of mistakes, punctuation marks are not used in both simple and complex sentences. For instance, in simple sentences there is no dash between the subject and the predicate; and there are no comma-separated items. Frequently there are violations of the punctuation norm in the researched materials that are caused by the ignorance of the punctuation rules in a simple sentence extended by homogeneous members. The ignorance of the structure of a complex sentence leads to the fact that journalists can not precisely determine the number of predicative parts in such sentences, and, therefore, correctly arrange the punctuation marks.

The second group of punctuation mistakes recorded in the analyzed texts is anomalies associated with the arbitrary use of punctuation marks that are not indicated by the rules. Frequently mistakes occur when the inserted designs must be comma-separated. Occasionally singular words that are not parenthesis or inserted designs are comma-separated. During the analysis of texts we find out that mistakes occur during the separation of circumstances that have no relevant conditions for the selection (certain morphological expressions).

The abnormal use of one punctuation mark instead of the other is the most common case arising in complex sentences and in the sentences with homogeneous terms.

According to our research, there are the following reasons for the appearance of punctuation mistakes in the media texts of the Vinnytsia periodicals: low or insufficient level of punctuality in both authors and editors; bad knowledge of the structure of syntactic units and their morphological expression; neglect of the learned punctuation norms by the authors.

Conclusions. *Taking everything into account, punctuation abnormalities occur due to the various reasons. On the one hand, the correct punctuation of journalistic texts contributes to the correct understanding of these texts, and, on the other hand, it increases the readers’ linguistic literacy.*

Key words: *punctuation, punctuation rules, punctuation norms, punctuation anomalies, punctuation marks.*

Постановка проблеми. Мова засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є найбільш динамічною системою, яка миттєво реагує на ті зміни, які відбуваються в суспільстві, з одного боку, відображаючи стан його розвитку, а з іншого, – впливаючи на формування суспільної, а отже й мовної, свідомості. З огляду на те, що тексти в ЗМІ розраховані на масове сприймання, вони мають демонструвати найвищий рівень володіння державною мовою, культивуючи в такий спосіб загальнолітературні норми. За переконанням С. Єрмоленко, «масовість, здатність швидко реагувати на зміну в сучасному словнику, на зміну мовної прагматики роблять мову ЗМІ одним з основних критеріїв становлення літературної мови» [5, с. 30–31]. Тому журналісти, ведучі програм мають сприяти утвердженню чистоти української мови, а не продукувати мовні аномалії, які, на жаль, нерідко трапляються в сучасних медіатекстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порушення пунктуаційних норм у сучасних медіатекстах поставала об'єктом наукового пошуку Т. Бондаренко, А. Капелюшного, І. Мазур, О. Цапок та ін. Теоретичні положення щодо цього питання викладено в працях Т. Бондаренко [1; 2], Н. Ковальчук [4], В. Мельничайка [6], І. Савченко [7], де розкрито сутність принципів української пунктуації, докладно проаналізовано систему розділових знаків, подано класифікацію пунктуаційних помилок.

Мета і завдання статті. Мета статті полягає у виявленні й аналізі пунктуаційних помилок, що трапляються в текстах вінницьких друкованих видань. Досягнення мети зумовило розв'язання таких **завдань**: установити типологію пунктуаційних помилок, вилучених із журналістських текстів вінницької газети «Місто»; з'ясувати причини їх появи; визначити помилкобезпечні місця.

Виклад основного матеріалу. Українська пунктуація становить загальноприйнятну систему вживання розділових знаків, яка сформувалася на основі єдності структурного, семантичного (сміслового) та інтонаційного (ритмомелодійного) принципів. Розділові знаки виконують низку функцій: слугують одним із засобів розчленування мовного потоку на певні семантико-синтаксичні відрізки; дають змогу визначити смислові відношення між словами та водночас уточнити структуру речення; виконують експресивну функцію, досить часто в такий спосіб графічно виражаючи індивідуальність авторського мовомислення і, зрештою, полегшують сприймання тексту. Дотримання пунктуаційних норм, закріплених у пунктуаційних правилах – рекомендаціях щодо нормативного вживання розділових знаків, є важливим складником культури писемного мовлення. Порушення цих норм, з одного боку, ускладнює розуміння написаного чи надрукованого, а з іншого – засвідчує рівень фахової компетентності його автора.

Зазвичай виокремлюють три типи пунктуаційних помилок: помилки, спричинені відсутністю потрібних розділових знаків; помилки через уживання зайвих розділових знаків; помилки, що виникають унаслідок необгрунтованої заміни одних знаків іншими [1; 4; 6].

В аналізованих медіатекстах виявлено всі типи пунктуаційних аномалій. Щодо першої групи помилок, то спостерегли відсутність розділових знаків, що спричинено неврахуванням структурних особливостей речення. Здебільшого пропущено тире між підметом і присудком: *Потрібно знати, що металобрухт це вторинна сировина яка є товаром з високою вартістю яку можна і потрібно реалізувати нашому підприємству* (№ 27 від 18.07.2018); *Металобрухт це гроші* (№ 27 від 18.07.2018); *Позиція нашої партії досить проста – діти це майбутнє нації, наша надія* (№ 2 від 16.01.2019);

– не виділяють комами додатків зі значенням виключення, що починаються словами *крім*, *окрім*: *Крім того встановлено, що сільською радою рішення про надання у власність*

цих ділянок не приймалися і не могло прийматись, бо ця ділянка належить до території міста, а не сільської ради (№ 2 від 16.01.2019); **Окрім цього** були міжнародні конкурси і фестивалі в Польщі, Угорщині, Франції, де колектив також отримував високу оцінку слухачів (№ 12 від 27.03.2019); А ще вказали, що **крім спільного молебню** була і панахида за правоохоронцями, які загинули при виконанні службових обов'язків (№ 12 від 27.03.2019);

– не виділяють комами вставних одиниць: **Отже** кожен пенсіонер-одержувач субсидії отримає гроші у встановлену за графіком виплати пенсії дату впродовж виплатного періоду (№ 7 від 20.02.2019); Та коли він випадково побачив у хроніці, як більшовики познувалися з мирних жителів Харкова, він йде добровольцем і **зрештою** разом зі своїми друзями бере участь у бою під Крутами (№ 12 від 27.03.2019). Слово *отже* завжди відділяється, якщо передає логічний висновок з того, про що йшлося вище в тексті, якщо ж воно виступає в ролі підсилювальної частки (самостійно чи разом з іншими частками), тоді кому не треба ставити ні перед, ні після *отже* [3, с. 117].

– не виділено обставин, виражених дієприслівниковими зворотами та поєднанням іменника з прийменниками *незважаючи на*: **Перебуваючи в таких установах** люди не отримують потрібної інформації про своє лікування і живуть в поганих умовах (№ 37 від 04.10.2017); Цікаво, що на цю крадіжку зловмисник пішов **незважаючи на те**, що саме перебував під слідством за аналогічний злочин у Гайсинському районі (№ 28 від 26.07.2017).

У журналістських матеріалах трапляються пунктуаційні анормативи, спричинені порушенням правил уживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами: *Ми будемо підтримувати в цій програмі кілька сфер підприємницької діяльності – туристичні послуги, а саме сфера гостинності, сфера послуг, легка та харчова промисловість, медичні послуги, інформаційні технології* (№ 5 від 08.02.2018) (пропущено двокрапку перед однорідними членами речення після пояснювально-з'ясувального сполучника *а саме*).

Неправильне визначення структури складного речення призводить до помилок в пунктуаційному оформленні складних синтаксичних побудов, як-от: *Потрібно знати, що металобрухт це вторинна сировина яка є товаром з високою вартістю яку можна і потрібно реалізувати нашому підприємству* (№ 27 від 18.07.2018).

Другу групу пунктуаційних анормативів становлять помилки через уживання зайвих розділових знаків. Безпідставним є уживання розділових знаків після слів *також*, *насамперед*, які помилково кваліфікують як вставні. Проте функція цих слів інша – вони виконують роль прислівників: **Також**, активісти «Соціальної Справедливості» завітали до вінницького дитячого будинку «Гніздечко», у якому навчаються 115 дітей (№ 2 від 16.01.2019); *Те, що наша державна мова за Конституцією досі законодавчо по факту не захищена – це показник, **насамперед**, недобудованості нашої держави і неповноцінної все ще у XXI столітті (попри всі жертви!) державності українського народу* (№ 12 від 27.03.2019).

Досить часто трапляються помилки в пунктуаційному оформленні синтаксичних побудов із прислівником *утім* у їхній структурі, який зазвичай безпідставно кваліфікують як вставне слово: **Утім**, полишати цю територію рятувальники не будуть (№ 45 від 29.11.2017); **Утім**, підозрюваного потрібно спершу знайти (№ 5 від 08.02.2018); **Утім**, і сьогодні, за словами прем'єра, ресурсів у місцевої влади достатньо, аби змінювати на краще життя людей (№ 10 від 13.03.2019). У поданих реченнях прислівник *утім* уживається в значенні сполучників *проте*, *однак*, які на початку речення комами не відділяються.

У досліджуваних журналістських текстах спостерегли тенденцію ставити коми між однорідними членами речення, з'єднаними одиничним розділовим сполучником. До

прикладу: *Якщо **масте сумніви** стосовно власної вакцинації, **або** в принципі **боїтеся** вакцин, для власного спокою зробіть аналіз для визначення специфічних антитіл* (№ 7 від 20.02.2019); *Безкоштовно послугою з перевезення можуть скористатися **вінничани і вінничанки** з інвалідністю I і II груп із захворюваннями опорно-рухового апарату на візках, **або яким** важко самотійно пересуватися* (№ 12 від 27.03.2019). У другому реченні, окрім пунктуаційної, порушено ще й синтаксичну норму, оскільки в однорідний ряд не поєднуються члени речення й частини складного речення.

Не потрібно виділяти комами елементи речення зі словом *як*, що увиразнює значення «у ролі кого, чого», натомість їх кваліфікують як порівняльний зворот і, відповідно, ставлять розділові знаки: *Саме її було рекомендовано організаторам кубку, **як колектив**, який динамічно розвивається* (№ 10 від 13.03.2019).

Уживання зайвих тире в реченнях *«Якщо нічого не робити – то тарифи ростимуть, а ефективність опалення – все одно падатиме»*, – прогнозує Улида (№ 12 від 27.03.2019); *Йдеться про 850 тисяч гривень штрафу – за додаткові нарахування у платіжках споживачів, пов'язані із приведенням показників до стандартних умов* (№ 12 від 27.03.2019) свідчить не про індивідуальну манеру автора, а про ігнорування їхніх структурних особливостей та семантичних характеристик.

До третьої групи пунктуаційних аномативів, які трапляються в газеті «Місто», належать помилки, пов'язані з ненормативним використанням одного розділового знака замість іншого. Такі помилки, за нашими спостереженнями трапляються спорадично. До прикладу, у реченні *Від «Ниви» чекаю якісної гри. Від себе: **як** мінімум, бути корисним на полі* (№ 7 від 20.02.2019) замість тире в неповному реченні (пропущено головний член односкладного означено-особового речення *чекаю*) невиправдано вжито двокрапку. До того ж замість калькованої конструкції «як мінімум» доречнішим був би прислівник *щонайменше*.

Трапляються випадки, коли замість коми при відокремленій обставині невиправдано ставлять тире: *Як пояснюють у прокуратурі, провадження саме за ст.127 розпочали для того, аби виключити чи підтвердити факти катування – **зважаючи на усі обставини справи*** (№ 38 від 10.10.2018).

Відповідно до пунктуаційних норм, у реченнях з узагальнювальним словом у препозиції щодо однорідних членів речення вживаємо двокрапку і тире, якщо після однорідних членів це речення продовжується. Журналісти, на жаль, іноді нехтують це правило: *Тобто турист з Європи, який приїжджає в українські міста, в тому числі в майбутньому до Вінниці, може не задумуватись, де йому придбати квиток, а просто прикласти картку **будь-якого банку**, (відповідно до чинних пунктуаційних норм має бути двокрапка) чи французького, чи італійського, чи американського (згідно з чинними пунктуаційними нормами має бути тире) **і розрахуватися** за свій проїзд* (№ 38 від 10.10.2018).

Аналізуючи пунктуаційні помилки в журналістських текстах, більшість дослідників передусім акцентує на частковому або повному незнанні пунктуаційної норми, без чого неможливо сформулювати сталі пунктуаційні навички, а також наголошує на низькому рівні знань із синтаксису, невмінні розпізнавати синтаксичні явища та комунікативно-сміслові відрізки, що потребують виділення [1; 4].

На нашу думку, причинами появи пунктуаційних помилок у друкованих ЗМІ є низький або недостатній рівень пунктуаційної грамотності як авторів, так і редакторів; погане знання структури синтаксичних одиниць та їхнього морфологічного вираження; нехтування авторами засвоєних пунктуаційних норм.

Отже, в аналізованих текстах трапляються такі групи пунктуаційних помилок: відсутність потрібних розділових знаків; уживання таких знаків поза правилами; ненормативна заміна одного знака іншим. Основними причинами пунктуаційних аномалій, за нашим переконанням, є низький рівень знань синтаксисичних і пунктуаційних норм української мови, а також недбале редагування матеріалів.

Подальшого опрацювання, уважаємо, потребує проблема опису й аналізу пунктуаційного оформлення інших регіональних часописів задля вияву нових тенденцій у вживанні розділових знаків та їх характеристики крізь призму чинних мовних норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Т. Г. Пунктуаційні помилки як різновид комунікативного шуму. *Лінгвогеографія Черкащини*: зб. матеріалів міжвузівської наук.-практ. конф., Умань, 25–26 травня 2000 р. Київ : Знання, 2000. С. 88–90.
2. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика». Київ, 2003. 18 с.
3. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ : КММ, 2014. 124 с.
4. Ковальчук Н. П. Типологія пунктуаційних помилок та причини їх виникнення. *Науковий потенціал світу – 2005*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Том 18. Філологія. Методика викладання мови та літератури. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. С. 11–13.
5. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін. Літературна норма і мовна практика: монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
6. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: конструювання, редагування, переклад. Київ : Рад. школа, 1984. 224 с.
7. Савченко І. С. Пунктуація сучасної української мови. Черкаси : Брама, 2008. 152 с.

REFERENCES

1. Bondarenko T. H. Punktuaitsiini pomylyky yak riznovyd komunikatyvnoho shumu. *Linhvoheohrafiia Cherkashchyny*: zb. materialiv mizhvuzivskoi nauk.-prakt. konf., Uman, 25–26 travnia 2000 r. Kyiv : Znannia, 2000. S. 88–90.
2. Bondarenko T. H. Typolohiia movnykh pomylok ta yikh usunennia pid chas redahuvannia zhurnalistskykh materialiv : avtoref. dys... na zdobuttia nauk. stupenia kandydata filol. nauk. Kyiv, 2003. 18 s.
3. Horodenska K. Ukrainske slovo u vymirakh sohodennia. Kyiv: KMM, 2014. 124 s.
4. Kovalchuk N. P. Typolohiia punktuatsiinykh pomylok ta prychyny yikh vynyknennia. *Naukovyi potentsial svitu – 2005*: materialy II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii. Tom 18. Filolohiia. Metodyka vykladannia movy ta literatury. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 2005. S. 11–13.
5. S. Ya. Yermolenko, S. P. Bybyk, T. A. Kots ta in. Literaturna norma i movna praktyka: monohrafiia. Nizhyn : TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf», 2013. 320 s.
6. Melnychenko V. Ya. Tvorchy roboty na urokakh ukrainskoi movy: konstruiuvannia, redahuvannia, pereklad. Kyiv : Rad. shkola, 1984. 224 s.
7. Savchenko I. S. Punktuaitsiia suchasnoi ukrainskoi movy. Cherkasy: Brama, 2008. 152 s.

Прокопчук Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Прокопчук Людмила Владимировна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского (Украина).

Prokopchuk Liudmyla, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 23.04.2019

Статтю прийнято до друку: 03.05.2019

V. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 811.161.2:81'282.2(477.43/.44):001.891.55

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-123-130

ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОРТРЕТУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інна Гороф'янюк

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

У статті окреслено локалізацію окремішньої мовно-територіальної одиниці подільського говору південно-західного наріччя української мови – центральноподільські говірки. Ареал центральноподільських говірок розташовано у Вінницькій області. Представлено типові особливості центральноподільських говірок на фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

Ключові слова: діалектне явище, подільський говір, центральноподільські говірки, Вінницька область.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПОРТРЕТИРОВАНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОПОДОЛЬСКИХ ГОВОРОВ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Инна Горофьянюк

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

В статье представлена локализация отдельной лингвально-территориальной единицы подольского говора юго-западного наречия украинского языка – центральноподольские говоры. Ареал центральноподольских говоров расположен в Винницкой области. Представлены типичные особенности центральноподольских говоров на фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексическом уровнях.

Ключевые слова: диалектное явление, подольский говор, центральноподольские говоры, Винницкая область.

LINGUISTIC PORTRATE OF THE CENTRAL PODILLYA DIALECTS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Inna Gorofyanyuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

Ostrozhske St. 32, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

A Podillya dialect of the South-Western Ukrainian dialect has been identified by scientists in the second half of the 19th century. But the problem of internal division of this dialect has not unambiguous solution now. The researchers distinguish East-Podillya, West-Podillya, North-Podillya and Southern Podillya dialects. In return modern researches argue, that the allocation of the Central-Podillya dialect zone as a unit of internal dialectal division of the Podillya dialect is advisable. It actualizes the purpose of our article – to outline the range of Central Podillya dialects and to determine the typical features of this language-territorial formation at all language levels.

By mapping the areal relevant names of plants fixed in 94 settlements of Vinnitsa region, we have entered 62 lexical, word-formation, phonetic maps. This allowed us to allocate three dialectal macro zones (see map 1).

The area of the Central Podillya dialects is localized in the Vinnitsia region and we separate the Central Podillya from the Eastern Podillya dialects by a line to the west of the city of Chechelnyk – east of the city of Trostianets – to the west of the city of Haysin – to the west of the city of Illintsi. According to the typology of the areal characteristics of the Podillya botanical vocabulary, three dialectal macro zones have defined: 1) the northern, representing the transitional type dialect to the South Volyn dialect of the South-Western Ukrainian dialect; 2) the south-western macro zone borders on the West-Podillya and partly with the Bukovynian dialects, which is qualified as Central-Podillya dialects; in this macro zone, which forms the nucleus of the Podillya dialect, three micro zones have been allocated – the central-western, southern, transdnestrrian; 3) the south-eastern macro zone borders with the middle-dnieper dialects of the Ukrainian South-Eastern dialect.

The article outlines the typical features of the Central Podillya dialects: 18 phonetic features, 10 morphological, 7 – syntactic, as well as lexical elements characteristic of these dialects.

The research has shown that we have the right to distinguish Central Podillya dialects as a separate type of dialects, as a unit of internal dialectal division of the Podillya dialect.

Key words: *dialectal feature, Podillya dialect, Central Podillya dialects, Vinnitsia region.*

Уперше подільський говір виокремив і лаконічно охарактеризував І. Вагилевич у вступі до граматики української мови для галичан, виданої у Львові 1845 р. Подільський говір виокремлювали й наступні дослідники українських діалектів – Я. Головацький (у межах волинсько-подільського наріччя), О. Потебня.

Подільський говір виділяє К. Михальчук у найґрунтовнішому станом на ХІХ ст. дослідженні, присвяченому діалектному членуванню української мови, «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872). На основі матеріалів, зібраних у 9 населених пунктах Поділля (усього автор обстежив 59 населених пунктів із різних регіонів України в межах тодішньої царської Росії), дослідник окреслює

подільський говір у межах подільсько-волинського піднаріччя українського наріччя [8, с. 453–512]. Варто зазначити, що К. Михальчук зазначений говір виокремив у південно-східному наріччі, але на сучасному етапі розвитку вітчизняної ареалогії його відносять до південно-західного наріччя української мови.

Тривалий час здійснити внутрішнє членування подільського говору не дозволяла відсутність монографічних описів говірок на всіх структурних рівнях та розпорошеність лінгвальних даних подільського говору по трьох томах «Атласу української мови» (Київ, 1984, 1988, 2001). Окреслення меж подільського діалекту знаходимо в дослідженнях Г. Шила – «Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра» (Львів, 1957), Ф. Жилка – «Нариси з діалектології української мови» (Київ, 1966), С. Бевзенка – «Українська діалектологія» (Київ, 1980). Дослідники виділяють східноподільські, західноподільські, південноподільські та північноподільські говірки. Визначення меж східноподільських та західноподільських говірок Г. Мартиною, П. Ткачуком, Т. Тищенко, Н. Шереметою, Г. Березовською, О. Жвавою дозволяє установити зовнішні межі подільського говору [докл. див.: 9]. Натомість сучасні дослідження переконують у доцільності виділення зони центральноподільських говірок як одиниці внутрішнього діалектного членування подільського говору. Це **актуалізує мету нашої статті** – окреслити ареал центральноподільських говірок та визначити типові риси цього мовно-територіального утворення на всіх мовних рівнях.

За допомогою картографування ареально релевантної флоролексики, зафіксованої в подільських говірках 94 н.пп. Вінницької обл., ми уклали 62 карти: 48 лексичних, 5 словотворчих, 9 фонетичних. Спостережено накладання ізолекс, ізосем та ізоглос значної кількості фонетичних і граматичних явищ, що не лише визначає мовні межі, але й виступає вагомим лінгвістичним доказом правильності встановленого членування говірок [2, с. 250]. Просторове розміщення флорономенів центральноподільських говірок детермінує виділення трьох діалектних макрозон (див. Карта «Діалектні зони»).

Ареал центральноподільських говірок локалізуємо у Вінницькій області і відокремлюємо центральноподільські від східноподільських говірок лінією західніше м. Чечельника – східніше м. Тростянця – західніше м. Гайсина – західніше м. Іллінців. На підставі типології ареальних характеристик ботанічної лексики виділено три діалектні макрозони:

1. Північна макрозона, що репрезентує смугу говірок перехідного типу до південноволинського говору південно-західного наріччя. Ареал охоплює говірки Хмільницького, Козятинського, Погребищенського, Калинівського р-нів, північної частини Літинського, Вінницького р-нів, північної та центральної частин Липовецького, Оратівського р-нів Вінницької обл.

2. Південно-західна макрозона межує із західноподільськими та частково з буковинськими говірками південно-західного наріччя. Ареал охоплює говірки південної частини Літинського, Липовецького р-нів, центральної та південної частини Вінницького р-ну, Барського, Жмеринського, Тиврівського, Немирівського р-нів, північно-західної частини Іллінецького, Гайсинського р-нів, Мурованокриловецького, Шаргородського, Тульчинського, Могилів-Подільського, Чернівецького, Томашпільського, Крижопільського р-нів, західної частини Тростянецького р-ну, Ямпільського, Піщанського р-нів, західної частини Чечельницького р-ну Вінницької обл. Саме цю зону і кваліфікуємо як центральноподільські говірки.

У межах південно-західної макрозони, яка формує ядро подільського говору, виділено три мікрозони – центральньо-західну, південну, наддністрянську.

3. Південно-східна макрозона, що межує із середньонаддніпрянським говором південно-східного наріччя, охоплює говірки центральної й південної частин Іллінецького р-ну, Гайсинського, Теплицького, Бершадського р-нів, східної частини Тростянецького, Чечельницького р-нів.

Карта № 2. Діалектні зони

- Північна макрозона
- Південно-західна макрозона
- Центральньо-західна мікрозона
- Південна мікрозона
- Наддністрянська мікрозона
- Південно-східна макрозона
- межі областей
- межі районів

Зауважимо, що на матеріалі лексики народних ремесел, картографованих Г. Краєвською [6, с. 136–150], також виділено центральноподільські говірки, локалізовані у Вінницькій області, із межами, які близькі до тих, які встановлено за нашим картографуванням ботанічної лексики.

Систематизація основних рис подільського говору на різних мовних рівнях здійснена у працях С. Бевзенка [1, с. 216–218], О. Горбача [3, с. 13–14], П. Гриценка [4, с. 74–81], І. Матвіяса [7, с. 67–73], Ф. Жилка [5, с. 124–129].

Ми окреслили типові риси центральноподільських говірок на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному мовних рівнях.

1. Фонетика центральноподільських говірок.

1.1. Повне або часткове нерозрізнення фонем /o/ та /y/ в ненаголошених позиціях: *по^y/суда, по^y/р'із, ку^y/му, ро^y/зумний, го^y/р'ілка, кус^y/ц'ум, кустру^y/батий, бу^y/йарин.*

1.2. Повна або часткова заміна /e/ на /u/: *до хрис^t/ту, по^m/мижи, миⁿ/не, миⁿ/н'і, се^u/ло.*

1.3. Твердість /p/: *бура^k/ки, рату^v/вати, примⁱ/рати, куд^r/равий, ^r/расно, ^z/радки, радⁿ/но, го^v/вору.*

1.4. Передньоязикові приголосні /d/, /t/, /z/, /s/, /n/ перед /i/, що походить із давнього /o/, як правило, не пом'якшуються: *стіл, ніс, сік.*

1.5. У звукополюках /с'в'/, /ц'в'/ відбувається повне ствердіння [в] (*с^v/вато, ц^v/вах*), натомість м'якість приголосного може оформитися в окремий м'який звук /й/: *свіа^y/ш'ченик.*

1.6. Збереження дзвінкості в кінці слів (*дуб, н'іж, горб*), лише в позиції перед іншими глухими приголосними спостерігається оглушення дзвінких: *^b/біхти, мо^l/лотиий, с^t/тешка.*

1.7. Наявність протетичного /g/: *го^s/сика, гин^d/дик, го^r/рати, го^l/л'їй, го^k/к'їст, вго^s/сеⁿ/ни, ^G/Голька, Ганд^r/рей.*

1.8. Кінцевий приголосний /t/ твердий у формах 3-ої особи дієслів теперішнього часу однини і множини (*робит, ⁿ/носить, ^k/кажуть*), а також у формі 2-ої особи множини наказового способу (*їдⁱ/ім, не^s/с'їм*).

1.9. Наявність епентетичного /l/ на місці давнього /j/ після губних приголосних: *здо^r/роул^a, бе^z/зго^l/лоул^a, ко^r/роул^aчий^r/рибл^aчий^r, ^j/жабл^aчий^r, рип^l/л^aх.*

1.10. Наявність епентетичного /n/ після губного приголосного /m/ на місці давнього /j/: *ⁿ/памн^a/т, мⁿ/н'ати, мн^a/а^kуи, мⁿ/н'асо, у^r/ремн^a.*

1.11. Звукополюка /вн/ переходить у /мн/ (*рⁱ/імний, рⁱ/імⁿ/ати*), /бн/ – у /вн/ (*дрⁱ/імⁿ/ий*).

1.12. Звукополюка /ст/ переходить у /с'ц': *го^s/ц'ї, мас^c/ц'у.*

1.13. Приголосні в позиції після голосних перед давнім закінчення -*ье*- не подовжуються: *ко^l/лос^a, жи^t/т^a, вⁱ/с'іл^a, к^l/лоча.*

1.14. Рефлексія давніх /e/ та /a/ після пом'якшених і шиплячих приголосних як /a/: *ло^l/ша, ^y/йагода, у^z/з'аї, хоча ^d/девⁱ/т', ^d/десⁱ/т', одиⁿ/нацⁱ/т'.*

1.15. Рефлексія давнього /e/ як /y/ в словоформі *ц'улу^v/вати.*

1.16. Метатеза має лексикалізований характер: *кⁱ/ірⁿ/ниц^a (1), кирⁿ/ниц^a, гоⁱ/ір^k/ки, мед^v/в'ід'.*

1.17. Субституція приголосних /xv/, /kv/ → /ф/: *фⁱ/їст, ^f/фⁱ/їртка, фа^l/летие, фа^l/сол^a і, навпаки: бух^v/в'ет, х^v/верма, Х^v/в'інс^k/ка в'їⁿ/на.*

1.18. Фонетично видозмінені форми числівників *ш^t/тири, йї^d/ден* і похідні від них.

2. Морфологія центральноподільських говірок.

2.1. Іменники жіночого роду 3-ої відміни в родовому відмінку однини мають паралельні закінчення *-и, -і*: *соли – сол'ї, к'ров'ї – к'рови*.

2.2. Іменники жіночого роду 3-ої відміни в орудному відмінку однини мають закінчення *-ойу*: *ночойу, печойу*.

2.3. Іменники чоловічого роду в давальному і місцевому відмінках однини мають закінчення *-ови (-еви)*: *х'лопц'ови*.

2.4. Нерозрізнення твердих і м'яких основ іменників, тому іменники м'якої групи змінюються за аналогією до іменників твердої основи: *ко'н'ом, з'рушойу, ол'ї'ц'ом, дн'ом*.

2.5. У давальному і місцевому відмінках однини прикметників та присвійних займенників жіночого роду вживають скорочені закінчення: *зе'лен'ї тра'в'ї – на зе'лен'ї тра'в'ї*.

2.6. Відсутнє чергування *д//дж, з//ж, т//ч, с//ш* у дієсловах теперішнього часу в 1-ій особі однини (*ход'у, нос'у*), у дієприкметниках (*кос'аний, ск'рут'аний*), в інфінітивах перед суфіксом *-ува-* (*ви'ход'увати, ви'кос'увати*); у дієслівних формах 3-ої особи множини минулого і теперішнього часу – *д//дж, з//ж, т//ч, с//ш, ст//шч* (*п'ід'мас'т'ували, зас'в'їт'уйут*).

2.7. У дієсловах 2 дієвідміни в 3-ій особі однини теперішнього часу поряд із широко знаними формами з особовим закінченням *-т* (*ходить, носить*) уживають також форми типу *ходе, носе*.

2.8. Дієслівні форми майбутнього часу паралельні: паралельно з *буду ро'бити* вживаються форми типу *буду ро'биї*.

2.9. Дієслівні форми минулого часу паралельні: паралельно з *ходили* вживаються форми типу *ходилис-мо*.

2.10. У формах вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників чи прислівників наявність суфіксів *-ішч-, -ч-*: *доб'р'ішчий, менче*.

3. Синтаксис центральноподільських говірок

3.1. Підмет може виражатися формою іменника або займенника в родовому відмінку з кількісним числівником, який виступає його означенням, напр.: *Нас дв'ї м'їсило / а ро'били коро'ваї то бага'тен'ко*.

3.2. Активно вживаним є складений присудок у формі нечленного прикметника *годен*, напр.: *Во'на не' годна ўже хо'дити*.

3.3. Іменникові означення з прийменником *до, на* в знахідному і родовому відмінках, що відображають мету, спрямованість на якісь предмети, напр.: *ба'пка до ко'си, во'да на ко'си*.

3.4. Неузгоджене означення виражене інфінітивом, що прилягає до іменників – назв конкретних предметів, напр.: *Во'да ко'си м'ити*.

3.5. У множині прямий об'єкт дії – іменник-істота – виражений формою називного – знахідного відмінка: *Майу'д'їти*.

3.6. Після низки дієслів-присудків *говорити, казати, думати, згадувати* та под. уживаються іменниково-прийменникові конструкції з прийменником *за*, напр.: *пи'тала за те'бе*.

3.7. Цільова спрямованість дії, якщо присудок означає шукання, добування, реалізується іменниково-прийменниковими конструкціями із прийменниками *по, на*, напр.: *ї'ду на ри'бу, п'ї'шоў по ї'агоди*.

4. Лексика центральноподільських говірок має і питомі елементи, і запозичені: *ба'йура 'калюжа', бал' 'пишне святкування', ба'тати 'різати, панахати (хліб ножем)',*

¹бинда 'кісник; кольорова стрічка', вар¹цаба 'одвірок, один з двох вертикальних брусів рами дверей', во¹к 'середина розрізаного кавуна', у¹ремн'а 'час, година', з¹образ 'ікона', грис 'висівки', ка¹па 'скатерка', к¹лун'а 'приміщення для зберігання зерна і снопів', кур¹дупел' 'людина низького зросту', ладну¹вати 'готувати', мер¹ва 'дрібна солома', на¹дал'ішній мак 'мак дикий, *Paraver rhoeas* L.', нас¹і'йа 'злість', по¹нова 'нуда' бруслина європейська, *Eupomus eugoraeus* L., по¹ренча 'поруччя', пра¹де, пра¹дець'а 'етап росту кукурудзи – випуске коси', свер¹биус, 'шипшина собача, *Rosa canina* L.', сир¹ве 'недостиглі зернові', т¹рина 'вимолочені колоски (відходи більшого розміру)' та ін.

Висновки. Отож, переконані, що внутрішнє членування подільського говору на 4 зони (південну, північну, західну і східну) є не повним, адже зумовлене передовсім міждіалектним впливом на подільський діалект сусідніх буковинських, наддністрянських, волинських, степових і середньонаддніпрянських говорів. Ми поставили за мету простежити особливості членування подільського говору на 4 зони саме в його центральній частині і виявити відповідність такої стратифікації аналізованого говору матеріалам АУМ. Результати нашого дослідження засвідчили функціонування окремої анклавної зони – зони центральноподільських говірок, для якої характерний мінімальний вплив сусідніх говорів і водночас наявні власні лінгвальні особливості на рівні фонетики, граматики та лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 216 с.
2. Выгонная Л. Т. Изоглоссы и изопрагмы при дифференциации ареалов. *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*. Ленинград, 1977. С. 250–254.
3. Горбач О. Подільські говірки. *Зібрані статті. V. Діалектологія* [репринтне видання]. Мюнхен, 1993. С. 13–14.
4. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. *Поділля: історико-етнографічне дослідження* [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущок, З. Є. Болтарович та ін.]. Київ, 1994. С. 74–81.
5. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. 307 с.
6. Краєвська Г. П. Народновиробнича термінологія центральноподільських говірок: Матеріали до «Лексичного атласу української мови». Вінниця, 2017. 204 с.
7. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. 168 с.
8. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край*. Санкт-Петербург, 1872. Т. 7. С. 453–512.
9. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / уклад.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця, 2013. 141 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S. P. *Ukrainska dialektolohiia*. Kyiv, 1980. 216 s.
2. Vyhonnaia L. T. *Yzoghlossy i yzoprahmy pry dyfferentsyatsyy arealov. Arealnye yssledovanyia v yazykoznanuu y etnohrafyy*. Lenynhrad, 1977. S. 250–254.
3. Horbach O. *Podilski hovirky. Zibrani statii. V. Dialektolohiia* [reprintne vydannia]. Miunkhen, 1993. S. 13–14.
4. Hrytsenko P. Yu. *Osnovni rysy podilskoho hovu. Podillia: istoryko-etnohrafichne doslidzhennia* [L. F. Artiukh, V. H. Balushok, Z. Ye. Boltarovych ta in.]. Kyiv, 1994. S. 74–81.
5. Zhylko F. T. *Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy*. Kyiv, 1966. 307 s.
6. Kraievska H. P. *Narodnovyrobycha terminolohiia tsentralnopodilskykh hovirok: Materialy do «Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy»*. Vinnytsia, 2017. 204 s.
7. Matviias I. H. *Ukrainska mova i yii hovory*. Kyiv, 1990. 168 s.

8. Mykhalchuk K. P. Narechyia, podnarechyia y hovory Yuzhnoi Rossyy v sviazy s narechyiamy Halychyny. *Trudy etnografychesko-statystycheskoi ekspedytsyy v Zapadnorusskii krai*. Sankt-Peterburh, 1872. T. 7. S. 453–512.

9. Podilskyi hovir: Bibliografichni pokazhchyk / uklad.: I. V. Horofianiuk, N. D. Kovalenko, T. M. Tyshchenko. Vinnytsia, 2013. 141 s.

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горофянюк Инна Валентиновна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Inna Gorofyanyuk, Ph.D. in Philology, associate professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 19.04.2019

Статтю прийнято до друку: 26.04.2019

УДК 811.161.2'373.2

DOI DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-130-139

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ

Оксана Мельник

Вінницький соціально-економічний інститут «Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Україна, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 23-а

e-mail: oksana.melnick2010@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4919-5833

У статті проаналізовано функціональність, фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості ергонімів на позначення партій та громадських організацій, зафіксованих на Вінниччині, шляхи поповнення цього пласту ергонімів. Скластифіковано партіоніми за певними критеріями (лексико-семантичним, синтаксичним та морфологічним). Зосереджено увагу на віддзеркаленні змін суспільного та політичного життя в онімотворах. Схарактеризовано мотиваційний складник партіонімів, а також обґрунтовано мінливість їхнього лексичного складу в сучасному політичному житті країни.

Ключові слова: ономастика, ергоніми, партіоніми, індивідуальна назва, власне-ергонім.

ОСОБЕННОСТИ ПАРТИОНИМОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Оксана Мельник

Винницкий социально-экономический институт «Открытого международного университета развития человека «Украина»

Украина, г. Винница, ул. Хмельницкое шоссе, 23-а

e-mail: oksana.melnick2010@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4919-5833

В статье проанализировали функциональность, фонетические, лексические, морфологические и синтаксические особенности названий партий и общественных организаций, зафиксированных в Винницкой области, пути пополнения этого пласта эргонимов. Классифицировали партионимы в соответствии с определенными критериями (лексико-семантическими, синтаксическими и морфологическими). Обратили внимание на отражение изменений общественной и политической жизни страны в неоэргонимах. Выделили мотивационную составляющую партионимов, обосновали изменчивость лексического состава партионимов в современной политической жизни страны.

Ключевые слова: ономастика, эргонимы, партионимы, индивидуальные названия, собственноэргонимы.

THE PECULIARITIES OF PARTIONIMS IN THE VINNYTSIA REGION

Oksana Melnyk

Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences of Open International University of Human Development "Ukraine"

Khmelnysky Highway St., 23-A, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: oksana.melnick2010@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4919-5833

The changes taking place in all spheres of public life affect onims. According to our research, the most changing are erhonims to describe social organizations, political parties, political organizations and associations.

Our aim is to study functionality, phonetic, lexical, morphological and syntactic features of erhonims of the Vinnytsia region denoting parties and public organizations, and to specify motivational component of the process of creation of erhonims and the ways of enrichment of this layer of onims.

The conclusions of the study. *Thus, the partionims have to perform a number of functions: identification, distinguishing and advertising. Taking everything into account, we made up the following conclusions.*

Firstly, Ukrainian political organizations have the nature of irregularity as for the use of names. This indicates not very high party culture in Ukraine, unlike European or American traditions where the stability of parties demonstrates the slightest degree of modification of their names.

Secondly, some names of modern political parties imply extralingual information: they have a certain stereotype content based on the socio-political experience which is connected with the attitude of society to this group (sympathy / antipathy of the electorate). Therefore, party names affect many voters as some code symbols that cause approving or disapproving reaction, and, at the same time, national and cultural priorities of the parties may change because of different political factors. For instance, the political party "Nasha Ukraina" (before the Orange Revolution and after), or "Partiia Rehioniv" (before the Revolution of Dignity and after).

Thirdly, the creation of new parties is influenced by several motivating factors: political situation in the country (elections, war, revolution), the appearance of new political charismatic leaders, the desire to "wash off" the political reputation, etc. And that's why erhonims in the above mentioned cases should be accurate and serve as an advertisement and mini-programme.

Fourthly, partitionims can be structured by the way of creation (assembly, congress, party, union, alliance, organization, movement, platform, block), by the scale of activity (of nationwide or local significance), by the ideology (democratic, liberal, left), by the direction of activity which is declared in the name of the party (economics, rural development, urban development, environment, religion, interests of minorities), by the membership (gender, age), by the structural models of the erhonim proper (one-component, two-component, three-component, multi-component), by the syntactic structure of the erhonim (co-ordinative combinations, subordinate word combinations, incomplete sentences), by the motivation of the name (motivated, unmotivated), by the peculiarities of graphic design of the erhonim, by the use of toponyms (with the reference to derivatives of toponimic general names, with the lexeme "Ukraina", etc.), by the use of linguistic means in the name (names-duplicates, parties with the similar names, exotic names), by the morphological construction (built up in the consequence of abbreviation).

In the next research papers we are going to study onims to describe erhoobjects related to the sphere of society inclusiveness.

Key words: *onomastics, erhonims, partitionims, individual name.*

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в усіх галузях суспільного життя, не могли не позначитися на онімах. Найбільш мінливими виявилися ергоніми на позначення громадських організацій, партій, політичних об'єднань, асоціацій. У статті 9 «Закону України про політичні партії» [2] вказано лише, що «найменування політичної партії, її символіка не повинні збігатися з найменуванням чи символікою іншої (зареєстрованої) політичної партії». Ані цим, ані «Законом про громадські організації» [3] не регламентовано способів називання політичних формувань, вимог до написання партіонімів.

Як і всі ергоніми, партіоніми у своєму складі мають ергонімний термін і власне-ергонім. Проте якщо в емпоронімах, сервісонімах, медицинонімах та інших назвах колективів ергонімний термін не входить у склад власне-ергоніма і ми виносимо його за межі назви, яку графічно оформлюємо в лапках, то партіоніми порушують цю закономірність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті «Українські ергоніми в аспекті лінгвокраєзнавчих студій» Н. Хібеба зауважує, що відповідно до ч. 2 ст. 12-1 чинного законодавства України «Про громадські об'єднання» [3] «назва об'єднання громадян повинна складатися з двох частин – загальної та індивідуальної. Загальна назва (партія, рух, конгрес, спілка, об'єднання, фонд, фундація, асоціація, товариство тощо) може бути однаковою в різних об'єднань громадян. Індивідуальна назва об'єднання громадян є обов'язковою і повинна бути суттєво відмінною від індивідуальних назв, зареєстрованих у встановленому порядку об'єднань громадян з такою ж загальною назвою» [1, с. 103].

Отже, для партіоніма характерна двокомпонентна структура: обов'язковий ергонімний термін і власне-ергонім (назва партії) [1, с. 104].

Дослідниця класифікувала цей пласт онімної лексики за типом утворення (асамблея, конгрес, об'єднання, партія, альянс), за масштабом діяльності (всеукраїнського та місцевого значення), за ідеологією, за напрямом діяльності (економіка, розвиток сільського господарства, розвиток міста, релігія, інтереси нацменшин), за членством (стать, вік) [1, с. 102].

Мета і завдання статті. Нашою метою є дослідити функціональність, фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості ергонімів Вінниччини на позначення

партій та громадських організацій, визначити мотиваційний складник ергонімотворення та шляхи поповнення цього пласту онімів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Відомостях щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку місцевих обласних організацій політичних партій в межах Вінницької області» станом на 01 січня 2019 року зареєстровано 261 партію [4]. Місцеві партіоніми диференціюємо за вищезгаданими критеріями, але розлогіше: доповнимо класифікацію Н. Хібеби новими утвореннями, які з'явилися нещодавно станом на 2019 рік [4].

За типом утворення: 1) асамблея (Вінницька обласна організація політичної партії «Українська національна асамблея», Вінницька обласна організація політичної партії «Соціал-Патріотична Асамблея Слов'ян»); 2) конгрес (Вінницька обласна організація політичної партії «Конгрес українських націоналістів»); 3) об'єднання (Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнське об'єднання “Відродження України”», Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнське об'єднання “Мир”»); 4) партія (Вінницька обласна організація політичної партії «Самопоміч», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія поляків України», Вінницька обласна організація політичної партії «Козацька Українська Партія»); 5) союз (Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнський політичний союз», Вінницька обласна організація політичної партії «Демократичний союз»); 6) альянс (Вінницька обласна організація політичної партії «Український республіканський альянс», Вінницька обласна організація політичної партії «Альянс За Соціальну Справедливість»); 7) організація (Вінницька обласна організація політичної партії «Організація Українських Націоналістів» (ОУН), Вінницька обласна організація політичної партії «УНА-УНСО»); 8) рух (Вінницька обласна організація політичної партії «Патріотичний рух», Вінницька обласна організація політичної партії «Рух за Україну»); 9) платформа (Вінницька обласна організація політичної партії «Українська платформа «СОБОР»); 10) блок (Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Петра Порошенка», Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Дарта Вейдера»).

За масштабом діяльності: 1) всеукраїнського значення (Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнська партія “Нова сила”», Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнська політична партія “Братство”»); 2) місцевого значення (Вінницька обласна організація політичної партії «Вінницька європейська перспектива», Вінницька обласна організація політичної партії «Вінницька європейська стратегія»).

За ідеологією: 1) демократичні (Вінницька обласна організація політичної партії «Демократична партія України», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія вільних демократів»); 2) ліберальні (Вінницька обласна організація Політичної партії «РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ», Вінницька обласна організація політичної партії «Ліберальна партія України»); 3) ліві (Вінницька обласна організація політичної партії «Комуністична партія України» (до 2014 року), Вінницька обласна організація політичної партії «Соціалістична партія України»).

За напрямом діяльності (яка задекларована в назві партії): 1) економіка (Вінницька обласна організація політичної партії «Партія національно-економічного розвитку України», Вінницька обласна організація політичної партії «Політична партія малого і середнього бізнесу України»); 2) розвиток сільського господарства (Вінницька

обласна організація політичної партії «Аграрна партія України», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія селян», Вінницька обласна організація політичної партії «Селянська Україна»); 3) розвиток міста (Вінницька обласна організація політичної партії «Партія промисловців і підприємців України», Вінницька обласна організація політичної партії «Рідне місто», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія місцевого самоврядування»); 4) екологія (Вінницька обласна організація політичної партії «Зелена екологічна партія України «Райдуга», Вінницька обласна організація політичної партії «Зелена партія України», Вінницька обласна організація політичної партії «Зелені»); 5) релігія (Вінницька обласна організація політичної партії «Партія мусульман України», Вінницька обласна організація політичної партії «Республіканська християнська партія»); 6) інтереси нацменшин (Вінницька обласна організація політичної партії Демократична партія угорців України).

За членством: 1) гендерний ценз (Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє», Вінницька обласна організація політичної партії «Жінки України»); 2) віковий ценз (Вінницька обласна організація політичної партії «Молода Україна», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія нового покоління України», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія пенсіонерів України»).

За структурними моделями власне-ергоніма: 1) однокомпонентні (Вінницька обласна організація політичної партії «Авангард», Вінницька обласна організація політичної партії «Відродження», Вінницька обласна організація політичної партії «Віче»); 2) двокомпонентні (Вінницька обласна організація політичної партії «Інформаційна Україна», Вінницька обласна організація політичної партії «Київська Русь»); 3) трикомпонентні (Вінницька обласна організація політичної партії «Партія місцевого самоврядування», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія сильної влади»); 4) багатокомпонентні (Вінницька обласна організація політичної партії «За добробут та соціальний захист народу», Вінницька обласна організація політичної партії «Захист місцевих інтересів народу»).

За синтаксичною будовою власне-ергоніма: 1) сурядні сполучення (Вінницька обласна партійна організація Політичної партії «Громада і Закон», Вінницька обласна партійна організація «Миру і розвитку», Вінницька обласна організація Партії «Реформи і Порядок»); 2) підрядні словосполучення (Вінницька обласна організація Політичної партії «Нова держава», Вінницька обласна регіональна парторганізація Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Громадський контроль»); 3) неповні речення (Вінницька обласна організація політичної партії «За Україну!», Вінницька обласна організація Партії Наталії Королевської «Україна – вперед!»).

За мотивацією назви: 1) мотивовані (Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнська партія духовності і патріотизму», Вінницька обласна організація політичної партії «Партія відродження села»); 2) немотивовані (Вінницька обласна організація політичної партії «Інтернет-партія України», Вінницька обласна організація політичної партії «Праведність», Вінницька обласна організація політичної партії «Совість України»).

За особливостями графічного оформлення власне-ергоніма: 1) із графічними скороченнями (Вінницька обласна організація політичної партії «Українська партія та ін.»); 2) нумеральна (Вінницька обласна партійна організація політичної партії «5.10»); 3) з особливостями вживання великої літери (Вінницька обласна організація Політичної партії

Українська платформа «СОБОР», Вінницька обласна організація Партії «СЕЛЯНСЬКИЙ БЛОК АГРАРНА УКРАЇНА», Регіональна партійна організація політичної партії «РУСИЧІ» у Вінницькій області).

За використанням у назві топонімів і відтопонімних назв: 1) із вказівкою на відтопонімну загальну назву (Вінницька обласна організація політичної партії «ХЕРСОНЦІ», Вінницька обласна організація Політичної партії «Партія поляків України»); 2) з лексемою «Україна» (Вінницька обласна організація Партії Сергія Тігіпка «Сильна Україна», Вінницька обласна організація політичної партії «Твоя Україна»); 3) з морфемою євро- (Вінницька обласна організація політичної партії «ЄВРОТУРБОТА», Вінницька обласна організація політичної партії «Європейська Партія України»).

За використанням у назві антропонімів: 1) із вказівкою на антропонім (Вінницька територіальна організація «Радикальної Партії Олега Ляшка», Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Петра Порошенка», Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Юлії Тимошенко»); 2) із вказівкою на неофіційний антропонім (Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Дарта Вейдера»).

За використанням у назві мовних засобів: 1) назви-дублети (Вінницька обласна організація політичної партії «Соціал-демократична партія України» – Вінницька обласна організація політичної партії «Українська соціал-демократична партія»); 2) партії з подібними назвами (Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина родина» – Вінницька обласна організація політичної партії «Родина», Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнська козацька партія» – Вінницька обласна організація політичної партії «Партія козаків України»); 3) екзотичні назви (Вінницька обласна організація політичної партії «ЗЛАГОДА», Вінницька обласна організація політичної партії «КОНКРЕТНИХ СПРАВ»); 4) назви-перифрази (Вінницька обласна організація політичної партії «Партія народної дії «Надія»); 5) утворені шляхом метафоричного перенесення (Вінницька обласна організація політичної партії «Зелена екологічна партія України «Райдуга», Вінницька обласна організація політичної партії «Зелена партія України»).

За особливостями морфологічної будови аброергонімів: 1) ініціальної (Вінницька обласна організація політичної партії «УДАР» (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка, БЮТ (Блок Юлії Тимошенко), НДП (Народно-демократична партія Вінницька обласна організація, Партії «Русько-Український Союз»(РУСЬ)); 2) складового типу (Вінницька обласна організація політичної партії «УКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПАТРІОТІВ – УКРОП», Вінницька обласна організація політичної партії «Селянська партія України» – СелПУ); 3) змішаного типу (Демсоюз – Вінницька обласна організація політичної партії «Демократичний союз»).

З переліку зареєстрованих партій та громадських організацій бачимо, що переважна кількість партіонімів (близько 64 %) за типом утворення – партії (що задекларовано в назві), 13 % – об'єднання, близько 10 % – союз, близько 3 % – рух, 2 % – альянс, 3 % – блок, 2 % – організація, близько 1 % – асамблея, 1 % – конгрес, 1 % – платформа.

За гендерним критерієм зареєстровано лише 1,5 % партій, які вказують на членство лише жінок, що говорить про активність у регіоні жіночого руху за рівність у правах, за бажання брати участь у суспільному й політичному житті країни. За віковим критерієм зареєстровано приблизно таку саму кількість партій (1,5 %), серед них переважають молодіжні організації, але є один партіонім, що фіксує в назві членство людей пенсійного віку – політична партія «Партія пенсіонерів України».

За структурними моделями власне-ергонімів переважають однокомпонентні ергоніми-іменники. Переважна кількість відапелятивного походження, але трапляються і відонімні партіоніми – відтопонімний партіонім *Вінницька обласна організація політичної партії «Русь»*, відкосмонімні оніми *Вінницька обласна організація політичної партії «Сонце»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Сіріус»* тощо. Двокомпонентні моделі переважно побудовані за схемою *прикметник + іменник* і є узгодженими словосполученнями. Трикомпонентні моделі теж мають свою особливість: будуються за схемою *іменник у називному відмінку + прикметник з іменником у родовому*, наприклад: *Вінницька обласна організація політичної партії «Партія місцевого самоврядування»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Партія сильної влади»* тощо. Багатокомпонентні моделі можна поділити за таким принципом:

1. Іменникові багатокомпонентні конструкції (*Вінницька обласна організація політичної партії «Захист місцевих інтересів народу»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Партія захисту прав людини»* тощо);

2. Складні багатокомпонентні конструкції (*Вінницька обласна організація політичної партії «За добробут та соціальний захист народу»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Партія малого і середнього бізнесу України»*, *Вінницька обласна партійна організація партії «Національно-демократичне об'єднання «Україна»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Всеукраїнське об'єднання “Центр”*» тощо).

За синтаксичною будовою виявлені сурядні словосполучення (переважно іменникові) (*Вінницька обласна організація політичної партії «Громада і закон»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Миру і розвитку»*) і підрядні субстантивні (*Вінницька обласна організація політичної партії «Опозиційна сила»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Громадський контроль»*) словосполучення, а також назви – неповні речення (*Вінницька обласна організація політичної партії Наталі Королевської «Україна – вперед!»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «За Україну!»*).

За мотивованістю назви умовно всі партіоніми можна поділити на мотивовані (онім виконує не тільки рекламну й ідентифікаційну функцію, а й слугує інформативним джерелом, ознайомлюючи реципієнта із головними завданнями програми партії): *Вінницька обласна організація політичної партії Всеукраїнська партія відродження села*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Рідне місто»* тощо) і немотивовані (назва лише презентує партію, виконуючи переважно ідентифікаційну й рекламну функції): *Вінницька обласна організація політичної партії «Праведність»*, *Вінницька обласна організація політичної партії «Совість України»* тощо).

За особливостями графічного оформлення назви ергоніми на позначення партій диференціюємо за такими критеріями:

- назва з графічним скороченням: *Вінницька обласна організація політичної партії «Українська партія та ін.»*;
- нумеральна: *Вінницька обласна організація політичної партії «5.10»*;
- ергоніми з особливостями вживання великої літери: *Вінницька обласна організація політичної партії «СОБОР»*, *Вінницька обласна організація Всеукраїнського об'єднання «ДЕМОКРАТИ»* тощо.

Відтопонімні назви містять відтопонімні загальні назви (черкащани, кияни, херсонці), оніми з лексемою «Україна», партіоніми з морфемою *євро-*: *Вінницька обласна організація політичної партії «Херсонці»*, *Вінницька обласна організація політичної партії Сергія*

Тігінка «Сильна Україна», Вінницька обласна організація політичної партії «ЄВРОТУРБОТА» тощо.

За використанням у назві антропонімів у переліку партій Вінниччини виявлено партії із вказівкою на офіційні антропоніми (*Вінницька обласна організація політичної партії Блок Петра Порошенка*) та із вказівкою на неофіційний антропонім (прізвисько): *Вінницька обласна організація політичної партії «Блок Дарта Вейдера»*.

Після Революції гідності 2014 року було зареєстровано багато нових партій, які знову і знову зазнають трансформацій і зміни назв: партію «Солідарність» перейменували в партію «Блок Петра Порошенка» (27 серпня 2014 р.).

«Партія Регіонів» була створена 26 жовтня 1997 року як «Партія регіонального відродження України». На III позачерговому з'їзді в березні 2001 року від надмірно довгої назви партії відмовилися на користь короткої – «Партія регіонів». 2014 року партія припинила своє існування, а її прихильники створили три нових партії: «Відродження», «Опозиційний блок» і «Партія Розвитку України».

Перед Виборами 2015 року на місцевих рівнях знову створили низку партій. Наприклад, нова партія «Вінницька європейська стратегія» (її створення було ініційовано очільниками міста Вінниці) з'явилася лише влітку 2015 року перед виборами в місцеві й обласну ради. Або ще одна новонароджена перед місцевими виборами партія – «Громадський рух “Народний контроль”».

Партія «Укроп» (Українське об'єднання патріотів) була створена з волонтерів, які допомагали добровольчим батальйонам на передовій восени, а зареєстрована 15 червня 2014 року. Назва утворена шляхом метафоричного перенесення («укропами» називають українських патріотів, воїнів АТО), а вже потім з'явилася ідея з «розшифруванням» абревіатури.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, партіоніми мають виконувати низку функцій: ідентифікаційну, розрізнявальну та рекламну. Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо:

По-перше, українським політичним організаціям властива нерегулярність щодо використання назв. Це свідчить про невисоку партійну культуру в Україні, на відміну від європейської чи американської традицій, у яких стабільність партій, відповідно, супроводжує найменшу модифікацію їхніх найменувань.

По-друге, у деяких назвах сучасних політичних партій сконцентровано екстралінгвальну інформацію, закладено певний стереотипний зміст, що ґрунтується на суспільно-політичному досвіді та пов'язаний із ставленням суспільства до угруповання (симпатією / антипатією електорату), адже на багатьох виборців назви партій діють як певні кодові символи, які викликають схвальну або несхвальну реакцію; національно-культурні пріоритети можуть змінюватися, що спричинено різними політичними чинниками, наприклад, політична партія «Наша Україна» (до Помаранчевої революції й після) або «партія Регіонів» (до революції Гідності і після).

По-третє, на створення нових партій впливають декілька мотиваційних чинників: політична ситуація в країні (вибори, війна, революція), поява нових політичних харизматичних лідерів, бажання «відмити» політичну репутацію, так би мовити, «перекраситися». І власне-ергонім в усіх вище перерахованих випадках має бути водночас і рекламою, і міні-програмою.

По-четверте, партіоніми можна структурувати за типом утворення (асамблея, конгрес, об'єднання, партія, союз, альянс, організація, рух, платформа, блок), за масштабом діяльності (всеукраїнського, місцевого значення), за ідеологією (демократичні, ліберальні, ліві), за напрямом діяльності, яка задекларована в назві партії (економіка, розвиток сільського господарства), розвиток міста, екологія, релігія, інтереси нацменшин), за членством (гендерний, віковий критерій), за структурними моделями власне-ергоніма (однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні, багатокомпонентні), за синтаксичною будовою власне-ергоніма (сурядні сполучення, підрядні словосполучення, неповні речення), за мотивацією назви (мотивовані, немотивовані), за особливостями графічного оформлення власне-ергоніма (із графічними скороченнями, нумеральний, з особливостями вживання великої літери), за використанням у назві топонімів і відтопонімних назв (із вказівкою на відтопонімні загальні назви, із лексемою «Україна», з морфемою *євро-*), за використанням у назві антропонімів (із вказівкою на антропонім, із вказівкою на неофіційний антропонім), за використанням у назві мовних засобів (назви-дублети, партії зі схожими назвами, екзотичні назви, назви-перифрази, утворені шляхом метафоричного перенесення), за морфологічною будовою (утворені внаслідок аббревіації).

У наступних студіях плануємо розглянути оніми на позначення ергооб'єктів, пов'язаних з інклюзією суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хібеба Н. Українські ергоніми в аспекті лінгвокраїнознавчих студій. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів : ЛНУ, 2010. Вип. 5. С. 102–110.
2. Закон України про політичні партії. 2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20161126/stru> (дата звернення: 02.05.2019).
3. Закон України про громадські об'єднання. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 1, ст.1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 02.05.2019).
4. ВІДОМОСТІ щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2019 року. *Міністерство юстиції України*. 2019. URL : <https://minjust.gov.ua/m/4561> (дата звернення: 02.05.2019).

REFERENCES

1. Khibeba N. Ukrainski erhonimy v aspekti linhvokrainoznavchykh studii. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi*. Lviv : LNU, 2010. Vyp. 5. S. 102–110.
2. Zakon Ukrainy pro politychni partii. 2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20161126/stru>.
3. Zakon Ukrainy pro hromadski obiednannia. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2013. № 1, st.1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
4. VIDOMOSTI shchodo zareiestrovanykh u vstanovlenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 01.01.2019 roku. *Ministerstvo yustytysii Ukrainy*. 2019. URL : <https://minjust.gov.ua/m/4561>.

Мельник Оксана Анатоліївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри соціальних технологій, Вінницький соціально-економічний інститут «Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Мельник Оксана Анатольевна, кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры социальных технологий, Винницкий социально-экономический институт «Открытого международного университета развития человека «Украина».

Melnyk Oksana, Ph.D. in Philology, senior lecturer of social technologies, Vinnytsia Institute of Economics and Social Sciences of International University of Human Development "Ukraine".

Стаття надійшла: 14.05.2019

Статтю прийнято до друку: 21.05.2019

УДК 811.161.2'373.23.48(477.61/.62) «20»

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-139-147

«ПОЗИВНІ» ЯК АНТРОПОНІМИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Наталія Павликівська

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: Pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

У статті йдеться про антропоніми вторинної номінації, зокрема про прізвища і псевдоніми. Як окремий різновид псевдонімів розглядаються «позивні», якими наразі послуговуються учасники збройного російсько-українського конфлікту.

Псевдоніми посідають важливе місце в системі власних назв людей. Зазначається, що особливість псевдоніма, на відміну від інших антропонімічних одиниць, полягає в його призначенні: він використовується насамперед для того, щоб приховати справжнє іменування особи, або з інших причин – самоідентифікації, позиціонування себе в суспільстві тощо.

«Позивні» як різновид псевдонімів наділені інформативністю та характеристично-функціональним потенціалом.

Ключові слова: антропонім, прізвище, псевдонім, «позивний», функція, мотив, спосіб номінації.

«ПОЗЫВНЫЕ» КАК АНТРОПОНИМЫ ВТОРИЧНОЙ НОМИНАЦИИ

Наталья Павликовская

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: Pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

В статье проанализированы антропонимы, в частности прозвища и псевдонимы. Как

разновидность псевдонимов рассматриваются «позывные», которые используют участники российско-украинского конфликта.

Псевдонимы занимают важное место в системе собственных имен людей. Отмечается, что особенность псевдонима, в отличие от других антропонимических единиц, заключается в его предназначении: он используется прежде всего для того, чтобы скрыть настоящее имя личности, либо по другим причинам – самоидентификации, позиционировании себя в обществе и под. «Позывные» как разновидность псевдонимов наделены информативностью и характеристично-функциональным потенциалом.

Ключевые слова: антропоним, прозвище, псевдоним, «позывной», функция, мотив, способ номинации.

“CALL SIGNS” AS ANTHROPONYMS OF THE SECONDARY NOMINATION

Natalia Pavlykivska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozhskego St., 32, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: Pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

Introduction. *Anthroponyms – proper names: names, personal names, first names, last names, nicknames, aliases. Personal names, first names and last names are the official names of persons and, accordingly, are anthroponyms of the primary nomination. The nicknames and aliases are unofficial names and anthroponyms of the secondary nomination. In the first half of the 21st century, such informal units as “call signs” operate, they are used by participants in the armed conflict of Russia and Ukraine. Today, the problem of “call signs” as an anthroponymy category remains far from the solution.*

Aliases occupy an important place in the system of proper names of people. They have a number of common and distinctive features with other anthroponyms. The alias feature, unlike other anthroponymic units, consists in its purpose: it is used to hide the actual naming of a person, or for such reasons as self-identification, positioning themselves in society, etc.

The purpose of the article is to study “call signs” as anthroponymies of the secondary nomination of a person, in particular their linguistic status, motivational and functional features.

Methods. The main methods of the research are descriptive, comparative and the method of etymological analysis.

Results. *Anthroponymic specificity of “call sign”, its semantic-motivational features and functional peculiarities are determined. The military either choose “call signs” by themselves or get them from their brethrens: it is typical of socio-political aliases. It is observed that the correlation of functions among aliases of different classes is not the same. In political aliases, for instance, esoteric function is following the nominative one, and then additional functions may be imposed. Among the motives of the aliases the leading place is the characteristic of the carrier of the aliases: self-description or the references of other persons.*

Novelty. According to the today’s articles, this class of onyms is not well-studied and the research is fragmentary, so the question of the secondary nomination is relevant.

Conclusions. During the 20th and 21st centuries the formation of socio-political aliases was influenced by the following extra-linguistic factors: individuality of denotation, other cultural-

historical features, national-cultural context, originality of the national worldview and mentality, natural-geographical features of the territory, place of residence, etc.

The study of “call signs”, in particular their semantic-motivational and functional peculiarities, and the features of nomination will be outlined in our next research papers.

Key words: *anthroponym, nickname, alias, “call sign”, function, motive, method of nomination.*

Постановка проблеми. Антропонім – власна назва: ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім. Ім'я особове, ім'я по батькові, прізвище являють собою офіційні найменування людини і відповідно є антропонімами первинної номінації. Прізвисько та псевдонім є неофіційними найменуваннями й антропонімами вторинної номінації. У першій половині ХХІ століття функціонують такі неофіційні онімні одиниці, як «позивні», ними послуговуються учасники збройного російсько-українського конфлікту. На сьогодні проблема «позивних» як антропонімної категорії залишається далекою від свого розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розглядаємо «позивні» у форматі найменувань вторинної номінації.

Прізвисько – вуличне прізвище, кличка – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу. Термін в українській мові фіксується з 14 ст. Прізвиська – найчисленніший, найрізноманітніший клас антропонімів. Майже всі вони однопоколінні і в спадок передаються рідко [7, с. 494].

Прізвисько – вид антропоніма. Додаткове ім'я, дане людині оточуючими її людьми відповідно до її характерної риси, обставини її життя, якої-небудь аналогії [6, с. 115].

Прізвисько – ім'я, яке дається людині як додаток до основного імені; не є спадкове [1, с. 266].

Псевдоніми і прізвиська – це різні антропонімічні розряди. Основна відмінність полягає в призначенні та сфері вживання цих неофіційних назв людей. По-перше, псевдонім, на відміну від прізвиська, має особливе призначення – приховати справжнє іменування носія; по-друге, псевдоніми використовуються представниками окремих соціальних груп і пов'язані з їхньою громадською діяльністю. Ними послуговуються переважно діячі культури та громадсько-політичні діячі. Крім цього, псевдоніми, як правило, – результат самоіменування носія вигаданого імені (за винятком частини політичних та кримінальних). Прізвиська ж носії отримують з боку оточення.

Прізвиська як оніми вторинної номінації особи стали об'єктом вивчення таких мовознавців, як П. Чучка, Г. Бучко, М. Лесюк, М. Наливайко, Н. Осташ, В. Чабаненко, Г. Ліщинська, Н. Федотова, Н. Шульська, Г. Бачинська, О. Нестерук, О. Антонюк, В. Павлюк та інших.

Псевдонім (від гр. ψευδώνυμος) – різновид антропоніма, приbrane (вигадане) особове іменування, яке використовують представники окремих груп суспільства (письменники, публіцисти, композитори, актори, художники, співаки, громадсько-політичні діячі, злочинні елементи) поряд із своїм справжнім іменем та прізвищем або замість них з метою конспірації через причини особистісного, політичного та юридичного характеру.

При виділенні інтегральних ознак псевдоніма потрібно враховувати лінгвістичний статус цієї номінації, сферу, тривалість уживання, оскільки різні класи псевдонімів мають свої особливості. Виділяємо такі *визначальні ознаки* псевдоніма:

1) *ознаки лексичної семантики*: а) вторинна назва особи; б) факультативна назва, нерегламентована законодавством; в) назва здебільшого позначена інформативністю та характеристичністю; г) назва, що залежно від сфери вживання може набувати певних конотацій та виконувати у зв'язку з цим додаткові функції (оцінну, символічну, естетичну та ін.);

2) *соціокомунікативні та функціональні ознаки*: а) неофіційна назва людини, але може вживатися в офіційних ситуаціях; б) псевдонім має особливе призначення – оберігати таємницю справжнього іменування носія; в) псевдонім виконує особливу функцію – езотеричну, яка не властива іншим антропонімам; г) використання псевдоніма пов'язане із суспільною діяльністю носія (письменники, журналісти, актори та ін.; громадсько-політичні діячі, підпільники, злочинні елементи); д) псевдоніми можуть бути самоназвами (літературно-мистецькі) або надаватися з боку оточення (більшість громадсько-політичних, кримінальних); е) функціональне навантаження псевдоніма залежить від належності його до певного класу: так, літературно-мистецькі самоназви можуть набувати сталості й заступати справжнє ім'я людини, стаючи знаковим елементом історії культури, прецедентним феноменом, для інших же характерне вживання лише протягом певного періоду – доти, доки ним послуговується сам носій; є) псевдонім, який стає єдиним іменем людини, втрачає свою специфіку і переходить в інший антропонімічний розряд; ж) псевдоніми не успадковуються; з) особа може мати один, кілька й багато псевдонімів [2, с. 17]

Псевдоніми як мовне явище зацікавили таких вітчизняних (П. Чучка, В. Німчук, М. Лесюк, О. Петрова, Н. Павликівська, Р. Яцків) та інших слов'янських (О. Суперанська, Г. Суслова, Т. Суркова, В. Никонов, С. Вархол) лінгвістів. Вони порушили питання лінгвістичного статусу, призначення та функцій псевдоніма, структури класу псевдонімів, особливості псевдонімної номінації тощо.

Саме ці та багато інших причин зумовили актуальність наступних досліджень у цій галузі. Зокрема, у 2007 році вийшов у світ «Словник псевдонімів ОУН-УПА». Пропонована праця містить розкриття понад 17000 псевдонімів членів ОУН і учасників УПА (псевдонімізації піддано 3277 лексем) [3].

У 2009 році було підготовлено монографію «Питання української псевдонімії ХХ століття», у якій уперше здійснено комплексне вивчення і зіставне дослідження українських літературно-мистецьких, громадсько-політичних та кримінальних псевдонімів ХХ століття, аналіз яких дав змогу глибше пізнати своєрідність їх системної організації, з'ясувати особливості формування й функціонування псевдонімів як окремого сектору ономастичного простору. Автором цієї студії розв'язано низку питань: вивчено і розкрито специфіку псевдоніма з погляду його лінгвістичного статусу, структури, функціональних можливостей; визначено лінгвомотивацію лексем, підданих псевдонімізації, основні принципи, мотиви, способи та засоби номінації в українській псевдонімії; з'ясовано функціональне навантаження та «об'єм» основної та додаткових функцій псевдонімів різних соціально-професійних груп; досліджено структурно-словотвірні типи псевдонімів; вивчено екстралінгвальні чинники, що детермінують процес їх становлення; здійснено порівняльний аналіз формування й функціонування літературних, політичних й інших псевдоантропонімів; укладено бібліографічний покажчик [4].

Псевдоніми посідають важливе місце в системі власних назв людей. Вони мають низку спільних і відмінних рис з іншими антропонімами. Особливість псевдоніма, на відміну від інших антропонімічних одиниць, полягає в його призначенні: він використовується

насамперед для того, щоб приховати справжнє іменування особи, або з інших причин – самоідентифікації, позиціонування себе в суспільстві тощо.

Виконуючи номінативну функцію, псевдоніми обов'язково позначені ще й езотеричністю, яка в літературних, мистецьких, політичних класах має різний ступінь прояву. Найвищий ступінь «таємності» мають політичні псевдоніми, що пояснюється специфікою діяльності їхніх носіїв.

Псевдонімам притаманний значний ступінь інформативності. Крізь призму псевдонімів розкриваються своєрідність народного світобачення, сторінки історії, природно-географічні особливості території проживання носіїв тощо.

Як і кожна власна назва, псевдонім виконує номінативну функцію. Проте в псевдонімії номінація має особливий езотеричний характер (пор. езотеричний – той, що містить внутрішній, глибинний або таємний, прихований сенс; прот. екзотеричний. ** Езотеричне знання – таємне вчення, відоме лише вузькому колу обраних осіб – співвідношення імені і номінатора відоме лише посвяченим у таємницю, вузькому колу людей. Про езотеричну функцію псевдоніма зазначає Т. Суркова, на думку якої номінативна функція – це інваріант, а езотерична – варіант, поряд з експресивною, естетичною, соціально-оцінною та ін. функціями власної назви. Співвідношення основної і додаткової (або додаткових) функцій у псевдоніма може бути різним і залежить передусім від сфери вживання псевдонімів [5, с. 92]. Авторка вважає, що в політичних псевдонімів на першому місці виступає езотерична функція, але присутніми в них можуть бути емоційно-естетична і соціально-характеристична функції. У сценічних псевдонімах на перше місце висувається естетична функція. Суттєвою особливістю літературних псевдонімів є складна взаємодія функцій, більший їх набір щодо інших типів псевдонімів. В них основну функцію доповнюють інші функції: характеристична, емоційна, символічна, комічна, функція стилізації. Отже, «об'єм» основної функції у різних типів псевдонімів неоднаковий. В політичній псевдонімії езотерична функція є домінуючою, інші псевдоніми, як правило, поліфункціональні [5, с. 94].

Псевдонім, зокрема політичний, виконує свою функцію, поки він знаний вузькому колу довірених людей. Псевдоніми, будучи поліфункціональними, виражають думки, настрій своїх носіїв, беруть участь у популяризації їхнього творчого задуму, визначають їхнє світобачення тощо. Щодо інформативності українських псевдонімів, то її ступінь дуже високий, і тому псевдоніми заслуговують значно більше уваги з боку мовознавців та літературознавців, ніж це було дотепер [8, с. 82].

Ми погоджуємося з думками вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо інформативності та функціонального навантаження псевдонімів. Виходячи з наших досліджень літературно-мистецької та політичної псевдонімії, вважаємо, що основною функцією будь-якого псевдоніма після номінативної є езотерична, оскільки його призначенням є «приховати» справжнє ім'я автора. Проте, залежно від сфери функціонування псевдоніми мають різний «об'єм» цієї функції. У псевдонімії учасників козацько-селянського революційного руху доби Української Держави та Української Народної Республіки, учасників національно-визвольних змагань (ОУН–УПА), радянських підпільників, розвідників, партизанів езотерична функція є домінуючою, хоча на неї нерідко нашаровуються й додаткові функції.

«Позивні» увійшли в коло наукових інтересів небагатьох мовознавців: Н. Павликівської, Н. Шульської, Л. Підкуймухи, Р. Яцків та деяких інших. На сьогодні цей

клас онімів маловивчений, дослідження мають фрагментарний характер, про що свідчать окремі статті, тому це питання є актуальним.

Мета статті – вивчити «позивні» як антропоніми вторинної номінації особи, зокрема їхній лінгвістичний статус, мотиваційні та функціональні ознаки.

Об'єктом дослідження слугували «позивні» військовослужбовців у зоні АТО за матеріалами збірки Василя Шкляра «Чорне сонце», зокрема «Думи про братів азовських».

Предметом дослідження було визначено антропонімну специфіку «позивного», його семантико-мотиваційні особливості та функціональне навантаження.

Виклад основного матеріалу.

Позивні являють собою різновид псевдонімів, зокрема громадсько-політичних (досліджені нами неофіційні антропонімікони українських повстанців періоду 20-х років; учасників національно-визвольних змагань – ОУН та УПА; радянських підпільників і партизанів Другої світової війни).

У збірці Василя Шкляра «Чорне сонце», зокрема в «Думі про братів азовських», вторинні найменування військовослужбовців у зоні АТО представлені дуже широко. Наприклад: ... *а подивіться-но, хто вирушав у другій чоті – там був сам Шухевич, ще не генерал, а вже вищий за маршала, потім Мілан, Чечен, Чек, Чек, ішов – ви не повірите – Моцарт, а також русич, Сидор, Лемко, Макс і Муртень, ішов найпорядніший у світі Негідник і – слова з пісні не викинеш – був там вояка з іще химернішим позивним, ніж Негідник, це не хто інший, як наш балакущий донеччанин Лєнін...він був із нашої штурмової чоти, в якій ще йшли Гал, Хімік, Ковбой, Сокира, йшли Бендер, Ярик, Глядач, Руна, йшли Піт, Борода, Муха, Лєший, Бонов, вирушав у цей веселий похід Турист, ішов із власним жеребом у кишені Фортуна, ішов – не летів – Вертолїт, і суворий Табала, і добросердий Кузя, а також Муром...ішов Хорват...і безстрашний словак Дрозак....*

«Позивні» вояки обирають собі самі, або ж отримували їх від побратимів, що є характерним для громадсько-політичних псевдонімів. Так, наприклад: *Один із них, дев'ятнадцятирічний хлопчина, навіть не встиг узяти собі позивний. Його називали Вовчик, ...чули голос нашого чотового Гризла (от хто взяв собі позивний із розумом – за прізвиськом холоднорського отамана Семена Гризла); ... Андрій Штепа, якому ми дали невігядливий, але щирий позивний Друг, та його товариш Микола Вечір; Не скажу, хто то був – чи Борода, чи Дюшес, чи, може, Солдат (Солдат дістав такий позивний, бо недавно відбув строкову в саперних військах).*

Спостережено, що співвідношення функцій у псевдонімах різних класів неоднакове. У політичних псевдонімах після номінативної на перший план виступає езотерична функція, а потім уже можуть накладатися додаткові функції: характеристична, оцінна, експресивна, символічна тощо.

Характеристична функція яскраво проявляється в псевдонімах, похідних від номенів на позначення діячів за професією, постійним або тимчасовим заняттям, функціями, посадами. Серед «позивних» українських воїнів АТО представлені такі найменування, як: *Маєстро, Санітар, Танцюрист, Солдат, Єгер, Маляр, Ліфтер, Хімік, Футболіст, Адвокат, Партизан*. Характеристичними є псевдоніми, сформовані від етнонімів: *Чечен, Лемко, Бендер, Чилієць, Білорус, Серб, Русич, Хорват*; від номенів на позначення зовнішності, вікових особливостей людини: *Рижий, Блондин, Лисий, Борода*. Оцінна функція притаманна переважно псевдонімам прикметникового походження: *Буйний, Тихий, Мокрий, Дерзкий*.

Переважна більшість «позивних» були мотивовані: *І десь тут заграла плакуча гітара. Грала вона в руках Маєстро...; Ми ще називали його Одноріг. За тверду лінію, з якої*

його не зрушиш і танком. В однорогів немає або-або. Тільки – отак!; Позивний **Ядро** він дістав за те, що був металником ядра і займав призові місця на різних змаганнях... І усмішка на його круглому обличчі була кругла, як ядро; Завтра з тобою говоритиме **Ідеолог**. **Ідеолог** – це заступник командира з питань ідеології; ... ех, якби ви побачили, як красиво йшов у цей танок **Танцюрист** – часом зигзаком, часом навприсядки, сумішню бойового гопака і танго смерті....

Трапляється, що «позивний» могли прибирати або отримувати і за принципом антитези: ...а один наш азовець узяв собі позивний **Негідник**. Я розумію, що немає на світі поряднішого хлопця за цього **Негідника**....

Провідне місце серед мотивів псевдонімного найменування посідає характеристика носія псевдоніма – самохарактеристика або ж характеристика з боку інших осіб. Це передусім вказівка на його фізичні особливості, риси характеру та вдачі, інтелектуальні якості тощо.

За основу «позивних» правила також фіто- та флорономени: Та во́йна недавно забрала від нас **Березу**, забрала **Сокола**, **Світляка**... і було любо глянути на чоту **Кірта** із третьої сотні, де йшли істинні звіробі **Вовк**, **Бобер**, **Сова**, **Черв'як**....

Питання про вибір номінативних форм також є важливим при розгляді номінаційних особливостей псевдоніма. Цей вибір зумовлений як загальними закономірностями виникнення лексичних одиниць, так і специфікою засобів вторинного називання. У ролі псевдоніма використовуються готові слова або створюються нові. Використання готових лексичних одиниць для позначення денотата характеризується широким застосуванням онімів та апелятивів. Псевдоніми формуються шляхом онімізації апелятивної та трансонімізації пропріальної лексики. Такий спосіб номінації високопродуктивний у громадсько-політичній псевдонімії. У «позивних» військовослужбовці використовують готові слова, зокрема апелятиви (іменники та прикметники): **Змій**, **Сіроманець**, **Хунта**, **Тінь**, **Вечір**, **Друг**, **Чек**, **Дюшес**, **Муха**, **Сокира**, **Ковбой**, **Вуйко**, **Бізон**, **Десант**, **Фортуна** та інші. Рідше трапляються найменування, похідні від пропріативів: **Єрмолай**, **Сократ**, **Хома**, **Сидор**, **Макс**, **Ярик**, **Кузя**, **Борма**, **Сиваш**.

Для порівняння зазначимо, що значна кількість псевдонімів повстанських отаманів та численні псевдоніми учасників оунівського підпілля і воїнів УПА були прибрані на честь діячів історичної доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань (**Гонта**; **Залізник**; **Нечай**; **Морозенко**; **Байда**; **Орлик**; **Підкова**; **Дорошенко**; **Кармелюк**; **Богун**; **Палій**; **Сагайдачний**). В неофіційному антропоніміконі військовослужбовців у зоні АТО такі найменування трапляються дуже рідко. Ми зафіксували лише «позивний» **Шухевич** (...а подивіться-но, хто вирушав у другій чоті – там був сам **Шухевич**, ще не генерал, а вже вищий за маршала, потім **Мілан**, **Чечен**, **Чек**.... Про це йдеться й у «Думі про братів азовських»: І навіщо, **Вовчику-братику**, тобі позивний, якщо твоє ще дитяче ім'я само по собі є найкращим для тебе псевдонімом і позивним, **Вовчику-братику**, бо, якщо покласти руку на серце, у нас із цими псевдонімами справжнісінька чехарда. Замість того щоб називатися **Байдою**, **Нечаєм**, **Кривоносом** чи **Гонтою** – немає числа таким іменам, раптом стали хто **Фрицом**, хто **Кротом**....

Підпільники, зокрема ОУН та УПА, використовували також криптоніми, хоча вкрай рідко, оскільки вони незручні в спілкуванні. У псевдоніміконі військових, що беруть участь у збройному російсько-українському конфлікті за збіркою «Чорне сонце», криптоніми не виявлено.

Як і в учасників національно-визвольних змагань ХХ століття ОУН-УПА, так і у військовослужбовців у зоні АТО ХХІ століття, псевдоніми існували доти, поки ними послуговувалися: *На пам'ятнику викарбувані не позивні, а справжні імена: Там позивні хлопцям уже не потрібні.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, на формування та становлення громадсько-політичного псевдонімікону як ХХ-го, так і ХХІ-го століть впливали передусім такі екстралінгвальні чинники: індивідуальність денотата, інші культурно-історичні особливості, національно-культурний контекст, своєрідність національного світобачення й ментальності, природно-географічні особливості території, місця проживання тощо.

Дослідження «позивних», зокрема їхнє семантико-мотиваційне та функціональне навантаження, особливості номінації, матиме продовження в наступних наших студіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основен систем терминологија на словенската ономастика – основная система и терминология славянской ономастики. *Grundsystem und Terminologie der Slawischen Onomastik*, 1983. С. 266.
2. Павликівська Н. М. Українська псевдонімія ХХ століття : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 368 с.
3. Павликівська Н. М. Словник псевдонімів ОУН–УПА. Вінниця : О. Власюк, 2007. 440 с.
4. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття: монографія. Вінниця : «Глобус-Прес», 2009. 388 с.
5. Суркова Т. И. Псевдонимы как особый тип антропонимов. *Русская ономастика*. Рязань : Рязанский гос. пед. ин-т, 1977.
6. Подольская Н.М. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1978. 198 с.
7. Чучка П. П. Прізвиська. *Українська мова. Енциклопедія*. [Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 494.
8. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції. *Наукові записки Кіровоградського держ. педуніверситету ім. В. Винниченка. Серія: філол. науки (мовознавство)*. Кіровоград, 2001. Вип. 37. С. 82–83.

ДЖЕРЕЛА

1. Шкляр В. «Чорне сонце». Літературно-художнє видання. Харків, 2016. 297 с.

REFERENCES

1. Osnoven system termynologyja na slovenskata onomastyka – osnovnaya systema y termynologyyya slavyanskoj onomastyky. *Grundsystem und Terminologie der Slawischen Onomastik*, 1983. 266 s.
2. Pavlykivska N. M. Ukrayinska psevdonimiya XX stolittya: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2010. 368 s.
3. Pavlykivska N. M. Slovnyk psevdonimiv OUN–UPA. Vinnycya : O. Vlasyuk, 2007. 440 s.
4. Pavlykivska N. M. Pytannya ukrayinskoyi psevdonimiyi XX stolittya: Monografiya. Vinnycya : «Globus-Pres», 2009. 388 s.
5. Surkova T. Y. Psevdonymy kak osobyj typ antroponymov. *Russkaya onomastyka*. Ryazan: Ryazanskyj gos. ped. yn-t, 1977.
6. Podolskaya N. M. Slovar russkoj onomastycheskoj termynologyy. Moskva : Nauka, 1978. 198 s.
7. Chuchka P. P. Prizvyska. «*Ukrayinska mova*». *Encyklopediya*. Redkol.: Rusanivskyj V.M., Taranenko O.O. (spivgolova), Zyablyuk M.P. ta in. Kyiv : Ukrayinska encyklopediya, 2000. S. 494.

8. Chuchka P. P. Ukrayinski psevdonimy: status, struktura i funkciyi. *Naukovi zapysky Kirovogradskogo derzh. peduniversytetu im. V. Vynnychenka. Seriya: filol. nauky (movoznavstvo)*. 2001. Vyp. 37. S. 82—83.

DZHERELA

1. Shklyar V. «Chorne sonce». Literaturno-hudozhnye vydannya. Xarkiv, 2016. 297 s.

Павликівська Наталія Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Павликивська Наталия Михайловна, доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского.

Pavlykivska Natalia, doctor of philological sciences, professor, head of the Department of the Ukrainian Language of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Стаття надійшла: 07.05.2019

Статтю прийнято до друку: 15.05.2019

УДК 81'373.232.1 (=161.2)

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-147-154

ТИПОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Оксана Черноус

Кропивницький інститут державного та муніципального управління

Україна, м. Кропивницький, вул. М. Левитського, 73

e-mail: trollly@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8770-8869

У статті описано типології українських прізвищ, репрезентовані вітчизняними дослідниками національного антропонімного фонду в наукових публікаціях на початку ХХ ст. Увага зосереджена на способах упорядкування прізвищ за семантикою твірних основ, які були запропоновані І. Франком, І. Крип'якевичем та М. Зубрицьким, виявлено спільні та відмінні риси, кількісно-якісні показники.

Ключові слова: антропонімія, прізвище, типологія, лексико-семантичний принцип, група прізвищ.

ТИПОЛОГИИ УКРАИНСКИХ ФАМИЛИЙ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Оксана Черноус

Кропивницький інститут державного і місцевого управління

Україна, г. Кропивницький, ул. Н. Левитського, 73

e-mail: trollly@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8770-8869

В статье описаны типологии украинских фамилий, представленные отечественными исследователями национального антропонимного фонда в научных публикациях в начале XX в. Внимание сосредоточено на способах упорядочения фамилий по семантике образующих основ, которые были предложены И. Франко, И. Крип'якевичем и Н. Зубрицьким, выявлены некоторые общие и отличительные черты, количественно-качественные показатели.

Ключевые слова: антропонимия, фамилия, типология, лексико-семантический принцип, группа фамилий.

TYPOLOGIES OF UKRAINIAN SURNAMES AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Oksana Chornous

Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance

Levytskoho St., 73, Kropyvnytskyi, Ukraine

e-mail: trollly@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8770-8869

Introduction. *New onomastics research papers have marked the beginning of the twentieth century. Scientific papers of I. Franko, I. Krypiakievych, and M. Zubrytskyi represented innovative approaches to family names researches, introduced new anthroponymic material in the practice of family names comparative researches, as well as offered new ways of classifying surnames. The proposed classification schemes, in our opinion, require a detailed analysis, because the follow-up researches in this area sometimes were based on the scientific papers of these Ukrainian researchers.*

The article analyzes *main typologies of Ukrainian surnames, represented in scientific papers by Ukrainian scholars of the national anthroponymic systems in the early twentieth century.*

Purpose. *The main purpose of conducting this scientific research is to study the systematization of Ukrainian surnames developed in Ukrainian onomastics in the early 20th century, especially quantitative and qualitative indices of typological classes and criteria for their differentiation.*

Methods. *In the article the following methods are used: descriptive, the method of systematization of linguistic material, comparative analysis.*

Results. *I. Franko's scientific paper represented a systematic approach to the study of family names, combining etymological and comparative analyses and the description of the family-generic nature of informal personal names. The grouping of surnames was carried out according to the semantic principle taking into account the peculiarities of the word-building structure of the surnames. We also pay attention to the fact that I. Franko qualified all surnames as family names*

derived from the personal name or nickname of an ancestor. The scholar focused on three types of surnames, each representing a separate group. Within each group two or three subgroups are more or less clearly identified. Some of them can also be divided into smaller sets of units.

Surnames of the second type with affixes -enie / -enię are recorded in the scientific paper of I. Franko, as well as in the scientific paper of J. Rollier "Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopolskiego. Sylwetka heraldic-ethnographic" (1889). It is a small speaking group of surnames that have significant similarities in terms of semantic and word-formation parameters, but the affixes of these surnames are different: -enie or -enię (I. Franko), -enia (J. Rollier).

All the surnames I. Krypiakewych divided into four groups, according to semantic principle and their word-building structure. Within some groups, there are two or three subgroups. Unlike I. Franck, the scholar distinguishes local surnames, occupational surnames and surnames derived from nicknames. The titles of groups are distinctive feature of his typology.

M. Zubrytskyi's typology is not entirely original: the linguist used the surnames' classification of V. Ohrymovych as a model. The typology is represented by five groups without significant changes in terminology, but with some innovations in the subgroup subdivision. The system of metronymic surnames and its new three subgroups of surnames were of particular interest to us.

Originality. *This scientific paper is an important instrument for a broader understanding of the typology of Ukrainian surnames at the beginning of the twentieth century.*

Conclusion. *Although analyzed typologies are constructed on the semantic principle of grouping, they significantly differ in methods of grouping and presentation of material.*

Key words: *anthroponomy, surname, typology, lexical and semantic principle, group of surnames.*

Постановка проблеми. Прізвища є органічною частиною словникового складу української мови. Дослідження їхньої етимології, лексико-семантичних та словотвірно-структурних особливостей почалося наприкінці XIX ст. в етнографічних та історичних розвідках перших дослідників національного антропонімного фонду М. Сумцова, В. Охримовича, А. Степовича, В. Ястребова, К. Кахникевича. Спроби описати прізвищевий матеріал так чи так спонукали авторів шукати найбільш оптимальні способи його типологізації, вибудувати єдині принципи систематизації цих мовних одиниць на той момент не видавалося можливим. Початок XX ст. ознаменувався новими більш ґрунтовними науковими працями з ономастики: дослідження І. Франка, І. Крип'якевича та М. Зубрицького не лише репрезентували нові тенденції у вивченні засобів ідентифікації осіб у певних регіонах, не лише ввели в науковий обіг значний антропонімійний матеріал, але й окреслили нові способи упорядкування прізвищ. Пропоновані класифікаційні схеми, на нашу думку, потребують докладного аналізу, адже наступні наукові пошуки в цій царині часом ґрунтувалися на напрацюваннях саме цих українських дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській та зарубіжній ономастиці домінують дослідження, у яких окреслено принципи семантичної класифікації прізвищ (А. Бах, Я. Бистронь, М. Бірила, С. Зінін, В. Никонов, Ю. Редько, П. Чучка та інші знані ономасти). Аналіз семантики твірних основ репрезентовано також у працях Н. Булави, Г. Бучко, І. Ільченко, В. Кравченко, Л. Кравченко, С. Панцьо, В. Познанської, Н. Рulloвої, І. Фаріон та інших.

Мета і завдання статті. Метою роботи є дослідження способів систематизації українських прізвищ, розроблених в українській ономастиці на початку ХХ ст., зокрема кількісно-якісних показників виокремлених типологічних класів та критеріїв їх розмежування. Для реалізації поставленої мети вважаємо за потрібне виконати такі **завдання**: 1) окреслити в найзагальнішому вигляді основні підходи до класифікації прізвищ, сформовані в українській антропоніміці на початку ХХ ст.; 2) охарактеризувати типологічні схеми українських прізвищ, виявити їхні спільні та відмінні риси; 3) зробити висновки щодо основних підходів до упорядкування прізвищового матеріалу на початку ХІХ ст. **Об'єктом дослідження** є типології прізвищ, описані в наукових публікаціях ономастики на початку ХХ ст. **Предмет дослідження** – критерії розмежування прізвищ за типами, їхні кількісні та якісні показники. Провідним є описовий метод та його основні прийоми інвентаризації та систематизації мовного матеріалу, використано також прийом порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХ ст. науковий пошук оптимальних критеріїв типології прізвищ можна вважати більш продуктивним. Особливу цінність у цьому аспекті має найвагоміша наукова праця з антропоніміки І. Франка «Причинки до української ономастики» (1906 р.). Перед тим, як оприлюднити власні спостереження щодо окремих моделей західноукраїнських прізвищ, учений проаналізував відомі йому на той час публікації, у яких було започатковано дослідження української антропонімії, зокрема дав оцінку типологічним проектам М. Сумцова та В. Охримовича. На його думку, схема поділу прізвищ на одинадцять груп за лексико-семантичним критерієм М. Сумцова в статті «Малорусскія фамильныя прозванія» (1885 р.) може зазнати істотних кількісно-якісних змін, оскільки джерельною базою для неї послуговував незначний за обсягом антропонімікон двох сіл Стрийського повіту, який «не вичерпує всіх можливих груп українських прозвищ» [4, с. 191], до того ж, залишає простір для структурно-словотвірної характеристики онімів. На підтвердження таких висновків І. Франко наводить факт відсутності в класифікації М. Сумцова трьох аналізованих ним моделей українських прізвищ. П'ятиелементна типологія «сільських прозвищ» В. Охримовича, репрезентована в праці «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних» (Львів, 1895), так само побудована на ономастичному матеріалі обмеженого ареалу, проте демонструє, на думку І. Франка, тогомоментний процес творення прізвищ поза офіційною сферою іменування.

У своїй праці І. Франко застосував системний підхід, поєднуючи етимологічний та порівняльний аналізи, опис сімейно-родового характеру неофіційних найменувань. Групування онімів здійснено насамперед з урахуванням особливостей словотвірної структури прізвищ. Звертаємо увагу також на те, що І. Франко кваліфікував всі зафіксовані ним оніми як відіменні, джерелом для творення яких могли послуговувати лише хресні імена та прізвиська осіб, які часто мали родинні стосунки з іменованим. Прізвища, твірними основами яких були апелятиви, окремо не виділяються. Дослідник сфокусував увагу на трьох типах частково зниклих онімів, а саме: 1) прізвищах на -ого, -ої, -ової: Іван *Кривого*, Максим *Возної*; 2) прізвищах на -я (-ья): Іван *Романча*, Хведір *Грицевя*; 3) прізвищах на -ат (-ят): Іван *Романчат*, Хведір *Грицевят* [4, с. 190]. У межах першого типу І. Франко чіткіше окреслив оніми з формантом -ого, мотивовані індивідуальними та родовими прізвиськами батька, брата, вітчима носія (*Кривого*, *Возного*), а також утворення на -ої, -ової, етимомом для яких стали патронімічні назви жінок (ідеться про здавна поширений спосіб іменувати жінок за хресним найменням батька) на кшталт *Тимкової*, *Васьчої*, *Макарової*. Форманти -ого, -ої, -ової вказують, що денотат (син, онук) мав родинне відношення до особи, названої передсуфіксальною частиною деривата.

Ураховуючи різноманіття прізвищ на *-я (-ьа)*, а також форм на *-ята, -ьата*, які, за твердженням І. Франка, були своєрідним перехідним варіантом між онімами другого та третього типів, усі виявлені прізвища згруповано так [4, с. 195–203]:

1) назви, утворені від хресного імені батька (*Jadamczę, Ambrozenie, Antosze / Antosza, Bożkowieta, Boriszcza / Borisowieta, Wasilowieta, Hawrylcyę, Harasimowieta, Hordenię, Danilczę* тощо);

2) назви, утворені від прізвиська батька, які вказували на: а) заняття чи ремесло батька (*Popowie, Popowieta, Psarczę, Kraszonzę, Oszmolczę, Waganczę, Zwaricę, Safarczę, Tokarczę*); б) чужоземне етнічне походження батька (*Wołoszincza, Turczynię, Truchańczę, Ostroszczenie, Sokalczeta*); в) виражені негативні риси зовнішності чи вдачі батька, його фізичних вад (*Babicyenie, Roroniajczę, Hadynczę, Głuszenie, Choroszcza, Świętenię, Drobiszowieta*); г) особове ім'я діда: «батько звав ся патронімічним прозвищем утвореним від імені його батька, а з того прозвища утворено нове для третього покоління»: *Petriczenie < Петрич < Петро, Kuzmiczowieta < Кузьмич < Кузьма, Hrynkowyczowieta < Гинько < Гинькович*;

3) назви, утворені від імені або прізвиська матері (*Hancza, Hanczę, Paraszczeta, Haluszczę*).

Третя модель прізвищ представлена такими типами:

1) від хресних імен: а) імені батька (*Androwiat, Waskowiat, Wankowiat, Tymowiat, Klimkowiat* тощо); б) імені матері (*Halkowiat, Nestenczat, Holdyszczat*);

2) від прізвиська батька, у твірній основі якого збережено інформацію про: а) його місце походження (*Styrawiczet, Uherczat, Yadawczat*); б) його рід занять (*Borowiat, Palaczat, Waganczat*); в) випадок, який послугував причиною іменування (*Drozdowiat, Korobczat, Wolczat, Woszczynczat, Czepilczat, Dobrat, Sroczet, Zabczat, Zimowiet*).

Прикметно, що форми другого типу на *-enie / -enię* зафіксовані не лише в дослідженні І. Франка, але й згадуються в публікації літератора, історика Й. Ролле «*Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopolskiego. Sylwetka heraldyczno-etnograficzna*» (1889 р.). Ідеться про незначну в кількісному плані групу онімів, які були зафіксовані Й. Ролле в документальних джерелах XVII ст., зокрема інвентарі володінь князя Олександра Острозького від 1620 р. («*Inwentarz Anno 1620 przez rewizorów spisany dla podziału między córkami xcia Aleksandra Ostrogskiego*»): *Paweł Bukatenia, Nestor Wasilenia, Miscenia, Zalescenia, Hrybienia, Jaroszenia, Hrycienia* [5, с. 353], *Miczenia, Czyrbanczenia* [5, с. 394], *Tatarenia* [5, с. 389], *Kielbaszczenia* [5, с. 354], *Moskalenia* [5, с. 385]. Означені оніми за лексико-семантичним та словотвірним параметрами мають значну подібність до пропріатів, зібраних І. Франком: відіменні прізвища *Wasilenia, Miscenia, Jaroszenia, Hrycienia* та *Hordenię, Ambrozenie, Klimię, Marczenie, Chodotenie*, прізвища із вказівкою на походження на кшталт *Tatarenia, Moskalenia* та *Ostroszczenie*, прізвища, у яких збережено згадку про якийсь випадок із предком носія типу *Kielbaszczenia* та *Świętenię*. Водночас антропонімний матеріал демонструє відмінні форманти, якими оформлені подані прізвища. Зокрема, у дослідженні І. Франка моделі мають формант *-enie* або *-enię*, які автор кваліфікує найвірогідніше як графічні варіанти, натомість у праці Й. Ролле послідовно фіксуються прізвища з формантом *-enia*. Прикметно, що обидва дослідники відмічають розбіжності у флексіях: І. Франко вказує на діалектний вплив (прізвища другого типу «кінчить ся на *-я, -ята (-ьа, -ьата, діялект. -є, -єта*» [4, с. 195]), а Й. Ролле акцентує на тому, що в різних джерелах трапляються ті самі прізвища, але з варіативним закінченням [5, с. 353]. Як приклад дослідник наводить функціонування на Волині в XVII ст. прізвищ на *-wic* (*Waśko Klimowic, Hapon Juchnowic, Naum Hawrylczyuc*) та на

-wicz (*Iwanowicz, Federowicz, Martynowicz, Zinkowicz, Karpienicz*). Саме тому припускаємо, що форманти *-enie / -enię* та *-enia* є лише варіантами.

Знаний український ономаст Д. Бучко відзначав, що І. Франко «подав блискучі зразки діахронічного вивчення української антропонімії за окремими моделями» [1, с. 95] та «першим в українській ономастиці, застосував лінгво-географічний аспект дослідження ономастичних явищ – визначив ареали поширення певних моделей прізвищ у різних часових зрізах» [1, с. 92].

Студіювання регіональних особливостей родових іменувань продовжив І. Крип'якевич у праці «Львівська Русь в першій половині XVI в.» (1907 р.). Об'єктом для дослідження послугувала система іменувань українських міщан Львова, структура якої на цьому етапі поступово трансформувалася за рахунок становлення класу прізвищ. За спостереженням дослідника, хресні імена продовжували домінувати, однак суспільство досягло того рівня, за якого вони вже не могли повноцінно виконувати ідентифікаційну функцію, тож до імен усе частіше додавали різноманітні означення (назву професії або прізвисько), а «з тих додатків до імени творяться з часом назвиска в нинішнім розумінню» [3, с. 11–12].

Усі зафіксовані прізвища І. Крип'якевич розподілив за чотирма групами, керуючись семантикою їхніх антропооснов: 1) «назвиска від ремесла»; 2) «назвиска родові»; 3) «назвиска від місцевостей»; 4) «прозвиска» [Крип'якевич, с. 12–13]. На відміну від І. Франка, дослідник виокремлює як відіменні утворення (від хресних імен та прізвиस्क), так і відтопонімні та відапелятивні одиниці. Відмінною рисою типології І. Крип'якевича є також ретельно дібрані назви груп.

До дериватів, мотивованих назвами професій, зараховано пропріати типу *Крамар, Токар, Прасол*. У їхньому фонді дослідник описав дві моделі власних назв: перші з них повністю пройшли процес трансформації в антропоніми, адже їхні носії на момент фіксації вже не займалися таким видом діяльності («Іван *Колодій* не колодій лиш піп» [3, с. 12]), інші продовжували зберігати інформацію про рід занять носія («Богдан Стрільник ще дійсно стрільником» [3, с. 12]). Другу групу репрезентовано відіменними прізвищами, в основі яких були засвідчені чоловічі та жіночі особові наймення, які згідно з традицією творилися від імені батька для номінації осіб чоловічої статі, а також від імені батька або чоловіка для іменування осіб жіночої статі. Оними такої моделі розмежовано на кілька підгруп з урахуванням їхньої словотвірної структури, а саме: прізвища, похідні від: а) назв жінок за іменем чоловіка з посесивними формантами *-ов(а)* або *-ин(а)*: *Данилова, Іванова, Тимкова, Ониськова, Микулчина, Карпина*; б) назв дочок шляхом додавання до імені батька патронімних формантів *-івн(а)*, рідше *-анк(а)*: *Павликівна, Іванківна, Паньківна, Захарчанка*; в) назв синів з формантами *-ович, -ич*, які сполучалися з іменем або прізвищем батька: *Ількович, Сидорович, Андрійкович, Бідонович, Неділич, Микулчич, Гірчич* [3, с. 12]. І. Крип'якевич також докладно охарактеризував поширену серед львів'ян категорію прізвищ, омонімічних з особовими іменами, зокрема алгоритм їхнього творення: первинно денотат одержував назву за іменем батька з додаванням суфікса *-ич* або *-ович* (Микулка – його син Яцько *Микулчич*), але згодом цей факт забувався, на зміну старій формі прізвища утворювалася нова, співвідносна з іменем батька – Яцько *Микулка*. Автор наводить кілька аналогічних прикладів, що свідчить про деяку поширеність такого явища в антропонімній системі львів'ян: *Сенько Гірчич* – *Сенько Гірка*, *Андрій Половкович* – *Андрій Половка*, *Васько Кибалчич* – *Васько Кибалка* тощо. Відтопонімні прізвища (*Луцький, Добромільський, Городоцький, Засковський*) та відпрізвискові утворення (*Білий, Чорний, Великий, Лисий,*

Сорока, Шляхта тощо) класифіковано І. Крип'якевичем у дві окремі групи, у межах яких підгрупи не засвічені.

Того самого року в науковому часописі «Записки товариства імені Шевченка» була розміщена публікація українського етнографа, фольклориста та історика М. Зубрицького «Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця, Старосамбірського пов.» (1907 р.). У репрезентованій роботі ґрунтовніше описані «селові назви чи прозвища» (мотиви їх виникнення, типологія тощо), тоді як «назви урядові» означені лише у вигляді переліку. Для їхнього упорядкування М. Зубрицький використав як авторитетний орієнтир зразок розподілу іменувань за типами свого попередника, українського дослідника В. Охримовича: «Придививши ся селовим прозвищам побачить ся, що вони всіляко утворені і я подам їх тут по схемі дра Володимира Охримовича в його статі „Про сільські прозвища“...» [2, с. 10]. Типологія репрезентована п'ятьма групами без істотних змін у термінології, але з деякими новаціями в системі поділу за підгрупами. Особливий інтерес становить система «матерня», у межах якої М. Зубрицький виокремив три нові підгрупи прізвищ: деривати від лексем «мати» і «баба» (*Матчин, Бабин, Бабонін*), а також дві моделі прізвищ, мотивованих андронімами, похідними від апеллятивної особової назви (*Шевчишин* < Шевчиха < Швець) та похідними від особового імені чоловіка («До вдови по Грицаковім Михайлі пристав Стецкович Іван, тепер його і його синів називають Грицаковими» [2, с. 150]). Інші три групи збігаються з поданими В. Охримовичем: утворення від хресного імені матері (*Євчин, Юринин, Ганусин, Пазяків*); від прізвиська матері (*Гольчин, Гольчик* < Голька); від імені батька через матір (*Данчишин* < Даньчиха < Данько). Так само незмінними лишилися в класифікації М. Зубрицького родова, батьківська та ґрунтова системи, до яких дослідник уналежнив антропоніми типу *Гринів, Васів; Савчин, Мокрійчик; Драбанів, Сиватчин*. Недостатньо упорядкованою лишилася також система «ґрунтових прізвищ»: як і розробник класифікації В. Охримович, так і М. Зубрицький подали цю категорію власних назв у найбільш загальному вигляді, застосувавши описовий метод, акцентуючи на мотивах номінації, наприклад: «від чопа при валі в млині назвали одного газду Чоповим, бо він любив туди в молодих літах лазити» [2, с. 151].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Порівнюючи означені вище типологічні схеми, констатуємо активний пошук у царині систематики українських прізвищ. Зауважуємо, що описані типології, попри те, що побудовані на лексико-семантичному групуванні твірних основ прізвищ, часто з урахуванням словотвірної структури прізвищ, значно відрізняються за способами групування та подання матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Іван Франко – основоположник української антропоніміки. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка. Львів, 2010. Т. 2. С. 85–96.
2. Зубрицький М. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця Старосамбірського повіта. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. Львів, 1907. Т. 79., кн. 5. С. 142–154.
3. Крип'якевич І. Львівська Русь у першій половині XVI в. : дослідження і матеріали. Львів, 1994. 396 с.
4. Франко І. Я. Причинки до української ономастики. *Науковий збірник Т-ва ім. Т. Шевченка, присв. проф. М. Грушевському*. Львів, 1906. С. 185–218.

5. Antoni J. (Rolle A.) Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopruskiego. *Sylwetka heraldyczno-etnograficzna. Sylwetki historyczne*. Kraków : Druk Wł. L. Anezyca i Spółki, 1892. Serya VIII. S. 345–404.

REFERENCES

1. Buchko D. Ivan Franko – osnovopolozhnyk ukrainskoi antroponimiky. *Ivan Franko: dukh, nauka, dumka, volia* : materialy Mizhnarodnoho naukovoho konhresu, prysviachenoho 150-richchiu vid dnia narodzhennia Ivana Franka. Lviv, 2010. T. 2. S. 85–96.

2. Zubrytskyi M. Imena, nazvy i prozvyshcha u selian s. Mshantsia Starosambirskoho povita. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka*. Lviv, 1907. T. 79., kn. 5. S. 142–154.

3. Krypiakievych I. Lvivska Rus u pershii polovyni KhVI v. : doslidzhennia i materialy. Lviv, 1994. 396 s.

4. Franko I. Ya. Prychynky do ukrainskoi onomastyky. *Naukovyi zbirnyk T-va im. T. Shevchenka, prysv. prof. M. Hrushevskomu*. Lviv, 1906. S. 185–218.

5. Antoni J. (Rolle A.) Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małopruskiego. *Sylwetka heraldyczno-etnograficzna. Sylwetki historyczne*. Kraków : Druk Wł. L. Anezyca i Spółki, 1892. Serya VIII. S. 345–404.

Чорноус Оксана В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філософських та гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління».

Черноус Оксана Вячеславовна, кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой философских и гуманитарных дисциплин ЧВУЗ «Кропивницкий институт государственного и муниципального управления».

Chornous Oksana, Ph.D. in Philology, Assistant Professor, Head of Philosophy and Humanities Department, PHEI «Kropyvnytskyi Institute of State and Municipal Governance».

Стаття надійшла: 10.04.2019

Статтю прийнято до друку: 17.04.2019

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Збірник наукових праць «**Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)**» входить до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (наказ МОН України № 515 від 16.05.2016 р.; додаток 12), ISSN 2521-1293, ICV 2017: 53.20. Електронну версію журналу включено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського. Збірник проіндексовано в міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus (IC), Google Scholar.

Збірник виходить двічі на рік – у червні та грудні.

Наукові статті, рецензії на книги, хроніки наукових подій друкуємо українською, англійською та російською мовами.

Проблематика збірника

1. Актуальні питання теорії мови.
2. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації.
3. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики.
4. Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць.
5. Мова сучасних ЗМІ.
6. Проблеми діалектології та ономастики.
7. Актуальні питання зіставної лінгвістики.
8. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.

Вимоги до змісту та оформлення статті

І. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ:

1. **Обсяг** відредагованої автором статті – від 8 сторінок (від 15 000 друкованих знаків).

2. **Текст статті** має відповідати вимогам ДАКу України, згідно з яким обов'язковими є основні елементи: **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок** у визначеному напрямі (їх виокремлюють рубриками в підрядку до тексту).

3. Статтю супроводжують 2 **анотації** українською та російською мовами (середній обсяг анотації українською та російською мовами – не менше як 500 друкованих знаків) та **Abstract** англійською мовою (не менше як 3000 друкованих знаків), де висвітлено актуальність, мету, завдання, результати та висновки дослідження. Якщо стаття не українською мовою, то вона супроводжується аотацією українською мовою обсягом не менш як 1800 знаків. Анотації та Abstract супроводжують **ключові слова** (до 7 термінів чи терміносполук).

4. Наприкінці публікації подати **References** – список використаної літератури, транслітерований латиницею (для транслітерації українського тексту слід користуватися офіційним електронним сервісом: <http://ukrlit.org/transliterations>; для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)).

У статті рекомендуємо здійснювати покликання на публікації в попередніх випусках збірника «Наукові записки ВДПУ. Серія: Філологія (мовознавство)». Архів випусків: (<https://sites.google.com/site/naukzapmovoznnavstvo/arhiv-nomeriv>).

II. ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

1. Формат аркуша А4; усі поля – 2 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кеглів (література, анотації, Abstract, References – 12 кеглем), стиль «нормальний» («звичайний»); міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см (в автоматичному режимі); текст друкувати без переносів.

2. Ілюстративний матеріал друкувати *курсивом* без підкреслень та лапок; досліджувана одиниця – *жирним курсивом*; тлумачення окремих слів та понять подавати в лапках «...»; покликання на ілюстративне джерело – у круглих дужках (Т. Шевченко).

3. Обов'язкове розрізнення знаків тире (–) і дефіс (-); використання лапок лише такого формату – «» («текст»); скорочення на зразок *i под.*, *та ін.*, ініціали при прізвищах (напр., О. О. Гнатюк), указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (м. Київ) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пропуск). Для уникнення невинуватених інтервалів потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки».

4. У тексті використовувати лапки «...»; якщо трапляються внутрішні й зовнішні лапки, то цитату оформлювати за зразком: «...“...”...»

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

6. Покликання на наукові джерела в тексті подавати у квадратних дужках із зазначенням порядкового номера джерела та сторінки, напр.: [4, с. 345; 7, с. 37–56].

7. Покликання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках, напр. (3, с. 15).

Послідовність структурних елементів статті:

- перший рядок – шифр УДК (звичайний шрифт, ліворуч);
- наступний рядок – назва статті (великі літери, напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – ім'я та прізвище автора (напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – назва навчального закладу, де працює або навчається автор (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – адреса навчального закладу (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – електронна адреса автора (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – номер автора ORCID iD (звичайний шрифт, по центру) (отримати його можна на сайті <https://ORCID.org/register>);
- через рядок – анотація українською мовою та ключові слова (не менше 500 знаків);
- через рядок – та ж інформація (назва статті, інформація про автора, анотація (не менше 500 знаків)) російською мовою;
- через рядок – та ж інформація (назва статті, інформація про автора, Abstract) англійською мовою;
- через рядок – основний текст статті з виділеними напівжирним шрифтом в підборку до тексту обов'язковими елементами (див. п. I. 2);
- через рядок – **ЛІТЕРАТУРА**. Список літератури оформлювати з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Подавати в алфавітному порядку. Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо;
- наступний рядок – **ДЖЕРЕЛА, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ, УМОВНІ**

СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ (за потреби);

- через рядок – **References;**
- через рядок – інформація про автора: ПІБ повністю, вчене звання, посада, місце роботи українською, російською та англійською мовами.

III. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 811.161.2373

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У СКЛАДІ МЕТАФОРИ
(НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)**

Алла Горобець

Вінницький національний аграрний університет
Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2212-6416

У статті проаналізовано елементи лексико-семантичного поля «час» ...

Ключові слова:

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ВРЕМЯ» В СОСТАВЕ МЕТАФОРЫ
(НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ
МИХАИЛА СТЕЛЬМАХА)**

Алла Горобець

Винницкий национальный аграрный университет
Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2212-6416

В статье проанализированы элементы лексико-семантического поля «время»

Ключевые слова:

**LEXICO-SEMANTIC FIELD “TIME” IN THE COMPOSITION OF
METHAPORTS (ON THE MATERIAL OF MYKHAILO STELMAKH ARTISTIC PROSE)**

Alla Horobets'

Vinnitsia National Agrarian University
Soniachna St., 3, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2212-6416

Introduction. *The article analyzes ...*

Purpose.

Methods.

Results.

Originality.

Conclusion.

Key words.

Текст статті ...

Постановка проблеми (у контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор.

Мета і завдання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антомонов А. Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. Киев, 1987. 215 с.
2. Гурецька М. В. Лексико-семантичне поле «роздратування». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: Г. Л. Аркушин та ін.]. Луцьк, 2011. № 3: Філологічні науки. Мовознавство, Ч. 2. С. 98–102.
3. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
4. Дрібнюк О. Т. Функції метафори у публіцистичному стилі. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 8. С. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (дата звернення: 10.11.2018).

REFERENCES

1. Antomonov A. Yu. Issledovanie strukturnoy organizatsii leksiko-semanticheskogo polya : dis. kand. filol. nauk : 10.02.19. Kiev, 1987. 215 s.
2. Huretska M. V. Leksyko-semantychne pole «rozdratuvannia». *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky; [redkol.: H. L. Arkushyn ta in.]. Lutsk, 2011. № 3: Filolohichni nauky. Movoznavstvo, Ch. 2. S. 98–102.
3. Denysova S. P. Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky. Kyiv : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo lnhvistychnoho un-tu, 1996. 294 s.
4. Dribniuk O. T. Funktsii metafory u publitsystychnomu styli. *Mova i kultura*. 2011. Vyp. 14, t. 8. S. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (data zvernennia: 10.11.2018).

Горобець Алла Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, асистент кафедри української та іноземних мов Вінницький національний аграрний університет (Україна).

Горобець Алла Владимировна, аспирантка кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, ассистент кафедры украинского и иностранных языков Винницкий национальный аграрный университет (Украина).

Horobets Alla, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Assistant of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, National Agrarian University, Vinnytsia (Ukraine).

IV. УМОВИ ОПЛАТИ

Вартість однієї (повної чи неповної) сторінки становить 60 грн. Збір покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, макетуванням та друком журналу. За пересилку збірника сплачує автор (під час отримання його у відділенні «Укрпошти» чи «Нової пошти»).

Оплата здійснюється лише після підтвердження редколегією прийняття статті до друку.

Одноосібні статті докторів наук друкуємо **безкоштовно**.

Кошти переказувати на картку для виплат ПриватБанку **4149 4991 0824 8434** (Прокопчук Людмила Володимирівна).

V. ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Редакційна колегія залишає за собою право на рецензування, редагування і відхилення статей. Статті, оформлені з порушенням вимог, не будуть розглянуті.

За зміст публікації, достовірність викладеної в ній інформації, дотримання автором принципів академічної доброчесності, а також за правильність перекладу та транслітерування відповідальність покладено на автора(ів).

Передрук матеріалів журналу – тільки з дозволу автора й редакції.

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора(ів) на розміщення її електронного варіанта на сайті збірника та на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України.

Для опублікування статті потрібно надіслати на e-mail: **naukovizap@gmail.com** (Раднєвич Юлія Сергіївна, тел. 067-878-62-11) такі матеріали:

- 1) оформлену відповідно зазначених вимог статтю (**petrenko.doc**);
- 2) авторську довідку **українською та англійською мовами** (**petrenko_dovidka.doc**): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, у якій працює(ють) автор(и)), електронна адреса автора(ів)), поштова адреса чи відділення «Нової пошти», контактні телефони.
- 3) відсканований чек про оплату публікації (**petrenko_oplata.pdf**);
- 4) відскановану рецензію-рекомендацію наукового керівника, засвідчену печаткою установи, де він працює (для аспірантів і дослідників, які не мають наукового ступеня) (**petrenko_rez.doc**).

VI. КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція збірника «Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)»,

вул. К. Острозького, 32, корп. 1, каб. 313, м. Вінниця, Україна, 21001.

Телефон: (0432) 27-55-89.

<https://sites.google.com/site/naukazapmovoznnavstvo/home> – сайт збірника, який містить: політику (мета та завдання) наукового видання; склад редакційної колегії; процедуру рецензування та дотримання редакційної етики; порядок оформлення та подання публікації для оприлюднення;

<http://www.vspu.edu.ua> – сайт університету, де в рубриці «Оголошення» розміщено інформаційний лист, а в рубриці «Наукова робота» – архів випусків збірника;

naukovizap@gmail.com – електронна адреса редколегії для надсилання матеріалів.

Контактні телефони:

067 765-63-41 (Завальнюк Інна Яківна – головний редактор).

067 878-62-11 (Раднєвич Юлія Сергіївна – технічний редактор).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)**

Випуск 28

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **І. Я. Завальнюк**
Заступник головного редактора – **І. В. Гороф'янюк**
Відповідальний секретар – **Л. В. Прокопчук**
Технічний редактор – **Ю. С. Раднєвич**

Підписано до друку 20.06.2019 р.
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. др. арк
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua> E-mail: sale@planer.com.ua